

НАВЧАЛЬНО-ПРАКТИЧНИЙ ПОСІБНИК

для тренерів з організації навчання з питань запобігання
та протидії гендерно зумовленому, зокрема домашньому,
насильству

Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Вищої Школи публічного управління № ____ від січня 2025 р.

Авторський колектив:

РУДЕНКО Богдан, тренер Національної тренерської мережі з питань запобігання та протидії гендерно зумовленого та домашнього насильства.

ЩЕРБАК Наталія, доктор наук з державного управління, координатор Національного тренінгового центру з питань протидії домашньому та гендерно зумовленому насильству.

ДАЦЕНКО Олеся, заступник начальника управління дільничних офіцерів поліції - начальник відділу превентивних заходів та протидії домашньому насильству

Департаменту превентивної діяльності Національної поліції України, полковник поліції.

Рецензенти:

РУДЕНКО Ольга Мстиславівна, доктор наук з державного управління, професор Чернігівського національного політехнічного університету.

Навчально-практичний посібник для тренерів з організації навчання з питань запобігання та протидії гендерно зумовленому, зокрема домашньому насильству / Олеся Даценко, Богдан Руденко, Наталія Щербак. - *****

Навчально-практичний посібник для тренерів з організації навчання з питань запобігання та протидії гендерно зумовленому, зокрема домашньому, насильству розроблений Національним Тренінговим Центром з питань протидії домашньому та гендерно зумовленому насильству у співпраці з Вищою школою публічного управління та за підтримки Фонду ООН у галузі народонаселення в Україні. Цей посібник містить навчально-методичні та практичні матеріали для розвитку практичних та теоретичних знань, навичків тренерів з питань запобігання та протидії гендерно зумовленому, зокрема домашньому, насильству.

Для тренерів, викладачів, експертів, практиків, а також усіх тих, хто цікавиться питаннями запобігання та протидії ГЗН.

ЗМІСТ

Вступ	5
Розділ 1. Організація проведення тренінгу: теоретико-методологічні та практичні засади	6
Тема 1. Проектування тренінгу	
Тема 2. Стилi навчання	9
Тема 3. Структура тренінгу	
Тема 4. Організація та логістика тренінгу	10
Тема 5. Основні види тренінгових вправ	
Тема 6. Методи та техніки проведення тренінгу	17
Тема 7. Організація роботи тренера	
Тема 8. Оцінювання проведення тренінгу	21
Тема 9. Динаміка розвитку тренінгової групи	
	22
Розділ 2. Інформаційно-довідкові матеріали до проведення тренінгу для тренерів з питань запобігання та протидії гендерно зумовленому, зокрема домашньому, насильству	27
	34
Тема 1. Загальна структура та опис тренінгу для тренерів з питань запобігання та протидії гендерно зумовленому, зокрема домашньому, насильству	38
Тема 2. Основні поняття, ознаки та форми гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства	43
Тема 3. Міжнародні-правові норми та національне законодавство у сфері запобігання, виявлення та реагування на випадки гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства	47 54 59
Тема 4. Суб'єкти у сфері запобігання, виявлення та реагування на випадки гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства	63 65
Тема 5. Види та форми надання допомоги особам, постраждалим від гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства	68 80
	80
Глосарій термінів	
	83
Додатки	
Список використаної літератури	

ВСТУП

Протягом більшої частини історії людства проблеми, пов'язані з домашнім насильством, замовчувались, приховувались, вважались приватною справою окремих людей чи родин. Традиційні стереотипи, які панували в суспільстві, не давали змоги визнати всю комплексність цих проблем та трагічність їхніх наслідків.

XX століття відкрило нову еру революційних змін у забезпеченні фундаментальних прав людини та сприяло формуванню нового бачення ролі жінки в родині та суспільстві, а також змінило ставлення до вирішення найбільш болючих соціальних проблем, які до цього вважались певною нормою та не потребували навіть обговорення.

На початку нового тисячоліття питання запобігання та протидії насильству в усіх його проявах почали обіймати пріоритетне місце в діяльності багатьох міжнародних організацій, що формують глобальний порядок денний та розробляють міжнародні правові стандарти, які мають універсальний характер для всіх держав. Приєднавшись до багатьох міжнародних конвенцій та договорів у цій сфері, Україна взяла на себе відповідальність щодо реалізації дієвої державної політики, що передбачає створення ефективної системи надання допомоги постраждалим від насильства та сприяння формуванню нульової толерантності в суспільстві до цього ганебного явища.

Водночас, попри очевидність вагомих результатів у реалізації державної політики, досі залишається актуальним питання підвищення рівня професійної компетентності фахівців, які працюють у сфері запобігання та протидії гендерно зумовленому насильству (далі - ГЗН).

У зв'язку з цим у червні 2023 року Фонд ООН у галузі народонаселення (UNFPA) в Україні та Вища школа публічного управління ініціювали створення Національного тренінгового центру з питань попередження та протидії гендерно зумовленому насильству, пріоритетними напрямками діяльності якого є розробка й упровадження нових навчальних програм, проведення навчальних заходів, вивчення та поширення кращих практик, а також розвиток національного пулу експертів, тренерів, наставників у цій сфері.

Цей посібник створено для того, щоб допомогти команді тренерів у підготовці та проведенні різноманітних заходів, спрямованих на розвиток необхідних навичок основних стейкхолдерів, інших зацікавлених осіб, які займаються чи планують займатись питаннями запобігання та протидії ГЗН.

ЯК КОРИСТУВАТИСЯ ПОСІБНИКОМ

Цей посібник є досить простим у практичному використанні. Його основним завданням є допомогти у практичній підготовці до проведення тренінгу, а також висвітлити основні теми, які мають бути представлені та обговорені з учасниками навчального заходу. Йдеться, зокрема, про такі питання:

- Основні поняття, ознаки та форми гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства;
- Міжнародні-правові норми та національне законодавство у сфері запобігання, виявлення та реагування на випадки гендерно зумовленого, зокрема домашнього насильства;
- Суб'єкти у сфері запобігання, виявлення та реагування на випадки гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства;
- Види та форми надання допомоги особам, постраждалим від гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства.

ДЛЯ КОГО ЦЕЙ ПОСІБНИК СТАНЕ У ПРИГОДІ?

Авторський колектив переконаний, що кожен фахівець, який займається питаннями запобігання та протидії ГЗН, знайде в цьому посібнику корисну інформацію для себе. Разом з тим, основною аудиторією цього посібника є викладачі та тренери з питань запобігання та протидії ГЗН. Саме для них покрокові інструкції з питань підготовки та проведення тренінгів з цієї тематики.

Питання, на які дає відповідь посібник, можуть здаватися одночасно і простими, і складними, а саме:

- Як ефективно готуватись до організації тренінгу?
- Якими можуть бути стилі навчання?
- Якою може бути структура тренінгу, а також можливі методи та техніки проведення тренінгу?
- У чому полягає організація роботи тренера?
- Які є види тренінгових вправ?
- Як здійснювати оцінювання проведення тренінгу?
- У чому полягає динаміка розвитку навчальної групи?
- Якою є загальна структура та блоки (елементи) модельного тренінгу з питань запобігання та протидії гендерно зумовленому, зокрема домашньому, насильству?

ДЕКІЛЬКА ПОРАД, ЯК КРАЩЕ КОРИСТУВАТИСЯ ПОСІБНИКОМ

1. Для початку ознайомтесь із теоретико-методологічними та практичними засадами організації проведення тренінгів.

2. Уважно ознайомтесь із підготовленими інформаційно-довідковими матеріалами до проведення тренінгів із питань запобігання та протидії гендерно зумовленому, зокрема домашньому, насильству.

3. Після ознайомлення з кожною темою:

- фіксуйте для себе всі думки та ідеї, які Вам би хотілось реалізувати під час проведення запланованих тренінгів;
- не зволікайте із конкретними діями, адже Ви ніколи не зможете стати ефективним тренером, не спробувавши провести навчальний захід для обраної категорії фахівців.

! Пам'ятайте, що навіть найбільш корисна інформація перетворюється на теорію, якщо її не використовувати на практиці. Змінюємо життя разом!

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ ТРЕНІНГУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ

Багато чинників впливали на систему та умови навчання, які були створені в суспільстві. Історія, релігія, культура й навіть політика мали великий вплив на цей процес. Історично склалося так, що джерелом знань були лідери спільноти (політичні лідери, керівники), з авторитетом яких важко було сперечатися. Як наслідок, були створені умови для одностороннього потоку інформації та знань: вони походили згори донизу – від керівних осіб до людей, і лише зрідка рухались у зворотному напрямку. У таких умовах і була створена система освіти й культури навчання.

Проте поступово викладання почало витіснятися різноманітними методами, що привело до появи тренінгів як іншого процесу передачі й опанування знань та закріплення цих знань на практиці. При тренінгах створюється неформальне, невимушене спілкування, яке відкриває перед групою безліч варіантів розвитку та розв'язання проблеми, заради якої вона збиралася. Здебільшого учасники в захваті від тренінгових методів, тому що це робить процес навчання цікавим та неформальним.

Виникнення тренінгів можна віднести до періоду діяльності видатного соціального психолога Курта Левіна. У 1946 році він разом із колегами заснував перші тренінгові групи (Т-групи), які були спрямовані на підвищення компетентності у спілкуванні. Вони помітили, що учасники груп отримують користь від аналізу особистих відчуттів, які виникли під час роботи в групі. Вдала робота учнів Левіна призвела до заснування у США Національної лабораторії тренінгу. Пізніше, в 70-х роках Манфред Форверг ввів термін соціально-психологічний тренінг для позначення групових форм роботи.

В Україні тренінги з'явилися на початку 90-х років та набули значної популярності. Однак в умовах карантинних обмежень тренінги видозмінилися. Зокрема, тренера перейшли від активної міжособистісної взаємодії учасників до опосередкованої комунікації через інтернет-засоби з використанням новітніх технологій. Це призвело до зміни ролі тренера, модифікації форм та методів взаємодії учасників, роботи в підгрупах, способів презентації результатів роботи тощо. Таким чином, час не стоїть на місці та вимагає змін.

Тренінг сьогодні є одним із найбільш ефективних методів навчання дітей та дорослих. Його основне завдання полягає не в опрацюванні теоретичної інформації, а у формуванні нових умінь та навичок учасників, розвитку їхніх особистісних та професійних якостей. Під час тренінгу учасники розв'язують різні змодельовані ситуації та проблеми, аналізують їх та набувають нового цінного досвіду. Це сприяє підвищенню мотивації до саморозвитку та професійного зростання.

Тема 1. Проєктування тренінгу

Слово "тренінг" походить від англійського "to train", що означає "навчати, тренувати". Тому під час планування тренінгу, запитайте себе: які саме вміння та навички будуть тренувати учасники, та як вони зможуть застосовувати їх у подальшій практичній роботі?

Тренінг - це одночасно:

- цікавий процес пізнання себе та інших;
- спілкування;
- ефективна форма опанування знань;
- інструмент для формування умінь і навичок;
- форма розширення досвіду.

Так що ж відрізняє тренінг від викладання, і чому часто саме тренінг стає для учасників кращим досвідом? У таблиці нижче вказані деякі ключові відмінності цих двох підходів.

ВІДМІННОСТІ	ТРЕНІНГ	ВИКЛАДАННЯ
Підхід до спілкування	двосторонній активна участь усіх	односторонній активна участь викладача
Переконання стосовно знань	кожний робить свій внесок у процес навчання	викладач є основним джерелом знань та досвіду
Цілі	знання, вміння, навички, ставлення, досвід	знання, запам'ятовування інформації
Способи подачі матеріалу	вправи, дискусії, експерименти, рольові ігри	лекція, мінімальна інтерактивність
Умови для проведення	обмежена кількість учасників; формат проведення; розташування	велика аудиторія може бути в записі

Як форма навчання, **тренінг** характеризується **п'ятьма** такими ознаками:

- 1) підвищена активність учасників;
- 2) інтерактивна форма роботи;
- 3) навчальна спрямованість;
- 4) систематична рефлексія (зворотний зв'язок);
- 5) групова форма проведення.

Так само як і будь-яке навчальне заняття, тренінг має певну мету. Нею можуть бути:

- інформування та набуття учасниками тренінгу нових професійних навичок та умінь;
- опанування нових технологій у професійній сфері;
- зменшення чогось небажаного (проявів поведінки, стилю неефективного спілкування, особливостей реагування тощо);
- зміна погляду на проблему;
- підвищення здатності учасників до позитивного ставлення до себе та життя;
- пошук ефективних шляхів розв'язання поставлених проблем завдяки об'єднанню в тренінговій роботі різних спеціалістів, представників різних відомств, які впливають на розв'язання цих проблем;
- активізація громадськості щодо розв'язання актуальних проблем;
- здобуття альтернативної громадянської освіти.

Будь-яка мета тренінгу має бути зосереджена на трьох аспектах: знання, вміння, ставлення.

ЗНАННЯ	ВМІННЯ	СТАВЛЕННЯ (ПОГЛЯДИ/ЦІННОСТІ)
Навчати лише тому, що треба знати Починати з власного досвіду учасників Інтерактивність Наочність Регулярно повторювати та підсумовувати матеріал Перевіряти отримані знання	Описати навичку Показати навичку Дати можливість попрацювати цю навичку Перевірити правильне застосування навички	Надавати інформацію Використовувати приклади та моделі Надавати приклади з власного досвіду Створювати можливості для обговорення Використовувати рольові вправи

Знання → Складником будь-якого навчання є отримання певного обсягу нових знань. У цьому процесі важливу роль відіграє пам'ять. Що ж стосується тренінгу, то в ньому наголос робиться на усвідомленому навчанні, а не простому запам'ятовуванні. Це означає, що в учасників тренінгу є можливість працювати з новою інформацією та досліджувати її в такий спосіб, який дозволяє їм усвідомлювати її застосування та призначення в реальному житті, а також розуміти, наскільки вона важлива для них особисто.

Вміння → Складовою тренінгу є не лише здатність думати чи говорити про щось, але й розвиток рівня вправності, який дозволяє учаснику насправді використовувати це вміння у своєму житті чи діяльності, перетворюючи його на навичку.

Ставлення → Тренер усвідомлює, що розвиток нових видів компетенції немає великої цінності, якщо учасники не мають мотивації до застосування своїх умінь на практиці, тому на тренінгу також акцентується увага на ставленні, формуванні нових поглядів і цінностей чи зміни старих та на поведінці учасників.

Тренінговий процес, як повний цикл подій, складається з **чотирьох таких етапів**:

1. Ідентифікація та аналіз тренінгових потреб

Це процес, спрямований на визначення, хто і чому потребує проведення тренінгу і який це має бути тренінг. Основне питання, на яке тренер/тренерка має знайти відповідь: чи насправді є потреба у тренінгу? (тобто чи тренінг є найкращим розв'язанням проблеми, чи можна запропонувати інші варіанти). Інші "технічні" питання: скільки осіб потребують навчання, які пріоритети в питаннях має висвітлювати тренінг, який досвід, знання та навички мають потенційні учасники, яка їхня мотивація в проходженні тренінгу тощо.

Основна інформація, необхідна вже на етапі проектування тренінгу, – це рівень досвіду, знань і позицій, які вносить кожен учасник/учасниця індивідуально. Знання тренером/тренеркою цих аспектів допомагає йому/їй у визначенні відповідного діапазону тем і передбаченні можливих труднощів.

Нехтування аналізом потреб учасників/учасниць до проведення тренінгу може призвести до труднощів та неуспіху в навчанні:

- якщо інформація є занадто загальною/базовою, учасникам буде не цікаво, і вони можуть почуватися незадоволеними;
- якщо інформація надто детальна/спеціалізована, учасники можуть розгубитися та відчувати дискомфорт;
- якщо початковий рівень поінформованості та знань учасників є надто відмінним, може з'явитися проблема конфлікту в межах групи;
- якщо рівень мотивації прийняття участі у тренінгу є надто різним (одні учасники можуть бути неохочими до змін, інші – налаштованими на зміни) - це може також стати причиною конфлікту у групі;
- якщо обрані тренінгові методи конфліктують зі стилями навчання, може з'явитися почуття фру-

страції, злості тощо.

Часто з різних причин (брак коштів та доступу до інформації, проєкт навчання створений через рекрутування) неможливо зібрати попередні дані про поведінку учасників тренінгу. У цьому випадку тренінг слід розробляти на підставі припущень з урахуванням певної варіативності та гнучкості. Тоді інформацію стосовно учасників слід збирати на початку тренінгу. Збір очікувань дозволяє тренерам укласти так званий контракт із групою на навчання: очікування учасників вносяться до навчальної програми тренінгу (з'ясувати, що може бути реалізоване в межах програми, а що ні), добре також визначити ролі й відповідальність (за що відповідає тренер, а що залежить від самих учасників).

Проектування (розробка) тренінгу, що включає в себе:

- визначення тренінгових цілей: що саме учасники тренінгу мають вміти робити після проходження тренінгу, на якому рівні й за яких умов, які знання учасники мають осягнути після завершення навчання;
- розробку ефективної тренінгової програми;
- вибір належних методів;
- вибір часу та місця тренінгу;
- вибір тренерів/тренерок;
- вибір методів оцінки та закріплення ефектів навчання.

Проведення тренінгу

Ця найбільш видима частина тренінгового циклу полягає в забезпеченні учасникам/учасницям тренінгу максимальної фаховості в поєднанні з ефективно використаними коштами. Тренінг повинен бути не тільки ефективним, але також (якщо це можливо) цікавим та приємним для цільової аудиторії.

Оцінка проведеного тренінгу

Є різні рівні оцінки – від оцінки ступеня реалізації навчальних цілей через оцінювання рівня привабливості тренінгу для учасників/учасниць до оцінки здобутих знань, умінь та зміни поведінки.

Тема 2. Стилi навчання

Під час формування програми тренінгу та підбору інструментів слід враховувати різні стилі навчання. Девід А. Колб¹ на підставі своїх досліджень стверджує, що для тих, хто навчається, існують різні способи та стилі для найкращого засвоєння інформації. Насправді в однієї особи рідко спостерігається тільки один стиль, за яким вона навчається, однак для розуміння наявних способів засвоєння інформації нижче представлено чотири "чисті типи".

Конкретний досвід – "ДІЯЧІ"

Особи, які надають перевагу таким формам навчання, роблять наголос на безпосередньому контакті з людьми й ситуаціями. Звичайні відчуття в цьому випадку є важливішими, ніж системні підходи до ситуації. Важливими є досвід, стосунки з іншими людьми, чутливість до почуттів та відчуттів. Такі особи не схильні до складних теоретичних роздумів, вони потребують конкретних прикладів та конкретного досвіду.

Основні ознаки:

- Це люди, які навчаються, роблячи щось; їм треба "замастити руки".
- Більш відкриті, ніж скептичні або невпевнені.
- Можуть бути захопленими учасниками, але також часто їм нудно під час складових тренінгу, що передбачають довгі обговорення або планування.
- Нічого не мають проти помилок, оскільки на них вони навчаються

Спостереження і рефлексія – "СПОСТЕРІГАЧ"

Особи, які налаштовані на рефлексію (роздуми) та спостереження, зазвичай є інтровертами. Віддають перевагу навчанню, вислуховуючи різні думки, спостерігаючи, виробляючи свій власний погляд на справу. Не люблять брати участь у практичних вправах, у яких проявляється суспільна експозиція.

¹David A. Kolb. Wikipedia, the free encyclopedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/David_A._Kolb.

Основні ознаки:

- Більше подобається спостерігати за подіями на відстані, а не одразу братися до справи.
- Люблять спочатку зібрати дані та уважно їх вивчити, а потім вже ухвалювати рішення.
- Вони вважають, що "Ранок покаже, що вечір не скаже", тож квапитись із рішенням не варто.
- Більш обережні, вони намагаються врахувати всі можливі фактори.
- Схильні спостерігати за іншими та брати пасивну участь у дискусії.
- Вони хороші слухачі.

Логічний аналіз і висновки - "ТЕОРЕТИК"

Навчання відбувається через логічний аналіз ідеї, віднесення ситуації до теоретичної моделі або створення такої моделі. Діяльність – це систематичне планування. Такі особи не спрямовують своїх зусиль на людей, тільки на речі або символи. Мають сильну потребу в авторитеті й саме цього очікують від тренера/ки.

Основні ознаки:

- Хочуть зрозуміти теоретичну основу дій; їм потрібні моделі, концепції та факти, щоб зацікавитись навчальним процесом.
- Надають перевагу логічним покроковим підходам; вони постійно запитують, який сенс має нова інформація і як вона вписується в те, що вони вже знають та розуміють.
- Можуть бути перфекціоністами; надають перевагу визначеності та почуваються некомфортно в роботі із суб'єктивними твердженнями та дрібницями.

Планування подальших дій – "ЕКСПЕРИМЕНТАТОРИ"

Навчаються, спираючись на експериментування, здійснення впливу, зміну ситуації. Цікавляться практичним застосуванням. Важливими є діяльність і досягнення результатів. Такі особи зазвичай є екстравертами й не люблять довготривалої бездіяльності.

Основні ознаки:

- Їм подобається випробовувати нові речі, щоб побачити, як вони працюють у реальному житті.
- Вони є дуже практичними людьми, яким подобається діяти швидко, щоб справу було зроблено.
- Ставляться до проблем та можливостей, як до викликів.

Втім, також важливо пам'ятати про те, що лише дуже небагато людей належать виключно до однієї з цих категорій. Ніхто не навчається із застосуванням лише одного стилю навчання – всі люди здебільшого використовують поєднання цих стилів залежно від змісту, ситуації, своїх індивідуальних особливостей та інших факторів, що можуть впливати на те, як ми будемо навчатись саме у цей день.

Ключові моменти стосовно стилів навчання:

- Важливо використовувати різні види діяльності, стимули, засоби та методи, щоб урахувати різні стилі навчання.
- Необхідно усвідомлювати, яким стилям навчання надає перевагу сам тренер/ка, щоб несвідомо не проводити навчання лише в цьому стилі.
- Незалежно від того, чим тренер/ка займається, комусь в аудиторії може не подобатись саме такий підхід до навчання через те, що він не наближений до стилю, якому він або вона надає перевагу. Слід не сприймати це на свій рахунок. Найкращим виходом буде пояснити, чому ви робите це саме так, а також регулярно змінювати види діяльності.

Тема 3. Структура тренінгу

У процесі планування тренінгу, як форми навчання дорослих, варто врахувати піраміду сприйняття інформації (див. таблицю 1.1). Дослідники встановили, що формат лекцій є найменш дієвий для запам'ятовування, а опрацювання матеріалу через дію – найбільш ефективне. Необхідно враховувати, що з тієї інформації, яка буде розказана і пояснена, учасники запам'ятають не більше ніж 5 %.

Таблиця 1.1

Форма навчання	Ефективність, %
ЛЕКЦІЯ	5
АУДІО/ВІДЕО/ЧИТАННЯ	10-20
ДЕМОНСТРАЦІЯ	30
ГРУПОВЕ ОБГОВОРЕННЯ	50
ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ	75
ПРАКТИЧНЕ НАВЧАННЯ ІНШИХ	90

Важливо усвідомити, що лекційна форма подання інформації також застосовується під час тренінгу, однак її частка – мінімальна і становить 1-5 % від загального часу роботи. Навіть під час мінілекції бажано застосовувати інтерактивні елементи, як, наприклад, проблемні запитання чи експертні думки. Комбінувати різні форми роботи, змінюючи їх якомога частіше. Зокрема, після того як учасники працюють статично в підгрупах, важливо провести рухливу гру для розвантаження, зняття напруги та підвищення групової енергії.

Розглянемо схему класифікації компонентів тренінгу, запропоновану В.-Д. Вебером (Міждисциплінарний центр дидактики вищої школи Білефельдського університету, Німеччина), яка об'єднує шість компонентів будь-якого тренінгу.

МЕТА

Першим кроком у проектуванні навчання є визначення цілей, тобто вирішення чого саме, з якою метою і за яких умов ми хочемо досягти в результаті навчання. Для чого потрібно ставити мету? Щоб розуміти, що кожен учасник тренінгу має знати, вміти чим володіти після закінчення навчання, тому що мета є основою оцінки ефективності цього навчання. А також для того, щоб допомогти у проектуванні логічної послідовності подій під час і після тренінгу.

Кожна мета складається з трьох елементів:

- встановити, як може змінитися поведінка учасників/учасниць тренінгу після завершення тренінгу. Це дозволяє проектувати тренінг;
- визначити, якого рівня має бути інформація, щоб мотивація до зміни поведінки спрацювала. Це дозволяє окреслити умови, які мають бути створені, аби відбувся перехід від навчання до практики (щоб учасник/учасниця міг/могла закріпити нові здобуті навички);
- встановити рівень мінімального задовільного виконання завдань учасниками/учасницями, що дозволить оцінити, чи мета досягнута.

Підтвердженням відповідності формулювання цілей може бути аналіз СМАРТ (SMART), що окреслює, якими повинні бути добре сформульовані цілі:

С – специфічні (конкретні)²;

М - які можна виміряти;

А - акцептовані (прийнятні);

Р - реалістичні;

Т – доцільні за термінами (своєчасні).

²Піраміда навчання Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%96%D1%80%D0%B0%D0%BC%D1%96%D0%B4%D0%B0_%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F#cite_note-Subramony_2013-2

МЕТОДИ

Методи роботи з аудиторією є інструментами досягнення мети. Методи, що використовуються в інтерактивних тренінгах: структурні вправи, криголами, презентація, індивідуальна робота, робота в парах, робота в малих групах, робота в колі, "акваріум", рольова гра, обговорення, мозковий штурм, анкетування, руханки тощо. Кожний із методів має своє завдання.

УЧАСНИКИ

Ця складова включає ідентифікацію і аналіз тренінгових потреб учасників – процес, спрямований на визначення, хто і чому потребує проведення тренінгу і який це має бути тренінг. При виборі учасників потрібно враховувати таке:

- кількість осіб, яка потребує навчання;
- пріоритети в питаннях, які має висвітлювати тренінг;
- досвід, знання та навички, які мають потенційні учасники/учасниці;
- мотивація для участі в тренінгу!
- особливості навчання відповідної вікової аудиторії.

ТРЕНЕР

Важливо розуміти на різних етапах тренінгу, які ролі має відігравати тренер/ка і які компетенції можуть у цьому допомогти.

УМОВИ

Для успішного проведення тренінгового заняття необхідно забезпечити певні організаційні умови, а саме: група (відповідна кількість учасників), тривалість тренінгу та періодичність, місце проведення, матеріальне забезпечення тощо.

ЗМІСТ

Він включає вибір черговості подій та обсяг матеріалу, який подається, що має вирішальне значення для ефективного навчання. Черговість подій потрібно вибудовувати відповідно до теорії інтерактивного навчання, яке відбувається згідно з циклом навчання Д. Колба. Він зауважив, що для ефективного навчання всі учні мають пройти через кілька етапів, та визначає ці етапи таким чином: досвід, сприйняття, пізнання (теорія) та поведінка (практика).

Колб передбачає, що основою ефективного навчання є випробування учасниками процесів та явищ на собі з їх послідовним аналізом. На основі моделі навчання Колба тренер/ка визначає, у якому саме з чотирьох наведених способів учасники опановуватимуть матеріал, формуватимуть навички його застосування в практичній діяльності.

До компонентів моделі навчання дорослих, запропонованою Колбом, належать:

ЕКСПЕРИМЕНТ (конкретний дослід). Він полягає в безпосередньому переживанні ситуації чи явища. Учасник тренінгу фізично бере участь у експерименті, досліді. Під час проведення тренінгу це можуть бути різні форми імітацій, розігрування ролей, мініігри, виконання практичних завдань у групах чи парах, робота з роздатковими матеріалами, вирішення дилем тощо.

РЕФЛЕКСІЯ (сприйняття). Після експерименту відбувається накопичення вражень, даних, спостережень і моделей поведінки. На цьому етапі навчання збираються відгуки учасників групи, описи спостережень, виявляються емоції, пов'язані із застосуванням методу, відтворюється запис події. Це дозволяє побачити різні погляди, виявити думки учасників про ситуацію, завдання чи рішення. На цьому етапі тренер/ка застосовує групове обговорення з метою отримання рефлексивних відповідей. Також можна застосувати вправи із залученням "незалежних експертів", які забезпечують погляд зі сторони на те, що відбувалося. Слід створити такі умови, щоб кожен учасник мав змогу дати зворотний зв'язок та висловитися без страху.

АНАЛІЗ І ВИСНОВКИ (теорія). Учасники узагальнюють те, що сталося, намагаються зробити висновки з того, що випробували, створити цілісну концепцію. Це етап, на якому тренер виявляє сенс дій, показує, чому він хотів навчити учасників. На цьому етапі найчастіше виникає обговорення, систематизуються висновки. Це також час для викладання теорії, що пояснює явища, які обговорюються у групі.

ЗАСТОСУВАННЯ (практика). Для того щоб навчання вплинуло також на поведінку, роботу чи осо-

бисте життя, учасники експериментують із новими навичками, застосовують їх у формі моделювання. Під час тренінгу роль цього етапу відіграють, зокрема, тренування навичок, імітація, рольові ігри тощо.

Компоненти циклу Колба розміщені по колу. Це означає, що "входження" в цикл може відбуватися з будь-якого етапу. Також застосовувати цикл Колба доцільно під час планування обговорення вправ, частин тренінгу та процесів, які відбуватимуться у групі.

Кожен день тренінгу умовно можна поділити на три частини: вступну, основну та завершальну.

ВСТУПНА ЧАСТИНА (10-15 % від загального часу).

Основна мета вступної частини – "запустити" групу.

Ця частина включає такі блоки: знайомство, повідомлення теми, мети та завдань тренінгу, визначення регламенту роботи, збір очікувань від учасників щодо тренінгу та прийняття правил групової роботи. Під час знайомства необхідно забезпечити всім учасникам можливість презентувати себе. Наприклад, починати знайомство по колу, заохочуючи всіх учасників або запропонувати учасникам поспілкуватися кілька хвилин у парах, взяти взаємні інтерв'ю та представити один одного для цілої групи. На цьому етапі важливо зібрати очікування учасників на окремих наліпках або записуючи їх на фліпчарті (за потреби допомогти учасникам їх сформуванню або коригувати згідно з тематикою тренінгу) і обов'язково повернутися до них наприкінці тренінгу для звірки.

ОСНОВНА ЧАСТИНА (80 – 85 % від загального часу).

Мета цієї частини – надати учасникам нових знань, сформувати на їхній основі нові навички та уміння, обговорити шляхи їх застосування у професійній діяльності та достатньо попрактикуватися. На цьому етапі важливо з'ясувати рівень знань учасників щодо основного питання тренінгу. Дізнатися, що саме вже відомо учасникам та про що вони б хотіли дізнатися ще. Допомогти учасникам визначити основні проблеми та перешкоди у практиці, які можуть бути обговорені та вирішені у процесі тренінгу (за потреби застосувати SWOT-аналіз). Надати короткі експертні коментарі та додаткову інформацію з альтернативних джерел, продемонструвати інформаційну презентацію з теми тренінгу тощо. Перейти до етапу інтеграції отриманих знань та практики. Використовуючи для цього роботу в парах, трійках, підгрупах та великій групі. Також буде ефективним застосування технік мозкового штурму, групових дискусій, дебатів, акваріуму, вирішення практичних кейсів, практикування у парах та трійках.

ЗАВЕРШАЛЬНА ЧАСТИНА (5 % від загального часу).

Мета завершальної частини – підбити загальні підсумки та закрити тренінговий день (або тренінг взагалі). Під час підсумовування слід запропонувати учасникам поділитися думками щодо загальної ефективності навчання, рівня його практичності, а також стосовно тих особистісних змін, яких вдалося досягти в процесі власної роботи або групи загалом. На цьому етапі важливо повернутися до очікувань, які були зібрані на початку дня (тренінгу), та запитати кожного, що саме та у який спосіб виправдалося або не виправдалося та чому. Ті очікування, які не були задоволені, мають стати предметом обговорення та подальшої роботи протягом наступних днів (сесій) або наступного тренінгу. Окремим елементом цієї частини є опитування учасників щодо ефективності тренінгу загалом. Для цього необхідно підготувати анкету зворотного зв'язку та попросити учасників заповнити її до завершення тренінгу. Така анкета містить питання, які дозволяють порівняти рівень знань, навичок до початку тренінгу та після його завершення, а також стосовно загальної організації тренінгу, роботи тренера тощо³.

Тема 4. Організація та логістика тренінгу

Тренери завжди є відповідальними за загальну підготовку та проведення тренінгу, навіть якщо організаційними питаннями займаються інші. Невідповідна організація може мати негативний вплив на поведінку учасників під час тренінгу та ускладнити або навіть унеможливити досягнення цілей тренінгу.

³Балахтар В. В. Соціально-психологічний тренінг і маніпуляція : навч.-метод. посіб. Вижниця : Видавництво "Черемош", 2015. 432 с.

Організаційні маркери для тренера: запрошення учасників; тренінгове приміщення; тренінгові матеріали й обладнання.

1. Запрошення учасників.

Задовго до самого заходу можна розпочати роботу над створенням позитивного ставлення до тренінгу, бо часто трапляється, що учасники з'являються на тренінгу без усвідомлення цілі й тематичного обсягу навчання. Запрошення створює безпосередній попередній контакт тренера/ки з учасниками. Запрошення може містити цікаві матеріали з теми тренінгу, опис курсу, програму, а також інформацію про тренера/ку. До початку тренінгу за допомогою анкет або опитувальників можна зібрати інформацію про учасників і їхній досвід з теми. Користуючись цією інформацією, можна коригувати хід тренінгу. Також можна підготувати та розіслати учасникам просте (або навіть складне, якщо це доречно) попереднє завдання, попросивши його виконати, щоб використати це як частину самого тренінгу. Така робота дозволяє залучити учасників навіть до того, як вони увійдуть у кімнату для тренінгу, і може стати суттєвим внеском у визначення способу представлення змісту.

2. Тренінгове приміщення.

При виборі приміщення слід звернути увагу на такі складові: температуру, наявність вікон, наявність зручних окремих стільців (а не лавок тощо), вентиляцію, освітлення, шум (наприклад, від будівництва тощо), простір, зорові подразники, естетику, функціональність (наприклад, розміщення розеток, екрану, телевізора тощо), додаткові вимоги (наприклад, у випадку участі осіб з відмінними можливостями), зручність місцезнаходження.

Приміщення має бути достатньо просторим для проведення активних ігор, але не занадто великим, оскільки це порушує відчуття безпеки. У приміщенні не повинно бути нічого зайвого – предметів, плакатів та інших речей, які можуть відвертати увагу учасників. Якщо тренінг триває кілька днів, бажано використовувати одне приміщення, щоб підтримати відчуття безпеки. Стільці мають бути однакові та зручні, легко переміщуватися по кімнаті. Ще до початку тренінгу їх слід розмістити по колу (або півколом) слідкуючи, щоб ніхто з учасників не сидів "за колом" або "ховався" за спиною іншого учасника. В ідеалі приміщення має бути не прохідним, добре провітрюваним, освітленим та достатньо звукоізованим. Проте така робоча кімната буде далеко не завжди й часто будуть присутні аспекти навчального простору, які неможливо передбачити або контролювати.

При виборі місця треба також взяти до уваги такі питання, як: обслуговування під час перерв і харчування (швидкість, ввічливість, гнучкість, реагування); якість та естетика їжі, можливість замовити вегетаріанські страви, час харчування; доступ до телефонів; кількість і вигляд туалетів.

3. Тренінгові матеріали й обладнання.

Роздаткові та робочі матеріали

Для комфортної участі в тренінгу учасникам надається необхідний мінімум канцелярських товарів, також слід подумати про додаткове забезпечення тренінгу, зокрема про матеріали тренінгу та сертифікати. Орієнтовний перелік наведений нижче:

- папка, ручка, блокнот, бейдж – забезпечені на кожного учасника;
- програма тренінгу – роздрукована;
- роздаткові та робочі матеріали – роздруковані до всіх вправ;
- папір (A4);
- презентації – підготовлені та перевірені;
- сертифікати – надруковані, підписані тренерами та перевірені учасниками.

Тренінгові роздаткові матеріали - це додаткова інформація за темами, які обговорюються під час тренінгу або становлять інтегральну частину тренінгу та використовуються під час роботи учасників. Вони розробляються заздалегідь і надаються учасникам в друкованому або/і електронному вигляді. Роздаткові матеріали можна давати перед початком тренінгу або протягом тренінгу перед початком вправи, або після її завершення.

Технічне та додаткове обладнання:

- ноутбук;
- екран;
- необхідна звукова апаратура (колонки, мікрофон);
- фліпчарт, листи для нього і набори маркерів.

Стандартним забезпеченням роботи тренера є також: маркери, скотч або спеціальний пластилін для кріплення аркушів фліпчартів до шпалер на стінах, годинник (дуже мало приміщень мають настінні годинники), наліпки, маркери, запас аркушів А4, запас ручок та олівців.

Тема 5. Основні види тренінгових вправ

Однією з особливостей тренінгу є застосування вправ, які за формою проведення нагадують ігри, містять ігрові елементи. Такі вправи будуть корисними для відпрацювання нових навичок, опрацювання теоретичної інформації, відпочинку, відвернути увагу, створення комфортної атмосфери. Крім цього, тренінгові ігри та вправи – це інструмент для керування груповими процесами. Вони завжди мають визначену мету, яка відповідає потребам групи та тематиці тренінгу.

Види тренінгових вправ:

- вправи на знайомство;
- вправи на згуртування групи та вправи на об'єднання;
- інтеграційні вправи, криголами;
- вправи-розминки;
- комунікативні вправи;
- ритуали завершення групової роботи.

Застосування кожного способу активізації навчання має свою послідовність. Тренер дає чіткі інструкції щодо дій та поведінки учасників, у разі потреби розподіляє між ними ролі або функції, визначає відповідальних, вказує, що саме вони повинні зробити, які матеріали можуть використовувати, скільки часу мають на цю діяльність та у який спосіб будуть представлені результати роботи. Також варто підкреслити, що визначений час на виконання вправ, завдань є орієнтовним і може змінюватися в разі потреби.

Оцінювання результатів виконання вправ, групової роботи, творчих завдань здійснюється учасниками, але завершальне слово – за тренером. Важливо попросити учасників поділитися самопочуттям після виконання вправи, розповісти про настрій, з'ясувати, які саме навчальні завдання вирішувалися; що сподобалось найбільше та що може бути покращено.

ВПРАВИ НА ЗНАЙОМСТВО

Це вправи, які надають можливість учасникам групи та тренерам познайомитися за короткий проміжок часу. Такі вправи мають на меті створити атмосферу довіри в групі, забезпечити емоційно-вербальний контакт між учасниками та тренером, зняти початкову напругу, закласти основу для створення позитивного мікроклімату та познайомити учасників між собою. Під час таких вправ тренер отримує ще й додаткову інформацію про учасників, наприклад, про професію, хобі, досягнення та інше. Така інформація може стати у пригоді під час подальшої роботи.

Приклади:

ВПРАВА "АСОЦІАЦІЇ"

Мета: ближче знайомство один з одним, зняття напруження на початковому етапі роботи.

Тривалість: 5-10 хвилин.

Кількість учасників: < 20.

Опис:

Тренер використовує асоціативні картки, пропонуючи учасникам обрати одну з них згідно з настроєм. Попросити кожного розповісти про обрану картку, починаючи зі слів: "Я обрав цю картку, тому що...". Також можна "видавати" учасникам картки випадковим чином, спонукаючи до роздумів, з чим асоціюється зараз ця картка.

ВПРАВА "ТРИ РЕЧІ"

Мета: ближче знайомство один з одним.

Тривалість: 5-10 хвилин.
Кількість учасників: < 20.

Опис:

Тренер просить учасників по черзі назвати три речі, які важливі для кожного (або, що ти найбільше цінуєш в інших, що ти б хотів покращити, чим ти пишаєшся найбільше та ін.).

ВПРАВА "ПРЕЗЕНТАЦІЇ"

Мета: ближче знайомство один з одним.

Тривалість: 5-10 хвилин.

Кількість учасників: < 20.

Опис:

Тренер об'єднує учасників у пари цікавим способом. Просить взяти взаємні інтерв'ю протягом 5 хвилин. Потім запрошує учасників по черзі презентувати свого партнера.

ВПРАВА "ЧАСТОЧКА МЕНЕ"

Мета: ближче знайомство один з одним, зняття напруження на початковому етапі роботи.

Тривалість: 5-10 хвилин.

Кількість учасників: < 20.

Опис:

Кожен учасник обирає певну змістовну річ, яка належить йому/їй, і кладе її на парту, наприклад, прикраса, брелок, кишеньковий ніж, гаманець або ручка. Тренер бере до рук один із таких предметів. Власник предмета каже групі, чому він обрав саме цей предмет, розповідає його історію, призначення і ціль. Після цього він/вона обирає наступну річ, власник якої робить те саме, що й попередній. Коментар "Часточка мене" являє собою легкий метод для поживлення початкового етапу навчального курсу; він також ефективний у групах, у яких учасники вже знають один одного.

Варіанти:

Тренер кладе на стіл різноманітні предмети, а кожен учасник обирає один, який йому/їй до вподоби. Потім кожен учасник пояснює, чому він/вона обрав/ла конкретний предмет. Цю вправу можна пов'язати з темою навчального курсу, наприклад, попросивши учасників пояснити, як той чи інший предмет може допомогти їм у досягненні поставлених цілей або розв'язанні завдань. Предмети мають бути різноманітними, наприклад: книжка, ручка, яблуко, пластир, цвях, книжка, м'ячик, цигарка, гральна карта, іноземна монета, поштова листівка, пакетик чаю ...

ВПРАВА "ВСТАНОВЛЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ З ТЕМОЮ"

Мета: ближче знайомство один з одним, взаємодія та обмін інформацією.

Тривалість: 20 хвилин.

Кількість учасників: < 20.

Опис:

Тренер готує картки чи смужки паперу, на яких написані ключові слова, що стосуються змісту навчального курсу (по одному ключовому слову на кожній картці) і розкладає їх на столі. Учасники підходять до столу й обирають по одному слову, яке привернуло їхню увагу. Один учасник починає пояснювати, чому він/вона обрав(ла) саме це слово; він/вона коротко повідомляє про себе і каже, як обране слово пов'язане з його/її досвідом чи біографією. Якщо учасник відчуває зв'язок із тим, про що говорив попередній учасник, то цей учасник продовжує, представляючи своє слово і розповідаючи про себе.

Коментарі:

Крім знайомства, цей метод дає тренеріві можливість почерпнути відомості про досвід і біографію учасників, їхні мотивації та інтереси. Крім того, учасники починають знайомитися зі змістом курсу.

Для того щоб забезпечити достатню кількість ключових слів на вибір, тренеріві слід підготувати щонайменше вдвічі більше ключових слів, ніж кількість учасників.

ВПРАВА "ДЕРЕВА ЖИТТЯ"

Мета: ближче знайомство один з одним, налагодження зворотного зв'язку, оцінка, взаємодія та обмін інформацією.

Тривалість: 60-90 хвилин.

Кількість учасників: < 20.

Опис:

Кожен учасник малює на листку паперу своє "дерево життя", яке складається з коріння, стовбура і гілок. Коріння символізує минуле, стовбур – сьогодення, а гілки – майбутнє. Учасники додають ключові слова до кожної частини дерева: біля коріння вони зазначають події, які вплинули на них чи змінили їх у минулому, коло стовбура записують те, що характеризує їхню теперішню ситуацію, а близько до гілок вказують те, що хочуть зробити чи чого хочуть досягти в майбутньому. Після цього кожен учасник представляє своє "дерево життя" групі.

Коментар:

Це інтенсивний метод, який потребує багато часу для знайомства; отже, корисний лише у тих випадках, коли учасники проведуть більш тривалий період разом. Сприяє формуванню зв'язків між учасниками й довірі між ними. Тих, хто говорить, не слід квапити, і групу варто заохочувати до вияву поваги до розповідей колег, оскільки історії з життя можуть бути дуже емоційними.

Варіанти:

Щоб пришвидшити процес і зробити його менш інтенсивним, тренер може попросити групу осіб намалювати спільне "дерево життя", на якому разом зобразити весь їхній досвід та очікування. Дерево – це гарна метафора, за допомогою якої можна робити вступ до різноманітних тем. Отже, вправу "Дерево життя" можна використовувати в різних цілях, наприклад, у контексті оцінної вправи до "дерева життя" можна прив'язати такі запитання:

- Коріння = Якими були Ваші очікування до початку курсу?
- Стовбур = Що Ви вивчаєте під час проходження курсу?
- Гілки = Як Ви застосуєте вивчене?

ВПРАВИ НА ЗГУРТОВАНІСТЬ ТА ОБ'ЄДНАННЯ ГРУПИ

Проводяться тоді, коли є потреба подолання бар'єрів у спілкуванні між учасниками, або коли необхідно налагодити взаємодію, а також щоб уникнути поділу групи на неформальні підгрупи. Вправи на командотворення є більш складними з погляду їх проведення, оскільки передбачають самостійну роботу учасників у парах або у невеликих групах (зазвичай розв'язання якої-небудь проблеми, пошук спільного рішення тощо), що вимагає розподілу уваги тренера. Зазвичай ці завдання займають більше часу, ніж інші вправи. Завдання тренера – стежити за роботою груп і сприяти їхньому руху до заданої цілі, надавати зворотний зв'язок та аналіз.

Приклади:

ВПРАВА "ЛИСТІВКИ"

Мета: подолання бар'єрів у спілкуванні між учасниками, налагодження взаємодії.

Тривалість: 10-15 хвилин

Кількість учасників: < 20.

Опис:

Покладіть у папки для учасників кольорові стрічки паперу та попросіть об'єднатися у групи за кольорами. Використовувати розрізані за кількістю малих груп вітальні листівки або картинки. Давати учасникам завдання, рухаючись по кімнаті, зібрати цілі картинки, листівки та об'єднатися у відповідні групи. Використовувати розрахунок на 1-й – 4-й для об'єднання у четвірки. Роздайте після перерви учасникам цукерки в обгортках з різними кольорами за кількістю майбутніх підгруп та запросіть їх об'єднатися за кольорами фантиків.

ВПРАВА "ПОШУК СПІЛЬНОГО"

Мета: подолання бар'єрів у спілкуванні між учасниками, налагодження взаємодії.

Тривалість: 10-15 хвилин.

Кількість учасників: < 20.

Опис:

Група об'єднується в пари, учасники якої знаходять певну кількість загальних ознак (в одязі, звичках, рисах характеру тощо), потім двійки об'єднуються в четвірки за тим самим принципом і т. д. Ведучий на свій розсуд може зупинити процес на четвірках, вісімках чи довести вправу до об'єднання учасників у загальну групу.

ВПРАВА "БУДИНОК"

Мета: подолання бар'єрів у спілкуванні між учасниками, налагодження взаємодії.

Тривалість: 10-15 хвилин.

Кількість учасників: < 20.

Опис:

Учасники працюють однією командою. Ведучий дає інструкцію: "Ви маєте стати повноцінним будинком! Кожна людина повинна вибрати, ким він буде в цьому будинку: дверима, стіною, а може, шпалерами або предметом меблів, квіткою або телевізором. Вибір за вами! Але не забувайте, що ви повинні бути повноцінним і функціональним будинком! Побудуйте свій будинок!". Після виконання вправи проведіть обговорення. Приклади запитань: • Чи одразу ви змогли визначити свою роль? • Чому Ви вибрали саме цю роль? • Чи було відчуття командної роботи? Хто був лідером? • Що сприяло виконанню завдання?

ВПРАВА "СЛІПЕ МАЛЮВАННЯ"

Мета: подолання бар'єрів у спілкуванні між учасниками, налагодження взаємодії.

Тривалість: 10-15 хвилин.

Кількість учасників: < 20.

Опис:

Учасники утворюють пари. Один із учасників має намалювати певний об'єкт, не показуючи його своєму партнеру, тільки за допомогою опису. Це вимагає відмінної комунікації та здатності передавати інформацію. Гра допомагає поліпшити навички слухання, чіткості мовлення та взаєморозуміння.

ВПРАВА "КОМАНДНЕ БУДІВНИЦТВО: ВЕЖА З КАРТОК"

Мета: розвиток співпраці та стратегічного мислення.

Тривалість: 10-15 хвилин.

Кількість учасників: < 20.

Опис:

Роздайте учасникам картки (наприклад, картки для малювання чи папір). Завдання: побудувати найбільшу вежу, використовуючи лише ці картки, протягом 10 хвилин. Обговоріть після виконання завдання: як команда впоралася з плануванням, що заважало чи допомагало в процесі. Це вправу можна зробити з варіаціями — додавати або забирати матеріали для будівництва, що змусить команду адаптувати стратегію.

ВПРАВА "ОБМІН РОЛЯМИ"

Мета: покращення взаєморозуміння та співпраці в команді.

Тривалість: 10-15 хвилин.

Кількість учасників: < 20.

Опис:

Попросіть учасників поділитися на пари та обмінятися ролями на кілька хвилин. Один учасник грає роль іншого в конкретній ситуації (наприклад, у робочому процесі чи на зустрічі). Після цього обговоріть, як кожен учасник відчував себе в ролі іншого, що було складно чи цікаво. Це дозволяє людям краще ро-

зуміти один одного і сприймати роботу з різних позицій.

ВПРАВА "ТИМЧАСОВА СУПЕРСИЛА"

Мета: підвищення взаємодії і підтримки один одного в команді.

Тривалість: 10-15 хвилин.

Кількість учасників: < 20.

Опис:

Попросіть кожного учасника подумати про одну свою сильну сторону, яку він готовий поділитися з командою (наприклад, "Я можу залишатись спокійним у стресових ситуаціях"). Тепер кожен учасник отримує по черзі "суперсилу" іншого учасника, тобто на певний час бере на себе одну із сильних якостей іншого члена команди. Дайте команді кілька завдань, які вони повинні виконати разом, з урахуванням "суперсил" кожного. Після виконання завдань обговоріть, як це допомогло покращити командну роботу і як важливо підтримувати один одного.

ВПРАВА "БУДУВАННЯ МОСТУ"

Мета: спільна робота та стратегічне планування.

Тривалість: 10-15 хвилин.

Кількість учасників: < 20.

Опис:

Роздайте учасникам різні матеріали для будівництва (наприклад, папір, стрічки, скотч, маркери). Завдання: побудувати міст через "річку" (можна використати широку лінію на підлозі або просто розділити простір на дві частини). Важливо: команда повинна створити міст так, щоб він міг витримати вагу невеликого предмета (наприклад, книги). Після вправи обговоріть, як команда пододала труднощі, як розподілялися завдання, чи були різні підходи до вирішення проблем.

ІНТЕГРАЦІЙНІ ВПРАВИ, КРИГОЛАМИ

Вправи-криголами – це вправи для "розігрівання", ті, що "підключають до роботи". Завдання цих вправ – спонукати людей до спілкування та роботи. Вправи-криголами використовуються для того, щоб зняти з людей напруженість, допомогти групі швидко пройти стадію формування, зробити комунікацію, слухання та обмін інформацією нормою навчання, створити атмосферу відвертості та співробітництва. Ці вправи можна використовувати для стимулювання групи, коли вона стомлюється. Вдала вправа може сприяти регенерації енергії для подальшої активності. Вправи-криголами мають бути цікавими, жвавими, оптимістичними, надійними, доступними, короткими.

Приклади:

ВПРАВА "ТЕРМОМЕТР НАСТРОЮ"

Мета: подолання бар'єрів у спілкуванні між учасниками, налагодження взаємодії.

Тривалість: 10-15 хвилин.

Кількість учасників: < 20.

Опис:

Тренер/ка готує малюнок великого термометра на аркуші фліпчарту. Кожний/а учасник/ця запрошуються підійти до фліпчарту та поставити певну позначку - "ідентифікаційний знак" та відмітити власний настрій, стан, пояснивши його. У випадку, якщо це перша зустріч групи, тренер/ка може розпочати виконання вправи з себе, показавши приклад. Якщо хтось з учасників перебуває у пригніченому стані, розпачі, сумі (що є цілком нормальним з огляду на різні життєві ситуації), запитати, що може зробити тренер/ка та група, щоб поспілкуватися про певного учасника.

ВПРАВА "КОЛЕКТИВНА ПОЕМА"

Мета: подолання бар'єрів у спілкуванні між учасниками, налагодження взаємодії.

Тривалість: 10-15 хвилин.

Кількість учасників: < 20.

Опис:

Учасники пишуть свої ініціали в правому верхньому куті листка. Кожен учасник пише короткий рядок, з якого буде починатися поема, передає свій листок сусідові зліва, і той дописує свій рядок, який продовжує поему. Після того, як кожен напише по одному рядку на всіх листках, закінчена поема повертається автору першого рядка. Тренер/ка може попросити учасників прочитати свої поеми та запрошує учасників до обговорення їхнього змісту.

ВПРАВА "ПОВІЯВ ВІТЕР"

Мета: подолання бар'єрів у спілкуванні між учасниками, налагодження взаємодії.

Тривалість: 10-15 хвилин.

Кількість учасників: < 20.

Опис:

Для цієї вправи учасникам потрібно сісти на стільці й утворити коло. Коло має бути широким. З рук прибирають усе зайве (Ведучий стоїть всередині кола). Суть вправи полягає в тому, що людина, яка стоїть в колі, має сісти на чийсь місце. Той, хто є ведучим у цій грі та стоїть у колі, повинен сказати фразу: "Повіяв вітер і здув тих, хто, наприклад, зараз у джинсах". Ті, хто сьогодні в джинсах, повинні встати й помінятися місцями. Ведучий, відповідно, повинен встигнути сісти на будь-який вільний стілець. Той, хто не встиг сісти, стає ведучим і також має підняти учасників з місць фразою: "Подув вітер і здув тих, хто ...".

Є три правила:

1. Правило безпеки – будьте обережними, дбайливо ставтеся до себе і до інших.

2. Правило двох учасників. Не можна називати ознаку для "здування", властиву двом і менше учасникам.

3. Правило сусіда. Тим, кого "здули", не можна займати місця сусідів праворуч і ліворуч.

!Важливо. Гра вимагає великих витрат енергії. Ведучий повинен стежити за грою і переривати її, коли ситуація загрожує вийти з-під контролю. Він також повинен виступати в ролі судді в тому випадку, якщо двоє гравців спробують сісти на той же самий стілець.

ВПРАВА "АВСТРАЛІЙСЬКИЙ ДОЩ"

Мета: подолання бар'єрів у спілкуванні між учасниками, налагодження взаємодії.

Тривалість: 10-15 хвилин.

Кількість учасників: < 20.

Опис:

Учасники стають у коло. Інструкція: Чи знаєте ви, що таке австралійський дощ? Ні? Тоді давайте разом послухаємо, який він. Зараз по колу ланцюжком ви будете передавати мої рухи. Як тільки вони повернуться до мене, я передам наступні. Стежте уважно!

В Австралії піднявся вітер (ведучий тре долоні).

Починає крапати дощ (клацання пальцями).

Дощ посилюється (почергове плескання долонями по грудях).

Починається справжня злива (плескання по стегнах).

А ось град – справжня буря (тупіт ногами).

Але що це? Буря стихає (плескання по стегнах).

Дощ стихає (плескання долонями по грудях).

Рідкі краплі падають на землю (клацання пальцями).

Тихий шелест вітру (потирання долонь).

Сонце! (руки догори).

ВПРАВА "ЛАНЦЮЖОК АСОЦІАЦІЙ"

Мета: подолання бар'єрів у спілкуванні між учасниками, налагодження взаємодії.

Тривалість: 10-15 хвилин.

Кількість учасників: < 20.

Опис:

Один учасник говорить будь-яке слово (наприклад, "літо"). Наступний учасник має сказати слово, яке асоціюється з попереднім (наприклад, "сонце"). Гра триває, доки всі учасники не скажуть своє слово. Це допомагає учасникам розслабитися і налаштуватися на спільну роботу.

ВПРАВА "З'ЄДНАЙТЕ ІДЕЇ"

Мета: подолання бар'єрів у спілкуванні між учасниками, налагодження взаємодії.

Тривалість: 10-15 хвилин.

Кількість учасників: < 20.

Опис:

Напишіть кілька слів або фраз на папері (наприклад, "гора", "кохання", "космос", "життя"). Учасники по черзі повинні скласти коротку історію або ідею, яка поєднує ці слова. Це цікава вправа, яка стимулює креативність і дає можливість поділитися нестандартними думками.

ВПРАВА "СЕКРЕТНИЙ ТАЛАНТ"

Мета: подолання бар'єрів у спілкуванні між учасниками, налагодження взаємодії.

Тривалість: 10-15 хвилин.

Кількість учасників: < 20.

Опис:

Кожен учасник пише на листку 3 несподівані факти або таланти про себе (щось, чого інші не знають). Потім ці факти зачитуються по черзі, і група намагається вгадати, кому належить цей талант. Ця вправа допомагає дізнатися цікаві особливості учасників та заохочує до розмови.

ВПРАВИ-РОЗМИНКИ

Це короткі вправи, які "розігрівають", активізують членів групи перед наступним завданням, стимулюють їхнє мислення, спілкування, дозволяють сконцентрувати увагу, поліпшують настрій. Переважно такі вправи та ігри мають активну форму і містять у собі багато жвавих рухів: стрибки, рухи головою, руками, ногами тощо. Тому короткі розминки обов'язково потрібні після інформаційних модулів чи довгої групової дискусії. Мета таких ігор – підтримка учасників у робочому стані. Можна поєднувати розминку з об'єднанням у підгрупи чи пари, якщо цього вимагає зміст подальшої роботи. Секрет цих вправ у їхній спонтанності. Під час розробки плану варто мати в арсеналі кілька таких вправ.

Приклади:

ВПРАВА "ПОМІНЯТИСЯ МІСЦЯМИ ТИМ, ХТО..."

Мета: зняти емоційне навантаження.

Тривалість: 10-15 хвилин.

Кількість учасників: < 20.

Опис:

Учасники сидять у колі. Почувши певну інструкцію від тренера, учасники підхоплюються і мають зайняти чиєсь місце. Сідати на своє місце заборонено. Приклад інструкцій: міняються місцями ті, у кого чорне взуття; хто народився влітку; хто снідав яєчною; хоче на море, любить каву тощо.

ВПРАВА "ТОСТЕРИ ТА ГРІНКИ"

Мета: зняти емоційне навантаження.

Тривалість: 10-15 хвилин.

Кількість учасників: < 20.

Опис:

Учасники об'єднуються в трійки. Двоє беруться за руки і стають "тостером", третій заходить усе-

редину і стає "грінкою". За командою "Тостер" міняються місцями пари тостерів, за командою "Грінка" міняються грінки, за командою "Грінка готова" – грінки підстрибують на місці догори.

ВПРАВА "АКТОРСЬКА РОЗМИНКА"

Мета: зміна діяльності, підняття тону, емоційне розвантаження, розвиток емпатії.

Тривалість: 10-15 хвилин.

Кількість учасників: < 20.

Опис:

Ведучий вибирає якусь просту фразу, наприклад: "У саду падали яблука". Тепер, починаючи з першого гравця праворуч від ведучого, починаємо вимовляти цю фразу по черзі. Кожен учасник гри повинен вимовити фразу з новою інтонацією (запитальною, окличною, зі здивуванням, байдужо тощо). Якщо учасник не може вигадати нічого нового, то він вибуває з гри, і так триває, доки не залишиться 1-2 переможці. Повторювати інтонації не можна.

ВПРАВА "ДРУКАРСЬКА МАШИНКА"

Мета: допомагає зняти напругу та налаштуватися на роботу після перерви. Його можна використовувати й у тих випадках, коли потрібно відвернути увагу учасників від якогось завдання і перейти до наступного або для запам'ятовування нових понять.

Тривалість: 10-15 хвилин.

Кількість учасників: < 20.

Опис:

Учасники виконують вправу, сидячи в колі. Перед початком вправи учасники за колом в алфавітному порядку вимовляють літери; кожен гравець має запам'ятати ті літери, що він назвав. Далі тренер каже якусь нескладну пропозицію (це може бути складний термін, нова команда тощо).

Завдання учасників – "надрукувати" цей текст. Робиться це так. Кожен учасник вимовляє лише свої літери, причому йому необхідно вставати. Коли в тексті ставиться крапка, усім потрібно лягнути в долоні; кома — тупнути ногою. Щоб позначити пропуск, всі учасники повинні встати. Щоб поставити знак питання, усім потрібно розвести руки в сторони; знак вигук — стати й підстрибнути.

Починати краще з найпростіших слів. Якщо учасники добре справляються із завданням, то можна озвучити цілу пропозицію. Як варіант, тренер може роздати учасникам роздруківки пропонованих текстів. Бажано, щоб темп виконання вправи був досить високим, тому важливо не зупинятись довго на помилках, а йти далі.

ВПРАВА "ЖАХЛИВИЙ-ПРЕКРАСНИЙ МАЛЮНОК"

Мета: допомагає зняти напругу та налаштуватися на роботу після перерви.

Тривалість: 10-15 хвилин.

Кількість учасників: < 20.

Опис:

Група об'єднується у дві підгрупи. Кожній підгрупі дається аркуш паперу та фломастер. Пропонується намалювати "прекрасний малюнок". Після цього малюнок передається сусідові праворуч, і той робить з отриманого малюнка протягом 30 секунд "жахливий малюнок" і передає наступному. Наступний учасник робить "прекрасний малюнок". Так проходить усе коло. Малюнок повертається хазяїнові. Потім відбувається обговорення.

КОМУНІКАТИВНІ ІГРИ

Вони спрямовані на розвиток та формування певних комунікативних та рефлексивних навичок, на пошук виходу зі складних ситуацій у спілкуванні з іншими учасниками. Ці вправи є надзвичайно важливими, оскільки ефективна комунікація є передумовою встановлення контакту та подальшої роботи щодо вирішення питань тренінгу.

Приклади:

ВПРАВА "АКВАРІУМ"

Мета: розвиток та формування комунікативних навичок.

Тривалість: 15 хвилин.

Кількість учасників: < 20.

Опис:

Група розміщується великим колом. 3-4 учасники запрошуються в центр кола. Вони починають обговорювати певне питання з теми тренінгу, наприклад: з яких джерел працівник пробації бере інформацію для складання досудової доповіді? Коли хтось із учасників внутрішнього кола висловив усі аргументи, він сідає в зовнішнє коло й запрошує одного з учасників посісти його місце та взяти участь у подальшому обговоренні. Вправа триває доти, поки всі учасники із зовнішнього кола не опиняться на місцях у внутрішньому колі.

ВПРАВА "ДЕБАТИ"

Мета: розвиток та формування комунікативних навичок.

Тривалість: 15 хвилин.

Кількість учасників: < 20.

Опис:

Учасники діляться на дві команди, кожна з яких має завдання та відповідний час на підготовку. Представники команд мають провести дебати. При цьому одна команда готує аргументи "за", інша – "проти" того питання, що розглядатиметься.

ВПРАВА "6.3.5."

Мета: взаємодія та обмін інформацією, модерація та структурування інформації.

Тривалість: 35 хвилин.

Кількість учасників: < 24.

Опис:

Залежно від кількості учасників завдяки застосуванню цього методу можна згенерувати 200-300 ідей лише за пів години. Спершу учасникам представляють предмет мозкового штурму і просять їх пам'ятати про такі принципи.

1. Наша мета – згенерувати якомога більше ідей.

Обґрунтування: щоб мати ширший вибір під час пошуку ідей для реалізації.

2. Не враховуйте будь-які зовнішні перешкоди, такі як нестача коштів чи ноу-хау, непоінформованість державних органів чи брак часу.

Обґрунтування: привертання уваги до перешкод обмежує творчість.

3. Не коментуйте ідеї, висловлені іншими; за жодних обставин Ви не маєте права критикувати думки своїх колег.

Обґрунтування: коментування і критика обмежують вільний потік ідей.

4. Використовуйте ідеї, висловлені іншими, застосовуйте їх як трамплін для напрацювання нових ідей.

Обґрунтування: мозковий штурм – це командна робота; немає сенсу захищати власні ідеї або боятися розвивати ідеї інших.

5. Зосереджуйте увагу на нових і нетрадиційних ідеях.

Обґрунтування: озвучування того, що вже було зроблено, не додає цінності.

6. Не проголошуйте загальні наміри; натомість зосереджуйтесь на конкретних діях.

Обґрунтування: хоча загальні наміри, такі як "покращити наше спілкування", мають право на існування, вони не несуть інформації про те, як саме досягнути поставленої мети. Для мозкового штурму більше підходить твердження: "Узгодити правила спілкування один з одним".

Після цього учасників розподіляють на групи по шість осіб. Кожен член групи отримує екземпляр роздруківки "6.3.5." – 6 учасників, 3 ідеї, 5 хвилин.

- У першому рядку (1.1, 1.2, 1.3) кожен учасник записує три ідеї, що стосуються теми мозкового штурму.

- Через п'ять хвилин тренер просить учасників передати їхні роздруківки сусідові за годинниковою стрілкою.

- Учасники читають, що написали їхні колеги, і пишуть у другому рядку (2.1, 2.2, 2.3) три нові ідеї або розвивають уже записані ідеї. Наголосіть на тому, що немає сенсу в повторенні думок, які вже були записані.

- Через п'ять хвилин тренер просить учасників знову передати їхні роздруківки за годинниковою стрілкою наступній особі.

- Цей процес повторюється ще чотири рази.

Дайте учасникам час переглянути всі ідеї і вибрати від трьох до п'яти найбільш вподобаних думок, які вони хочуть включити до етапу аналізу/впровадження.

Кількість напрацьованих завдяки цьому методу ідей значно перевищує досягнення традиційного методу мозкового штурму. Ще однією перевагою цієї вправи є те, що до процесу залучені всі учасники.

Якщо учасники почнуть розмовляти під час завдання, це зіпсує креативну атмосферу всієї групи. Тож важливо наголосити на тому, що ця вправа виконується самотійно й мовчки, без зайвих розмов.

Учасникам слід забороняти обмінюватися роздруківками до подання тренером сигналу про такий обмін; інакше це викличе стрес у тих, хто ще не закінчив записувати свої ідеї. Також слід наголосити на тому, що це не конкурс і не контрольна робота. Не важливо, якщо хтось не може придумати три ідеї за один раз; йому/їй слід просто продовжувати зосереджуватися на завданні й, можливо, наступного разу, прочитавши більше ідей, висунутих колегами, у такого учасника з'являться нові ідеї.

ВПРАВА "ВУЛИК"

Мета: налагодити взаємодію та обмін інформацією, зворотний зв'язок та надати оцінку.

Тривалість: 15-20 хвилин.

Кількість учасників: < 20.

Опис:

Після проведення лекції чи іншого виду презентації нового матеріалу учасників просять обмінятися думками. Вони розподіляються на групи по дві-три особи й обговорюють протягом п'яти хвилин представлений їм матеріал. Тренер може ставити навідні запитання, як-от: Як ця тема пов'язана з Вашою роботою? які ще є запитання у Вас стосовно цієї теми? як Вам допомогти у застосуванні озвучених ідей у Вашій практиці?

Через п'ять хвилин тренер може попросити кожну групу представити висновки про обговорення або ж він/вона може запропонувати всій групі висловити свої думки й поставити запитання.

Цей метод сприяє спілкуванню всередині групи, допомагає учасникам засвоїти поданий матеріал, а також дає їм можливість поставити запитання чи висловити свої додаткові потреби.

Проведення вправи "Вулик" після лекції є ефективним способом уникнення незручної тиші, яка часто настає після запитання тренера: "Чи є у Вас які-небудь запитання?". У випадку груп із кількістю учасників до 20 доцільно попросити кожну групу підбити підсумки їхнього обговорення, що також допоможе долучити до роботи мовчазних членів групи. "Вулик" також являє собою дієвий засіб, спрямований на поживлення обговорення у великих групах.

ВПРАВА "ДЕТЕКТИВИ"

Мета: налагодити взаємодію та обмін відомостями, зворотний зв'язок, використання інформації, надати оцінку.

Тривалість: 30 хвилин.

Кількість учасників: < 24.

Опис:

Після лекції або певного періоду іншої навчальної діяльності учасників розподіляють на групи по 4-6 осіб. Кожна група обмірковує тему і спільно формулює не більше як три питання, щодо яких хотіла б одержати більше інформації, ідей чи думок. Потім група обирає одну особу, яка буде детективом, якого найняли всі інші члени групи. Завдання детектива полягає в пошуку відповідей на поставлені запитання. Інші учасники в групі стають експертами; їхнім завданням буде запропонувати детективам з інших груп відповіді на їхні запитання.

Детектив кожної групи спілкується з експертами з інших груп, ставить запитання і занотовує одержані на них відповіді. Через п'ять хвилин детективи переходять, рухаючись за годинниковою стрілкою до наступної групи, і повторюють процес. Після того як детективи поспілкувалися з усіма групами, вони повертаються до своєї групи й надають їй отримані відповіді. Під час завершального загального обговорення кожна група представляє короткий підсумок своєї роботи.

Цей метод переносить увагу з тренера на учасників і створює простір для обміну спеціальними знаннями учасників, що демонструє цінність їхнього досвіду та знань. Тренер має наголосити на тому, що питання не мають стосуватися простих фактів (на зразок "Скільки це коштує?"), а бути такими, які вимагають від учасників надання змістовних обґрунтованих відповідей. Якщо певна інформація дійсно важлива, тренер може прокоментувати її після завершення справи. Але якщо без відповіді не залишилося жодного конкретного запитання, тренерові слід утриматися від своїх відповідей і висловлення власної думки, адже це може знизити цінність інформації, наданої учасниками.

РИТУАЛИ ЗАВЕРШЕННЯ

Це важливий етап тренінгу. Здебільшого завершення роботи проходить у форматі ВЕЛИКОГО КОЛА з усіма учасниками групи. Тренінг потребує ефективного завершення, тобто коли крапку ставлять самі учасники, а не тренер.

Під час завершального кола учасники діляться думками з приводу спільної роботи, корисності отриманої інформації, можливості застосувати на практиці чи в особистому житті отримані навички. Важливо, щоб тренер повернувся до аналізу очікувань учасників, які були зроблені ними на початку роботи, з'ясування того, що було виправдано, а що – ні та чому. Також учасникам пропонують заповнити рефлексивну анкету оцінки тренінгу.

Спостереження тренера та коментарі

Якщо всі учасники беруть участь у справі, спостереження і коментарі будуть завданням також і ведучого. Деякі тренери намагаються стежити за всіма групами, переходячи під час справи від однієї до іншої. Цей метод несе в собі небезпеку того, що не кожен тип поведінки буде помічено. Часто можна почути скарги від учасників: "Ми зробили це, але ведучого тоді не було біля нашої групи". Ситуація покращується, тренінг проводиться у ко-тренерстві. Якщо тренер/ка працює один/одна, необхідно постійно уточнювати, як учасники зрозуміли завдання та інструкції.

Спостереження, що здійснюється окремими учасниками

Найбільш популярним методом є спостереження, у яке залучаються інші учасники групи. Переважно це найбільш досвідчені з конкретного питання учасники. Це дозволяє спостерігати за всіма підгрупами одночасно та відпрацювати навички спостереження. Для упередження негативних результатів спостереження в тому випадку, коли учасники не мають такого досвіду, необхідно підготувати критерії спостереження та продемонструвати їх на слайді під час виконання справи. Або роздрукувати їх на окремому бланку спостереження та роздати спостерігачам для заповнення. Найбільш ефективним і менш тривалим способом є узагальнення роботи відразу після проведення справи, під час якого спостерігач представляє свої спостереження учасникам мінігрупи. У кінці узагальнення всі учасники збираються в загальному колі, у якому відбувається обговорення спостережень, які були зроблені під час групових узагальнень.

Тема 6. Методи та техніки проведення тренінгу

Під час тренінгу тренер використовує різноманітні методи та техніки навчання, які спрямовані на стимуляцію пізнавальної діяльності, комунікації та взаємодії учасників.

Вибір методу чи техніки залежить від:

- завдань програми навчання;
- тривалості програми;
- рівня підготовки учасників;
- минулого досвіду;
- необхідного обладнання;
- рівня міжособистісної взаємодії учасників;
- рівня активності учасників;
- кількості та складу групи.

Розрізняють пасивні, активні та інтерактивні методи та форми роботи, які використовуються у тренінгових програмах.

ПАСИВНІ МЕТОДИ

Мінілекція

Мінілекція – це інформаційне повідомлення тренера з тієї чи іншої теми, яка обговорюватиметься під час тренінгу. Мінілекції відрізняються від повноформатних лекцій меншою тривалістю. Зазвичай, вони не перевищують 10-15 хвилин і⁴ використовуються, щоб стисло донести нову інформацію одночасно до багатьох людей; розповісти, як виконувати певні дії. Запорука успішної лекції – стійкий контакт з аудиторією і компетентність у цій сфері.

Коли використовувати:

- з метою представлення нової ідеї або фактів;
- для обговорення теоретичних питань;
- для порівняння статистичних даних, закономірностей;
- для надання інструкцій або представлення базової інформації;
- коли замало часу;
- коли багато учасників.

Інтерактивна лекція

Це вид лекції, під час якої учасникам ставляться короткі запитання, проводиться дискусія або збираються експертні думки.

Презентація

Це інформативне повідомлення тренера, яке супроводжується застосуванням демонстративних матеріалів (слайдів, плакатів, графіків, фото та ін.) і спрямоване на надання нової інформації з конкретного, досить вузького, практичного аспекту теми, яка є предметом навчання.

Застосування презентацій потребує виконання кількох необхідних умов:

попереднього тренування у проведенні презентації;

технічного забезпечення (підготувати робоче місце, засоби наочності – плакати, слайди, демонстраційну апаратуру тощо);

підтримки зворотного зв'язку з учасниками.

Підготувавши презентаційні матеріали, необхідно оцінити їх за критеріями: чи розбірливо написаний текст, чи зрозумілі картинки, малюнки, ілюстрації, графіки та діаграми, які демонструватимуться тощо.

⁴Карпенко Є. Основи психотренінгу : навч. посібник. – Дрогобич : 2015. – с.

АКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Мозковий штурм

Це метод, під час якого всі учасники вільно, без критики й оцінювання можуть висловлювати будь-які думки щодо поставленого питання або проблеми протягом обмеженого проміжку часу. Мозковий штурм застосовується як для обговорення всією групою учасників, так і в малих групах. Перед групою ставиться конкретне завдання. Важливо правильно сформулювати проблему у вигляді питання, щоб учасники/учасниці генерували свої пропозиції, відповідаючи на питання. На першому етапі всі охочі висловлюють будь-які думки з приводу рішення без жодних оцінок, обговорення або впорядкування. Тренери беруть участь у генерації ідей, особливо коли пропозиції вичерпано. Висловлені ідеї записують на чистому аркуші фліпчарту (плакаті, дошці). Тренери можуть повторити, уточнити формулювання для чіткішого, стислішого запису, але не змінюючи сутності сказаного, не наполягаючи на власному варіанті формулювання. Другий етап проведення мозкового штурму – обговорення, класифікація, відбір перспективних пропозицій. Підсумки можна провести як резюме мозкового штурму або зробити це, використовуючи методи аналізу, обговорення, або провести роботу в малих групах. Зазвичай мозковий штурм проводять у темпі, стисло.

Коли використовувати:

- коли є потреба генерувати нові ідеї;
- коли треба розглянути низку потенційних рішень;
- коли треба залучити всіх учасників до дискусії;
- коли бажано розвивати креативне мислення;
- коли групі треба розробити або вирішити проблему разом.

6 правил проведення мозкового штурму:

1. Відсутність критики.
2. Заохочення різних ідей.
3. Рівноправність учасників.
4. Свобода асоціацій.
5. Запис усіх ідей.
6. Обмежений час для осмислення.

Дискусія

Це спільне обговорення суперечливого питання, що дозволяє прояснити (можливо, змінити) думки, позиції та установки учасників групи у процесі безпосереднього спілкування.

Коли використовувати:

- щоб почати розмову про нову ідею;
- після вивчення нової теми, навички або ідеї, щоб допомогти завершити цикл навчання;
- щоб скерувати групу на досягнення загальної згоди або висновку щодо певного питання;
- якщо в групі присутні різні думки щодо цієї теми, питання;
- щоб більше дізнатись про рівень знань і досвід учасників.

Дискусія у багатьох випадках зачіпає емоційну сферу учасників групи, однак вона не повинна перетворюватись у гарячу суперечку. У процесі дискусії повністю виключається можливість перебивати один одного: говорить один – решта слухають.

Групове обговорення

Обговорення – це форма групової дискусії, мета якої виявити істину через зіставлення різних поглядів та віднайти правильне розв'язання проблеми. Під час такого обговорення виявляються різні позиції, а емоційно-інтелектуальний поштовх пробуджує бажання активно мислити. Учасники, набуваючи досвіду, вчаться аналізувати реальні ситуації, слухати та взаємодіяти з іншими учасниками. Вони набувають навичок розуміння суті проблеми та практикуються відрізняти важливе від другорядного. Також цей метод допомагає побачити численні варіанти вирішення проблем.

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Робота в малих групах

Це метод, що полягає в організації виконання певних завдань групами з кількістю учасників від 3 до 7 осіб. Робота малих груп завершується презентацією колективної роботи й обговоренням її результатів

у великій групі. Малі групи створюються для стимулювання мислення та вироблення ідей, пов'язаних з певною темою.

Робота в малих групах є ефективною формою роботи на всіх етапах тренінгу, наприклад: на вступному – збір та обговорення групових очікувань, прийняття правил; на основному – обговорення питань, відпрацювання рішень, формування навичок; на завершальному – підсумовування, відпрацювання плану дій тощо.

Коли використовувати роботу в малих групах:

- коли учасників багато, щоб надати кожному можливість взяти участь;
- коли є потреба врахувати різні погляди з одного питання;
- коли треба багато чого обговорити за короткий час;
- коли треба створити зону комфорту для сором'язливих або тихих учасників, які можуть висловитись у малих групах;
- коли креативність та ініціатива відіграють важливу роль у процесі навчання.

Робота в малій групі - невід'ємна частина багатьох інтерактивних методів, як-от мозковий штурм, дебати, моделювання, майже усі види імітацій, рольових ігор та ін. Групову роботу доцільно використовувати тоді, коли потрібно вирішити проблему, яку учасники не в змозі розв'язати індивідуально.

Робота в парах, трійках

Як різновиди роботи в малих групах, можна розглядати роботу в парах та трійках. Ці форми робіт також вимагають об'єднання учасників різними способами. Тренер постійно запитує учасників, чи зрозумілі їм завдання. Якщо пара (трійка) не може виконати завдання з певних причин, тренер може долучити інших учасників, утворивши четвірку (шестірку).

Рольова гра

Основна риса гри – це умовність дій, що робить тренінг жвавим і захопливим. Завдання гри спрямоване на розвиток навичок та відносин, а не на знання. Методики рольових ігор сприяють розвитку навичок критичного мислення, розв'язанню проблем, відпрацюванню різних варіантів поведінки в проблемних ситуаціях, вихованню розуміння та емпатії до інших людей. Учасники мають можливість через гру краще зрозуміти власні дії в реальному житті, при цьому не відчуваючи страху за наслідки помилок. Важливе місце належить діагностиці й оцінюванню ефективності (обговорення) самого процесу гри.

Учасники проходять весь цикл природного засвоєння нового досвіду згідно з теорією Колба. Це робить гру особливо ефективним методом навчання. Ігри можна поділити за способом роботи учасників: виконання ролі, імітація, моделювання. Здебільшого під час гри ми маємо справу з поєднанням цих характеристик або з перевагою однієї з них.

Рольова гра — це “драматизована” форма ситуації, у якій групи розігрують проблеми людських відносин у світлі попередньо вивчених принципів. Рольова гра базується на розігруванні умовної ролі та дає можливість: дослідити власну звичну поведінку; вийти за межі звичних поведінкових шаблонів; за свої дії, необхідні в життєвих ситуаціях.

Рекомендації до вибору ситуації рольової гри: реалістичність, безпечність для учасників/учасниць; бути знайомою й доступною для учасників; реальні характери ролей; учасники/учасниці входять у роль та “проживають” ситуацію.

Кейс-стаді (проблемна ситуація)

Це опис реальної ситуації, представлений групі для аналізу, моделювання або розв'язання. Таке завдання найчастіше пов'язане зі сферою діяльності учасників тренінгу. Ситуація має бути максимально реальною та наближеною до роботи або особистісного життя. Тренер також може сам описати реальну історію, яка мала місце в його житті, або яка обговорювалась під час попередніх тренінгів. За допомогою цього методу можна проводити аналіз реальних ситуацій, визначати в них проблемні питання, формулювати ідеї щодо їх вирішення. Проте слід пам'ятати, що застосування цього методу потребуватиме значних витрат часу на підготовку: чим складніше завдання, тим більше від тренера вимагатиметься часу на підготовку.

Коли використовувати:

- коли ви розглядаєте складні практичні питання;
- коли необхідно знайти всі можливі варіанти рішень;
- коли учасники походять із різного середовища, щоб забезпечити зосередження всіх на одному

питанні;

- коли ми хочемо продемонструвати, що інші також проходили через щось схоже, і хочемо подивитись, як вони це вирішували;
- коли ми хочемо розвинути аналітичну спроможність учасників, критичне мислення та навички вирішення проблем.

Плануючи застосування методу кейс-стаді, тренер заздалегідь збирає цікаві кейси (практичні приклади) у тій сфері, якій буде присвячено тренінг. Наприклад, під час проведення тренінгу з формування навичок складання оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення тренер формує кілька описів (кейсів) цікавих справ засуджених, роздає учасникам (мінігрупам) для вирішення та складання оцінки. Таку форму роботи можна сумістити з іншою – роботою в малих групах. У таких групах учасники вивчають кейс, шукають варіанти відповідей та порівнюють між собою отримані результати.

Вибір певного методу (форми) роботи залежить від кількох факторів:

- потреби учасників, їхнього рівня знань з теми, попереднього досвіду, рівня мотивації до навчання;
- взаємин між учасниками, ієрархії та структури організації;
- теми, навчального завдання та прогнозованих результатів;
- часу на виконання вправи та тренінгу загалом;
- придатності навчальної кімнати та середовища загалом (наприклад, для моделювання ситуацій чи програвання ситуацій);
- бюджету та інших необхідних ресурсів;
- досвіду тренера у проведенні тренінгів.

Тема 7. Організація роботи тренера

Для більшості пересічних громадян слово "тренер" буде асоціюватися зі спортом, а "коуч" та "наставник" – зі сферою психології, комунікації та особистісного розвитку. Визначаючи вид та завдання тренінгу, тренер комбінує різні ролі – від лектора до учасника вправи.

Ролі, які виконує тренер:

1. **Фасилітатор**, який керує роботою учасників, тобто задає програму навчання, правила, цілі, завдання, здійснює методичне забезпечення занять.
2. **Експерт**, який надає експертну допомогу учасникам з метою об'єктивно оцінити свою поведінку, наочно показати, як воно діє на інших. Експертиза може здійснюватися через надання інформації з проблеми та через аналіз того, що відбувається.
3. **Суддя**, який проводить аналіз, узагальнення того, що відбувається в групі. Коментарі можуть мати характер: а) спостережень, які ведучий підносить не від себе особисто, а у вигляді опису діяльності групи без вираження власних почуттів і оцінних суджень; б) перерахування та класифікації того, що відбувається в групі з використанням відповідного понятійного апарату; в) гіпотез, у яких би передбачалося, що в групі може щось статися.
4. **Посередник** в організації та управлінні груповими процесами. Коли група відчуває труднощі, тренер/ка може втрутитися, використовуючи методи психологічного впливу.
5. **Приклад для наслідування**, який задає і виступає як зразок поведінки для учасників. Щирість у вираженні почуттів, участь в процедурах разом з групою.

Тому позицію тренера можна позначити двома термінами активно-дослідна та максимально відповідална. Тренер/ка відповідає за забезпечення психологічної безпеки учасників. Він/вона гарантує своєчасну й безкоштовну психологічну допомогу членам групи, якщо їхні проблеми та стани загострилися під впливом процесів, що відбуваються в групі, процедур, передбачених ходом тренінгової роботи. Тому найчастіше тренери працюють у парі або як рівноправні партнери, або як ведучий і асистент. Кожен із них тримає під наглядом свою частину круга або групи, у разі потреби залишає групу і приступає до індивідуальної роботи з тими, хто потребує психологічної допомоги. Якщо негативна динаміка зміни станів учасників зберігається за межами тренінгу, наприклад, загострення настає на наступному тижні або дві,

то й тоді члени групи вправі звернутися до тренера за допомогою і підтримкою.

Завдання та функції тренера

Тренер має бути не лише ефективним ведучим, який формує групу та допомагає пройти стадії групового розвитку, він має ще й задовольнити потреби учасників стосовно отримання знань та інформації, розвитку навичок тощо. Це передбачає застосування різних стилів та тренерських ролей, значний простір для творчості. Однак при цьому важливо утримувати роботу групи на рівні реальної ситуації, яка розгортається на території навчання і в навчальний час (за принципом "тут і зараз", який є одним з основних принципів тренінгу).

Обов'язки тренера/ки:

- стримувати розвиток напруги в групі (дозволяти учасникам шукати конструктивні шляхи зменшення напруги, створювати в групі розуміння цих шляхів);
- швидко створювати сприятливу для роботи атмосферу групової довіри та співпраці;
- забезпечувати поважливе ставлення учасників один до одного; вести групу до вирішення поставлених завдань тренінгу⁵;
- закінчити роботу групи на позитивній ноті⁶.

Прийнято розрізняти такі **стили управління тренінговою групою**: авторитарний (директивний), демократичний та ліберальний (анархічний). При цьому слід розуміти, що немає якогось одного найкращого стилю ведення групи. Тренер комбінує їх у процесі тренінгу, застосовуючи до кожної ситуації найбільш доречний стиль. Деякі фахівці інколи категорично заперечують доцільність використання авторитарного стилю, проте виникають такі ситуації, у яких цей стиль керівництва є найефективнішим, зокрема:

- коли перед групою поставлене жорстко структуроване завдання;
- коли члени групи відчують сильний стрес;
- коли надзвичайно стрімко розвивається динаміка групи і її подальший розвиток слід терміново призупинити.

На початку тренінгу учасники позитивно сприймають елементи директивного стилю в роботі ведучого. Їм подобається, що тренером надаються чіткі вказівки, а їхня діяльність структурується та спрямовується. Проте в подальшому ведучому слід змінити директивний стиль на демократичний і передати функції управління самим учасникам групи. Демократичний стиль є найбільш доцільним в основній частині тренінгу, коли досягнуто згуртованості групи і вона вступила в стадію зрілості.

Що важливо робити тренеру/ці:

- підбивати підсумки;
- ефективно розподіляти час;
- звертати увагу на невербальні сигнали учасників;
- забезпечити зосередження групи на завданні;
- давати чіткі інструкції та перевіряти виконання;
- підтримувати хороший зоровий контакт;
- готуватися заздалегідь;
- залучати учасників;
- використовувати наочні матеріали;
- логічно поєднувати одну тему з іншою.

Чого не варто робити тренеру/ці:

- не читати з папірця;
- не закривати огляд наочних матеріалів та фліпчарту/екрану;
- не стояти на одному місці, рухатися тренінговою залом;
- не розмовляти з фліпчартом/екраном;
- не кричати й не сперечатися з учасниками;
- не ігнорувати коментарі учасників та їхні відгуки (вербальні та невербальні).

Особливості роботи тренерів у парі

Водночас можуть виникати особливо складні ситуації, які потребують одночасного виконання кіль-

⁵Sensitivity training. Wikipedia, the free encyclopedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Sensitivity_training.

⁶Федорчук В. М. Соціально-психологічний тренінг "Розвиток комунікативної компетентності викладача" / Кам'янець-Подільський держ. ун-т. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2003. 240 с.

кох різних ролей з боку ведучого, а це перевершує його можливості. Тоді можна залучити до проведення тренінгу інших людей, які виконуватимуть певні ролі на допомогу тренеру. Найчастіше в цих випадках застосовується метод роботи в парі. Групу ведуть або два тренери з приблизно однаковим рівнем досвіду, або основний тренер та помічник, що відповідає за організаційні питання тренінгу.

Робота в парі доцільна коли:

- група велика - понад 15-20 учасників;
- треба водночас з веденням групи здійснювати аудіо- чи відеозапис;
- у групі є два або більше "проблемних" учасників, кожен з яких потребує особливої уваги тренера;
- тренер прагне до самовдосконалення шляхом обговорення процесу тренінгу з компетентною людиною;
- існує потреба навчання іншої людини проведенню тренінгу.

Робота в парі висуває певні умови, має свої переваги, але й деякі ризики.

Умови:

- особистісна психологічна сумісність ведучих;
- однакове розуміння ними мети та завдань тренінгу;
- попереднє погодження ними норм і правил спільної роботи;
- попередній розподіл повноважень і обов'язків кожного ведучого.

Переваги роботи в парі:

- можна краще простежити особистісну та групову динаміку;
- можна розподілити обов'язки (наприклад, один проводить мінілекцію, інший - рольову гру);
- можна розподілити ролі (наприклад, один виконує функції інформаційного лідера, інший - створює позитивну емоційну атмосферу в групі);
- підвищується ефективність роботи в малих групах за великої кількості учасників тренінгу;
- є можливість порадитись із компетентною людиною під час перерв та обговорити результати після закінчення тренінгу;
- учасники мають наочний приклад спілкування, розуміння та взаємодії між тренерами.

Ризики:

- неповна особистісна сумісність між тренерами, розбіжність поглядів щодо ведення тренінгу;
- різний (нерівномірний) темпоритм роботи ведучих, що негативно впливає на засвоєння матеріалів учасниками групи,
- прагнення тренерів справити враження один на одного або перебрати на себе більшу частину повноважень ("поборотися за владу" в групі).

Тема 8. Оцінювання проведення тренінгу

Тренінг готується з метою досягнення конкретних завдань та цілей навчання. Для кожної визначеної цілі та результату необхідно розробити показники, які допоможуть нам переконатись, що тренер/ка рухається у правильному напрямку. Такі показники є вимірюваними ознаками прогресу в напрямку досягнення цілей та результатів і мають зосереджуватись на трьох основних складових навчання.

Знання: Які знання необхідно отримати або розширити?

Важливо усвідомлювати, що намагання оцінити ці елементи не завжди легкі, і що це не точна наука. З-поміж цих трьох складових передачі знань, ймовірно, найбільш придатне для оцінювання. Наприклад, якщо одна з цілей полягає в тому, щоб забезпечити розуміння учасниками значення ГОН, можна попросити учасників дати визначення і записати це на початку тренінгу, а потім написати те саме наприкінці. Більш точні та розвинені відповіді після завершення курсу свідчать про прогрес.

Вміння: Які конкретні вміння мають бути розвинені?

Тренінг може передбачати навчання з розпізнавання ГОН, знаходження причин та наслідків. Це можна оцінити або виміряти за допомогою різних вправ у процесі семінару, щоб визначити ступінь засвоєння та вміння учасників продемонструвати технічний бік теми. Також учасників можна попросити надати усну або письмову оцінку того, наскільки вони почуваються готовими застосовувати це на практиці

за межами семінару.

Ставлення: Яке ставлення буде охоплено та сформовано?

Серед цих трьох складників ставлення, напевно, є найбільш складним для оцінювання, оскільки йдеться про зміну поглядів учасників зсередини. Складно визначити, наприклад, чи змінилося насправді ставлення до насильства. Якщо навіть вдасться розробити бланк оцінювання, що містить різні сценарії та ставить запитання до кожного, то можна лише припускати, що учасники будуть поводитися так само, якщо ця ситуація виникне в реальному житті.

Насправді подальший зв'язок з учасниками після семінару є найкращим способом відстежити прогрес або подальші зміни поглядів та ставлення до проблематики. Можна здійснювати різні види повторного залучення або контрольні зустрічі, попросити учасників вести журнал або провести співбесіди з учасниками після завершення тренінгу, щоб оцінити, чи поведуться вони інакше з колегами у своїй організації, під час заходів, через пости у соціальних мережах або статті, які вони можуть написати, під час зустрічей із зацікавленими сторонами тощо.

При оцінюванні тренінгів треба звернути належну увагу на два аспекти:

1. Продукт тренінгу – люди, яких ми навчаємо.
2. Процес тренінгу: чи програма тренінгу, який ми проводимо, є достатньо ефективною, чи вимагає вдосконалення.

Виокремлюють такі системи та вказівки, що стосуються оцінки:

- Метод Д. Л. Кілпатріка;
- Метод Д. С. Паркера, Bell System (С. Джексон, М. Дж. Кальп);
- Метод CRO (Варр, Бьорд і Ракхам);
- Метод Гамбліна.

Метод Кілпатріка є найбільш популярним і використовується найчастіше. Описаний у *Techniques for evaluating Training Programmes, 1959* (Техніки оцінки тренінгових програм), він вимагає збору й оцінки даних на чотирьох рівнях.

1. ЯК УЧАСНИКИ РЕАГУЮТЬ НА ТРЕНІНГ

- Чи сподобався учасникам процес навчання?
- Чи вважають вони корисною отриману інформацію?
- Що вони планують робити з новими знаннями та навичками?
- Чи сподобався учасникам тренер та умови/організація тренінгу?

2. НАСКІЛЬКИ УЧАСНИКИ ЗАСВОЇЛИ ЗНАННЯ ТА НАВИЧКИ

- Чи отримали учасники очікувані навички і та знання?
- Які знання, навички, установки змінилися після навчання?
- Наскільки значні ці зміни?

3. ЯК УЧАСНИКИ НА ПРАКТИЦІ ЗАСТОСОВУЮТЬ ТЕ, ЩО НАБУЛИ

- Чи використовують учасники отримані знання?
- Як вони їх використовують?
- Чи змінили учасники свою поведінку у своїй діяльності після навчання?

4. ЯКОЮ МІРОЮ, ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ НАВЧАННЯ, ДОСЯГНУТІ НАМІЧЕНІ РЕЗУЛЬТАТИ

- Чи впливають зміни в поведінці учасників на їхню діяльність?
- Чи вплинуло навчання на результат діяльності?
- Чи змінили учасники свою поведінку у своїй діяльності після навчання?
- Інструменти проведення оцінки можуть бути різними: підбиття підсумків у тренінговому колі тощо.

Анкетування

Ця форма вивчення реакції учасників/учасниць після тренінгу застосовується найчастіше. Готуючи їх, тренер має пам'ятати про основні засади розробки анкет, їхні позитиви та обмеження як форми здоб-

ування інформації.

Метою анкетування може бути:

- підтвердження певних фактів;
- виявлення думок, ставлень, переконань і спостережень;
- розпізнавання індивідуальних рис, стилів і смаків.

Анкети мають містити питання: відкриті, такі, що вимагають відповіді "так", "ні" (можливо "не знаю"), зі шкалою оцінок, або твердження: які вимагають оцінки типу "погоджуюсь", "не погоджуюсь", зі шкалою оцінок.

Відкриті питання дають нам більше інформації. З іншого боку, вони є складнішими для аналізу й часто учасники/учасниці сприймають їх негативно (вимагають від них більших зусиль при формулюванні відповідей). Закриті питання і шкала оцінок є легшими для аналізу (можливий кількісний аналіз), але часто складнішими в інтерпретації (не дають відповіді на запитання "чому").

Добре складена анкета:

- має ясно сформульовані питання;
- уточнює їхні цілі;
- легко заповнюється;
- є стислою, але не дуже короткою;
- є однозначною;
- має просту й легку послідовність питань;
- пояснює наступні кроки;
- закінчується словами вдячності;
- є нескладною в аналізі.

Пропонована послідовність дій при розробці анкети:

1. Окресліть ціль і предмет дослідження.
2. Візьміть до уваги наявний досвід та професію учасників/учасниць досліджень.
3. Виберіть основні сфери досліджень.
4. Опрацюйте питання/твердження, переконайтеся в їхній адекватності цілям дослідження.
5. Вкажіть методи аналізу.
6. Відредагуйте робочу версію.
7. Проведіть пілотний тест.
8. Проведіть аналіз результатів. Зробіть відповідні правки.
9. Відредагуйте остаточну версію анкети.

Тема 9. Динаміка розвитку тренінгової групи

Тренінгові групи утворюються з метою оволодіння певними знаннями (наприклад, про історію розробки оцінки ризиків, її структуру та адаптацію, відмінності оцінки в різних країнах), практичними навичками (наприклад, як заповнювати окремі розділи оцінки ризиків) або особистісного та професійного розвитку учасників (наприклад, як стати успішним менеджером, лідером чи навчитися керувати часом). У більшості випадків саме з такими групами вам доведеться мати справу у тренерській роботі з персоналом пробації.

Соціальні психологи зауважують певну повторюваність та передбачуваність поведінки людей, які включені у групові стосунки. У більшості випадків на час спільного навчання групи формуються випадково. З часом учасники починають знайомитися та впливати один на одного. У групі виникають лідери та підгрупи. Сукупність таких процесів становлять групову динаміку.

Етапи формування тренінгової групи

У розвитку групового процесу можна виділити декілька етапів. Теоретична модель (згідно з Такменом) показує ці етапи як послідовні елементи циклу. Насправді робота групи може мати хвилеподібний характер – група може "відступати" до деяких фаз або "перескакувати" інші.

1. Формуюча стадія.

2. Стадія конфліктів.
3. Стадія нормалізації.
4. Стадія функціонування.
5. Припинення.

ФОРМУЮЧА СТАДІЯ

Зазвичай у тренінговій групі випадково підібрані люди прагнуть познайомитися, приймають один одного з приязню та доброзичливістю, формуються перші враження один про одного. Ведучий розглядається як лідер, особа, яка відповідальна за все, що відбудеться на тренінгу. Зазвичай учасники перебільшують значення тренера та ідеалізують його. Водночас на рівні окремого учасника спостерігається високий рівень напруги та тривоги через бажання справити гарне враження на інших учасників. Учасники очікують, що ними будуть керувати, перекладають відповідальність за те, що відбувається, на тренера та очікують інструкцій та вказівок. Головне не те, що відбувається, а як реагують інші на поведінку та висловлювання окремого учасника.

Основне завдання тренера/ки на цьому етапі: формування почуття безпеки й довіри, а також поступова передача відповідальності групі за те, що відбувається. Тренер/ка збирає очікування, дбає про встановлення спільних правил (принципів) та про те, щоб учасники познайомилися краще, про зниження рівня напруги та страху перед невідомим. Прийняття та дотримання правил, використання вправ-криголамів допоможе на цьому етапі.

СТАДІЯ КОНФЛІКТІВ

Глибоке знайомство між учасниками призводить до зростання рівня безпеки та довіри. Вони починають зосереджуватися на своїх інтересах, прагнуть до їхньої реалізації та розкривати свої думки вільніше. На цьому етапі стають помітними майбутні лідери. Іноді це призводить до конфронтації з ведучим та іншими учасниками, а також може посприяти розколу групи на підгрупи. Для цього етапу характерні негативні коментарі, загострення критики один одного, готовність проявляти агресію та ворожі почуття.

Роль та позиція тренера вже не виглядає так ідеалістично, учасники частково розчаровуються у власних очікуваннях та "кумірі", часто роблять йому зауваження, дають поради або звинувачують у конфліктах, що виникають всередині групи. Відсутність очікуваної агресивної реакції з боку тренера призводить до зростання відчуття безпеки та прийняття того, що прояв агресії не завжди згубний та є нормальним. Агресія може бути зрозуміла, роз'яснена та емоційно пережита. На завершальному етапі цього періоду починається структурування групи, вироблення дієвих та спільних цілей і норм.

Основне завдання тренера/ки на цьому етапі: допомогти учасникам проявляти почуття безпредметно, тобто не стосовно когось конкретно. Акцентувати увагу саме на тому, яке почуття переживає учасник, група, що саме зараз відбувається в групі, а не про кого з учасників це почуття виникло. Тренер/ка не уникає, а сприяє обговоренню та розкриттю труднощів, піклується про пряму комунікацію мовою "я", надає простір для прояву емоцій, мотивує учасників до подальшого навчання і реалізації цілей. Врешті-решт учасники побачать, що можна відрізнятись, але приймати один одного завдяки спілкуванню та з урахуванням прийнятих правил і групових цінностей.

СТАДІЯ НОРМАЛІЗАЦІЇ

На цьому етапі відбувається перехід від формальних правил до реальних групових норм, цінностей та групової культури. Група виглядає більш однорідною в міжособистісній комунікації, прояві емоцій та групових ролях. Відбувається реальне згуртування учасників, а потреба у належності є головною для всіх учасників. Група гарантує кожному учаснику безпеку та надає захист, щоб кожен міг відкритися. Для цієї фази характерне зниження кількості конфліктів. Поява почуття безпеки призводить до спроб "зняття масок". Головним інтересом групи стає взаємна згода та гармонія. Учасники ідентифікують себе з групою, роблять спільними цілі та норми. Часто вони говорять про себе "ми". Учасники самостійно знають, як діяти та розподіляти ролі. Це момент високого ступеня інтеграції.

Головне завдання тренера/ки: підкріплювати позитивну поведінку учасників, мотивувати, визначати складніші завдання. На цьому етапі можна сміливо запитувати про особистий чи професійний досвід. Достатньо просто фасилітувати (супроводжувати) процес виконання завдань, оскільки учасники вже

здатні частково впоратися і без тренерського втручання.

СТАДІЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Згуртованість, щирість та спонтанність, почуття безпеки, які виникли на попередньому етапі розвитку групи, створюють необхідні передумови для продуктивної спільної роботи. Це фаза самостійної групи. Учасники дозволяють собі запропонувати тренеру спосіб виконання завдання або пошуку рішення, вони знають, над чим хочуть працювати, чого досягти та що їм потрібно. Вони також можуть приймати позиції один одного та ефективно організовуватися. Учасники не бояться проявляти почуття, у тому числі й негативні, з якими вміють впоратися.

Основне завдання тренера/ки: дозволити людям бути самостійними, оцінювати діяльність, пропонувати творчі завдання, використовувати енергію групи для досягнення мети. Роль тренера трансформується у роль фасилітатора (того, хто полегшує, супроводжує). Тренер/ка лише дає вказівки окремим учасникам або малим групам підготувати певне завдання, вправу, руханку та організовує обговорення результатів виконання чи аналіз процесу у відповідний спосіб.

СТАДІЯ ПРИПИНЕННЯ

Завершення тренінгу є важливим етапом для групи, яка закінчує процес взаємодії. Група підсумовує результати, учасники прощаються та визначають подальшу форму стосунків (подальша співпраця або розставання). Зазвичай на цій завершальній стадії група має високий рівень почуття спільноти. Основне завдання тренера/ки: бути більш націленим на стосунки, а не на знання.

При короткій у часовому вимірі роботі групи та з використанням тренінгових технік, які орієнтовані на ведучого (тренера), може бути, що група затримається на одному з етапів. Переважно тільки тренінг, який триває мінімум три дні, дозволяє групі "пройти" повний цикл роботи. У випадку коротких тренінгів і тренер/ка, і група мають менше часу на роботу над розвитком групи. Таким чином, тренер/ка мусить більшою мірою брати на себе роль лідера й чітко структурувати сесію. Група ймовірно залишиться на етапі формування, через що слід очікувати, що члени групи будуть мати складнощі з розкриттям і експозицією. Такі техніки, як рольова гра, можуть зустрітися з більшим опором учасників. Існує також небезпека, що група під кінець тренінгу увійде у фазу "конфлікту". Якщо можливо, тренер/ка має допомогти групі увійти в наступну фазу перед закінченням тренінгу (розставанням). Інакше він/вона втратить контроль над груповим процесом, котрий може і далі розвиватися після тренінгу (особливо у випадках закритих тренінгів), і нерідко цілком зруйнують суттєві ефекти, напрацьовані під час тренінгу.

Складні учасники в групі

Під час проведення тренінгу тренер/ка зустрічається з різними типами учасників. Окремі з них відрізнятимуться від більшості своєю поведінкою, ставленням до тренера, рівнем мотивації та проявом активності тощо. Нижче описані кілька "поширених" типів учасників та порад щодо взаємодії з ними та їх кращого залучення до групової роботи.

"ТИХОНЯ"

Ці учасники демонстративно не беруть участі у вправах, нехтуючи правилом активності. Здебільшого вони займають "закриту позу": схрещені руки та ноги, напружені м'язи обличчя та тіла. Зрідка вони все ж таки долучаються до виконання вправ або обговорення з однією метою – бути інакшими або бути проти.

Що робити тренеру?

Використати будь-який прояв такого учасника як позитивний: підкріпити його заохоченням про те, що під час тренінгу важлива думка кожного учасника. Також можна апелювати до досвіду такого учасника в роботі, участі у попередніх тренінгах або ж навпаки до відсутності ознак професійної деформації, що дозволяє побачити функції по-новому.

Почати чергове коло обговорення саме з такого учасника, запропонувати стати першим у презентації. Переважно в групі ці учасники стають більш активними. Найгірше, що може статися, – це те, що такий учасник буде непомічений тренером/кою, так і залишившись "за колом" до кінця тренінгу.

"ПРОВОКАТОРИ"

Цей тип учасників кидає виклики як тренеру/ці, так і групі. Досить часто вони ставлять провокативні питання, поводять себе демонстративно. Наприклад, під час проведення тренінгу з профілактики вживання алкоголю вони запитують тренера про його власний досвід щодо цього. Вони вичікують вдалий момент для нападу, тобто провокації, та намагаються бути в центрі уваги. Може виникнути ситуація, коли такі учасники, згуртувавшись, утворять опозицію до тренера.

Що робити тренеру?

У разі таких провокацій важливо звертатися до групи, щоб почути різні думки з цього приводу. Зазвичай відбувається "розчинення" однозначних думок та поглядів, що є цінним матеріалом для роботи тренера/ки. Усе, чого чекає провокатор, – виникнення дискусії, конфлікту та відхід від плану роботи, зниження рейтингу тренера/ки. Використайте тренерські прийоми, наприклад, винесення дискусії за межі тренінгу, долучення такого учасника до тих груп, які позитивно налаштовані на роботу, призначення їх відповідальними за презентацію групової роботи тощо.

"ЕКСПЕРТИ"

Варто пригадати мультиплікаційного героя "Всезнайку", щоб зрозуміти характеристику та стиль поведінки таких учасників. Вони знають усе про все та про всіх. Досить часто вони намагаються "підловити" тренера/ку на прогалинах у знаннях та поставити в незручне становище перед групою. Якщо тренер/ка проявить "слабкість", він стане предметом цькування з боку такого учасника. Інколи таких учасників стає "багато" і група намагається сама зменшити їхній вплив.

Що робити тренеру?

Насамперед бути правдивими, не намагатися приховати той факт, що чогось не знаєте. Це зразу відчують "експерти". Важливо залучити такого учасника для доповнення матеріалу, який розглядається. Обов'язково підтримати такого учасника стосовно активності, важливості його знань для інших та майбутнього їхнього застосування на практиці. Визнати і сказати, що не знаєте відповіді на поставлене запитання, що є цілком нормальним, бо ви не експерт, а тренер. Запросіть до обговорення інших учасників та подякуйте за надану можливість дізнатися більше.

"НЕВГАМОВНІ"

Такі учасники нагадують кролика з реклами батарейок, який не може зупинитися. Вони "тягнуть ковдру" на себе за будь-яких умов та обставин. Вони бажають бути в центрі групової уваги та застосовують для цього всі можливі засоби: перебивання тренера та інших учасників, роль відповідального за групові презентації чи підбиття підсумків – будь-яка активність за будь-яку ціну!

Що робити тренеру?

Акцентувати увагу на тому, що під час тренінгу важливі думки та активність абсолютно всіх учасників. Обмежити надмірні прояви активності одних за рахунок інших. Зауважити, що часу досить мало, а охочих висловитися багато, тому важливо забезпечити таку можливість для кожного. Запропонувати презентувати результати групової дискусії саме тому, хто залишається "у тіні" – учасникам-невидимкам.

"НЕВИДИМКИ"

Ці учасники невидимі у спільній роботі. Складається таке враження, що їх взагалі немає в групі. Вони намагаються не видавати свою присутність та в більшості випадків займають пасивну позицію під час групової роботи. Крім того, вони надають можливість "невгамовним" посісти своє місце та проявити власну активність. Під час роботи в підгрупах вони просто відмовчуються, не беруть участі в обговоренні та презентаціях.

Що робити тренеру?

Передусім слід визнати, що надмірна сором'язливість не пов'язана з відсутністю знань та досвіду. Досить часто такі учасники є носіями унікальних знань, тому основним завданням тренера/ки є створити умови для прояву такого учасника перед групою.

"ПЕСИМІСТ"

"Все пропало!" – ось головна теза для характеристики таких учасників. Вони намагаються заперечити все, про що говориться, та знецінюють результати спільної роботи. Досить часто можна почути: "Так це у них там в... Європі", "Нам це не дозволяє законодавство" або "Хто це його буде робити?". Якщо не обмежити їхню активність, то вплив на інших учасників може бути згубним.

Що робити тренеру?

Застосувати стратегію порівняння, часового та історичного аналізу галузі або питання, що розглядається. Підготувати інформацію про розвиток галузі та змін, яких вдалося досягти протягом останнього часу завдяки реформам. Підготувати презентацію про труднощі, з якими стикалися на шляху до змін в інших країнах. Провести мозковий штурм під темою "На шляху до змін", спровокувати таких учасників до пошуку способів подолання потенційних перешкод. Обговоріть питання: "Хто керує змінами?" та "Що можна зробити вже сьогодні на шляху до змін?"⁸.

⁸Scott Highhouse. A History of the T-Group and Its Early Applications in Management Development. Group Dynamics Theory Research and Practice, 2002. Vol. 6(4). Pp. 277-290. URL: <https://www.psicopolis.com/kurt/groupdynamics.htm>.

Розділ 2

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВІ МАТЕРІАЛИ ДО ПРОВЕДЕННЯ ТРЕНІНГУ ДЛЯ ТРЕНЕРІВ ІЗ ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ, ЗОКРЕМА ДОМАШНЬОМУ, НАСИЛЬСТВУ

Тема 1. Загальна структура та опис тренінгу для тренерів із питань запобігання та протидії гендерно зумовленому, зокрема домашньому, насильству

Для підвищення кваліфікації державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування розроблена типова загальна короткострокова програма підвищення кваліфікації "Запобігання і протидії гендерно зумовленому, зокрема домашньому, насильству (Додаток А).

Обсяг програми становить 0,6 ЕКТС. Загальна тривалість програми: 5 днів протягом одного тижня. Під час розроблення власної програми підвищення кваліфікації на основі цієї типової загальної програми суб'єкт надання освітніх послуг (провайдер) може змінити обсяг програми з урахуванням індивідуальних потреб і професійного досвіду учасників професійного навчання, особливостей їхньої професійної діяльності, специфіки регіону тощо, але не більше як на 20 відсотків. Навчання проходить у форматі очного (дистанційного) тренінгу з використанням інтерактивних форм навчання дорослих та передбачає такі форми проведення навчальних занять: коротка лекція-презентація, кейсові методики, практична робота, робота в малих групах, обговорення напрацьованого в загальній групі, поточне тестування. Тривалість програми, організація (режим) навчання та форма навчання можуть визначатись суб'єктами надання освітніх послуг (провайдерами).

Основна мета програми - підвищити рівень обізнаності державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування щодо запобігання, виявлення, реагування та протидії гендерно зумовленому, зокрема домашньому, насильству, формування умінь із застосування комплексного інтегрованого підходу щодо належного реагування на випадки гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства.

Результатом проходження навчання має стати глибоке засвоєння теоретичного матеріалу на семінарських та практичних заняттях згідно з тематичним планом. Особливу увагу слід приділити формуванню навичок діяльності щодо протидії домашньому та гендерно зумовленому насильству; формуванню самостійного мислення, поглибленню навичок аналізу основ національного та міжнародного законодавства, яке регулює питання протидії гендерно зумовленому, зокрема домашньому, насильству; засвоєнню алгоритму реагування на випадки домашнього насильства; засвоєнню механізму взаємодії під час запобігання домашньому насильству; відпрацюванню навичок спілкування з учасниками ситуації домашнього насильства; розвитку загальної правової культури, прищепленню цінностей неприйняття будь-яких форм насильства в сімейних стосунках.

Перелік професійних компетентностей, на підвищення рівня яких спрямовано програму:

- знання законодавства у сфері запобігання та протидії гендерно зумовленому, зокрема домашньому, насильству;
- знання принципів, завдань, повноважень та механізму взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії гендерно зумовленому, зокрема домашньому, насильству;
- знання правових та організаційних засад функціонування системи запобігання корупції та забезпечення доброчесності;
- навички застосування алгоритму реагування на випадки домашнього насильства;
- навичок спілкування з учасниками ситуації домашнього насильства.

Засвоєння навчальної дисципліни "Запобігання та протидія домашньому насильству" базується на таких видах навчальних занять, як курс лекцій, семінарські/практичні заняття, індивідуальні завдання та дискусії з актуальних проблем законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та практики його застосування.

Тема 2. Основні поняття, ознаки та форми гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства

Під час ознайомлення з цією темою учасники навчання вивчають термінологічний апарат: стать, гендер, гендерні стереотипи, насильство. Здійснюють визначення, тлумачення та порівняльний аналіз термінів "гендерно зумовлене насильство" та "насильство за ознакою статі". Домашнє насильство як найпоширеніший різновид гендерно зумовленого насильства. Учасники оглядають першопричини гендерно зумовленого/домашнього насильства та форми гендерно зумовленого/домашнього насильства. Учасники ознайомлюються з динамікою гендерно зумовленого/домашнього насильства (колесо влади та контролю, цикл домашнього насильства) та міфи та стереотипи щодо гендерно зумовленого/домашнього насильства.

Форма проведення занять та методи навчання, які дозволяють розкрити зміст теми: коротка лекція-презентація, робота в малих групах, обговорення напрацьованого в загальній групі, поточне тестування

1.1. Вступ. Знайомство (криголам)

Мета: представлення та знайомство учасників тренінгу, налаштування членів групи на певний позитивний стан для навчання, створення легкої та довірливої атмосфери.

Загальна тривалість: 30 хв (для стандартної групи до 18-20 учасників).

План проведення:

1. Вправа "Знайомство" (15 хв).
2. Вправа "Встановлення рамки взаємодії учасників" (5 хв).
3. Вправа "Очікування" (10 хв).

Хід проведення блоку:

Вправа "Знайомство-інтерв'ю"

Час: 15 хв.

Обладнання та матеріали: папір А4, маркери, малярна стрічка для бейджів, наліпки/стікери для записів, ручки.

Мета: познайомити учасників між собою і створити умови для налагодження взаємодії та комунікації в групі, сприяти розвитку навичок самопрезентації, зняттю емоційного напруження, підкреслити цінність учасника для групи тренерів.

Хід проведення: тренер/ка пропонують учасникам/цям об'єднатися в пари та дають завдання протягом трьох хвилин опитати один/одна одного/одну і краще пізнати. Після роботи в парі кожен учасник представляє групі свого партнера/ку. Зробити акцент на тому, щоб учасники/ці представляли партнерів/ок у найкращому вигляді, показуючи цінність кожного/кожної для групи тренерів.

Можливі варіанти питань для знайомства:

- Ім'я, яким учасник бажає, щоб його називали під час тренінгу.
- З якого міста приїхав (у якому місті народився, якщо учасники всі з одного міста).
- Що вважає своїм найбільшим досягненням та чим пишається.
- Настрій, з яким прийшов на тренінг.
- Одну фразу, яка є сьогодні для нього девізом чи має особливе значення.

Примітка! Тренер/ка пропонує учасникам записати на малярній стрічці своє ім'я так, як хотілося б, щоб звертались інші учасники під час тренінгу. Або будуть заздалегідь приготовлені бейджі.

Пояснить учасникам/цям, що мета вправи — успіх, а не просто представлення свого партнера/ки. Потрібно показати учасникам/цям групи, яким цінним надбанням для них є кожна людина.

Можна змінити завдання, щоби кожен учасник представляв себе, показуючи яку цінність він може представляти для команди.

Враховуючи, що до складу групи можуть входити як знайомі один одному люди, так і не знайомі, процедуру знайомства, презентації та самопрезентації рекомендується проводити в обов'язковому порядку. Виконання цієї вправи сприяє зближенню людей і, зокрема, дозволяє учасникам тренінгу:

- відчувати себе у безпечному середовищі;
- налагодити чи поліпшити стосунки у групі;
- підвищити власну самооцінку

Вправа 2. Встановлення рамки взаємодії

Час: 5 хв.

Обладнання та матеріали: фліпчарт, маркери, листи для фліпчарту.

Мета: визначити перелік принципів взаємодії під час тренінгу, для забезпечення ефективної та комфортної роботи.

Хід проведення: тренер/ка з використанням методу "мозковий штурм" пропонує учасникам назвати основні принципи/умови, які допоможуть більш ефективно взаємодіяти під час тренінгу

Серед запропонованих принципів/умов можна рекомендувати:

- Таймінг - дотримання регламенту.
- Добровільна активність.
- Мобільна тиша.
- Піднята рука.
- Правило СТОП (можливість зупинити тих учасників, які відхиляються від теми, займають багато часу; якщо якісь теми зачіпають особистість учасника/ів).
- "Вільна нога" (можливість потурбуватися про себе в будь-який час тренінгу).
- Я – висловлювання без узагальнень (свій досвід).
- Конфіденційність (стосується тільки особистої інформації про учасників тренінгу, якщо така буде проговорена).

Примітка! Багато заохочувати всіх учасників висловлювати свою думку. Поки учасники будуть називати можливі варіанти, тренер/ка записує їх на фліпчарті, пояснюючи й узгоджуючи з усіма учасниками, формуючи загальний список. Після цього варто запропонувати учасникам підписати рамку, приймаючи всі пункти, наприклад, підняттям руки, ноги або поставити маркером свою будь-яку позначку на листі з умовами/принципами. Також важливо розмістити фліпчарт із прописаними умовами/принципами на видному для всіх учасників місці та звертатись до нього у випадках, коли рамка порушується, нагадувати про прийняті спочатку умови. Багато, щоб усі учасники мали персональну програму із зазначенням розкладу роботи. У разі якщо така програма відсутня, то потрібно на фліпчарті намалювати (прописати) розклад роботи.

Вправа "Очікування"

Час: 10 хв.

Мета: визначити очікування учасників

Обладнання та матеріали: кольорові наліпки/стікери, маркери, лист фліпчарту

Хід проведення: Групі пропонується на наліпках записати відповідь на запитання "Яких знань та вмінь ви потребуєте, про що хотіли б дізнатися під час тренінгу, щоб ця зустріч була для вас корисною та допомагала в подальшій діяльності?". Потім кожен учасник/ця зачитують написане, якщо дозволяє час. Далі на фліпчарті можна зобразити розгорнуту книгу з зображеннями скали на кожній сторінці (символічно - "Лупайте сю скалу"). На початку тренінгу, учасники прикріплюють стікери з очікуваннями на першій сторінці і визначають свій рівень знань та вмінь, розміщуючи наліпку на певній висоті гори. У кінці заходу, учасники переносять стікери з очікуваннями на іншу сторінку книги (символічно показуючи, що починається нова сторінка їх професійного життя) і визначають чи змінився їх рівень знань. Це дасть можливість подивитись, чи вдалося реалізувати очікування учасників і наскільки продуктивною була праця протягом тренінгу.

Примітка!

Нагадати учасникам, що успішність навчання залежить від докладених зусиль кожного учасника та учасниці, від бажання глибше засвоїти матеріал, що надалі дасть змогу успішно реалізовувати набуті знання та вміння у професійній діяльності.

1.2. Розуміння гендерно зумовленого насильства та домашнього насильства

Мета: Сформувати розуміння в учасників тренінгу таких термінів як – гендер, гендерна нерівність, гендерні стереотипи, дискримінація та вміти їх ідентифікувати та розрізняти. Навчити учасників розуміти основні причини та джерела гендерно зумовленого/домашнього насильства.

Загальна тривалість - 1 год.

План проведення

1. Вправа "Ідеальний чоловік\ідеальна жінка" (20 хв).

2. Вправа "Чи це насильство?" (20 хв).

3. Вправа "Термометр" (20 хв).

Хід проведення модуля:

Вправа "Ідеальний чоловік/ідеальна жінка"

Мета: сформувати в учасників краще розуміння поняття "гендер".

Час: 20 хв.

Обладнання та матеріали: 2 фліпчарти (або 2 листи фліпчарти).

Хід проведення:

Тренер/ка об'єднує учасників у дві групи. Одна група має описати на фліпчарті, якими якостями, фізичними та моральними повинна володіти ідеальна жінка, друга група - якими ідеальний чоловік. Після групової роботи кожна з груп представляє свої напрацювання.

Примітка!

Після презентації роботи обох груп звернути увагу учасників на те, що більшість якостей можуть належати і тій, і іншій статі та запропонувати виокремити якості, які належать тій чи іншій статі від народження, а які набуваються. Пояснити, що під **біологічною статтю** розуміються анатомічні й фізіологічні особливості людини: зовнішні статеві ознаки, репродуктивна функція – здатність до зачаття і народження дитини. І тут різниця між чоловіком і жінкою очевидна. Скажімо, чоловіки не можуть народити дитину, але вони переважно вищі та сильніші. Жінка, на відміну від чоловіків, виношує у своєму лоні дитину та годує немовля своїм молоком.

Водночас чоловік і жінка – культурний продукт своїх суспільств, тому відчуття належності до визначеного гендеру виховується все життя, протягом якого він або вона засвоюють ті поведінкові нормативи, які будуть їх характеризувати як чоловіка або жінку. Ці **соціостатеві** (гендерні) **ролі** чоловіка або жінки нав'язуються через одяг і поведінку (змалечку у дітей уже різний одяг, різні іграшки, потім – різні обов'язки в родині); через формування різних психологічних якостей (сім'я і школа заохочують розвиток одних якостей і присікають інші, залежно від того, хлопчик це чи дівчинка); через розвиток здібностей дівчат і юнаків у визначеному напрямку; через настанови чоловікам і жінкам займатися різними видами діяльності, мати різні професії тощо. У такий спосіб виникає поняття **традиційної** чоловічої і традиційної жіночої **гендерної ролі**.

Такі гендерні стереотипи створюють невидиму, але реально відчутну скляну стелю, що заважає як чоловікам, так і жінкам реалізувати себе, утискає їхні людські права.

Ми уніфікуємо чоловіків і жінок, що призводить до обмеження розуміння та сприйняття окремої особистості. Через гендерні стереотипи ми потрапляємо в пастку помилкових висновків, вважаючи статеві відмінності більш істотними й вагомими, ніж індивідуальні, особистісні. Такі суспільні міфи свідомості є шкідливими, адже вони не дають людям можливості реалізувати свій багатий людський потенціал. Вони утискають права людини та ведуть до **гендерної дискримінації** – порушення прав людини за статевою ознакою. Особливо страждають права жінки, тому що не реалізується право її вільного вибору: ким бути, як будувати своє життя, що в ньому вважати найголовнішим.

Чи означає це, що жінка повинна категорично відмовитися від сім'ї на користь роботи і кар'єри чи прагнути перетворитися на чоловіка?

Звичайно, ні. Йдеться про те, що жінку позбавляють вільного вибору, який вона як вільна особистість у правовій державі має право виявити, зокрема й на користь материнства і виховання дітей. Це повинно бути її вибором: робити кар'єру чи віддавати весь свій час сім'ї. Проте думка нав'язує упередження, що жінка може бути щаслива, тільки реалізувавши себе як мати, що жінка при цьому не може бути гарною керівницею, власницею бізнесу чи політиком.

Тому в суспільстві є **гендерна нерівність**, коли жінки зазвичай мають нижчий соціальний ранг, вони мають менше влади, прибутку, у них нижчий рівень добробуту, престиж їхньої діяльності нижчий, у них менше особистої свободи.

Гендерна нерівність стає передумовою виникнення насильства на ґрунті належності до певної статі – **гендерно зумовленого насильства (ГЗН)**.

Вправа "Чи це насильство?"

Мета: допомогти присутнім більш глибоко усвідомити ознаки, характерні для ситуації насильства.

Час: 30 хв.

Матеріали та обладнання: крейда або скотч для позначення кордону, матеріали подані в Додатку Б

Хід проведення: Для виконання вправи за допомогою скотчу чи крейди на підлозі проводиться лінія, яка ділить кімнату навпіл – ця лінія може бути й уявною, головне, щоб учасники домовилися: якщо хтось відповідатиме на поставлене тренером запитання "так", то має стати з лівого боку від лінії, якщо "ні" – з правого боку. Якщо особа не визначилася – вона залишається по центру.

Тренер/ка пропонує учасникам розглянути типові ситуації та дати відповіді на питання: "Це ситуація насильства?". Після кожного питання, коли учасники займають місця відповідно до власної думки, тренер пропонує кожній групі (це можуть бути добровольці від групи) пояснити своє рішення.

Озвучена мотивація не обговорюється, тренер одразу переходить до наступного питання. Питання наведені в Додатку Б

Після відповіді на останнє питання вправи тренер підбиває підсумки та надає учасникам додаткову інформацію:

"Нам дуже важливо розібратися в тому, що є притаманним саме насильству, чим воно відрізняється від випадкового прояву сили, від нещасного збігу обставин.

Відомий польський психолог, що детально досліджував проблему насильства в сім'ї, Єжи Мелібруда **виділив 4 ознаки насильства:**

- насильство завжди здійснюється за попереднього наміру;
- суть насильства полягає в порушенні прав і свобод конкретної людини;
- насильство є таким порушенням прав і свобод людини, що унеможливорює її самозахист;
- насильство в умовах відсутності самозахисту завдає певної шкоди".

Далі тренер/ка звертається до учасників тренінгу з пропозицією подумати: "Чи були наявні наведені вище ознаки насильства в тих ситуаціях, коли ви відповіли "Так" на питання та поділитися враженнями від виконання вправи.

Питання для обговорення:

- Чи була корисною ця вправа?
- Чи легко було визначити ситуацію насильства?
- Чи змінилася б ваша відповідь після ознайомлення з ознаками насильства, виділеними Єжи Мелібруда?

Примітка! Тренеру/ці бажано звернути увагу учасників, що є різні форми гендерно зумовленого насильства. Першим офіційним документом, де надається загальне визначення дій, що можуть бути кваліфіковані як гендерно зумовлене насильство, є Декларація ООН стосовно викорінення насильства щодо жінок (1993). Декларація пропонує розподіл усіх видів насильства за трьома категоріями:

ті, що вчиняються в сім'ї : фізичне, статеве і психологічне насильство, нанесення побоїв, статеве примушування стосовно дівчаток; насильство, пов'язане з приданим, зґвалтування дружини чоловіком, ушкодження жіночих статевих органів, традиційні види практики, що завдають шкоди жінкам; позашлюбне насильство, насильство, пов'язане з експлуатацією.	ті, що вчиняються в суспільстві загалом : фізичне, статеве і психологічне насильство, зґвалтування, статеве примушування, статеве домагання і залякування на роботі, у навчальних закладах та в інших місцях; торгівля жінками, примус до проституції.	фізичне, статеве і психологічне насильство з боку або при потуранні держави , де б воно не відбулося.
---	---	--

Вправа "Термометр"

Мета: Навчити учасників тренінгу розрізняти та ідентифікувати різні форми ГЗН/ДН.

Час: 20 хв.

Ресурси: перелік проявів домашнього насильства у кількості груп в які об'єднані учасники, листи фліп-чарту, маркери, матеріали подані в Додатку В.

Хід проведення:

Об'єднати учасників в чотири групи за кольоровим принципом "червоний", "жовтий", "зелений", "синій".

Кожній групі необхідно на ватмані намалювати термометр (можна намалювати заздалегідь) та із

запропонованого переліку проявів домашнього насильства вибрати ознаки кожної із чотирьох форм насильства та розмістити їх на термометрі за шкалою відповідно до наслідків завданої шкоди постраждалій, від незначної до найбільш значної.

"Червона" група розміщує ознаки сексуального насильства.

"Жовта" група – ознаки психологічного насильства.

"Зелена" група – ознаки економічного насильства.

"Синя" група – ознаки фізичного насильства.

Після виконання завдання від кожної мінігрупи виступає один учасник і презентує напрацювання групи. У разі потреби, інші учасники можуть її доповнювати. Тренер/ка підбиває підсумки про наявні форми домашнього насильства та наголошує, що часто в ситуації домашнього насильства можуть проявлятися кілька форм одночасно. Особливу увагу слід зосередити на психологічній формі домашнього насильства, зокрема на тому, що для кваліфікації цієї форми домашнього насильства важливо встановити не лише прояви насильства, а і його наслідки.

1.3. Динаміка домашнього насильства (колесо влади та контролю, цикл домашнього насильства) та причини існування гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства

Мета: Сформувати в учасників розуміння основних механізмів домашнього насильства: циклічності, методів кривдника, та причини поширення насильства в соціумі.

Загальна тривалість - 1,5 год.

План проведення

1. Відео "Квіти" та мінілекції з елементами керованої дискусії (30 хв).
2. Вправа "Міфи та стереотипи" (40 хв).
3. Вправа "Причини та витоки насильства" (20 хв).

Хід проведення:

Відео "Квіти"

Мета: ознайомити учасників із психологічними механізмами та закономірностями домашнього насильства та методами кривдника.

Час: 30 хв.

Ресурси: відео Я отримала сьогодні квіти (<https://youtu.be/gU5P7yPi2Hw?si=sqNsl2tl9lj2WOqn>), проєктор.

Хід проведення:

Учасникам пропонується переглянути відео "Я отримала сьогодні квіти" Після перегляду тренер/ка проводить обговорення таких питань:

- Які емоції викликало це відео?
- Які висновки можна зробити після перегляду?
- Як ви вважаєте, чому ситуація повторювалась?

Підведіть слухачів до думки про те, що кривдники не виправляються та повторюють той самий сценарій поведінки увесь час, проходячи певний цикл. Розкажіть учасникам про цикл насильства. Дослідники психології домашнього насильства встановили, що в більшості випадків воно не завершується одним актом насильства, а має циклічний характер: спочатку у стосунках наростає напруга, яка у своїй найвищій фазі переростає в акт насильства, слідом за якими настає період примирення і спокою. Через деякий час напруженість у сімейних стосунках знову зростає, і цикл насильства повторюється. Причому частота та інтенсивність насильницьких проявів щоразу зростає, а періоди спокою скорочуються.

Розказати про коло насильство і колесо влади (методи якими користується кривдник) , матеріали подані в *Додатку Г та Додатку Г*.

Вправа "Міфи та стереотипи"

Мета: розвиток професійної рефлексії учасників, корекція упереджень щодо явища домашнього насильства. Формування установки, що міфи та упередження – це поширені хибні уявлення, які заважають запобіганню і подоланню домашнього насильства.

Час: 20 хв.

Ресурси: матеріали подані в Додатку Д, аркуші з підготовленими написами "ТАК", "НІ", комплект карток із найбільш розповсюдженими міфами щодо домашнього насильства.

Хід проведення:

Заздалегідь розвісити з правої сторони аудиторії листочки з написом "ТАК" та лівої сторони аудиторії листки з написом "НІ".

Пояснити учасникам умови групової роботи – після зачитування міфу учасники, які вважають що він правдивий встають і переходять у праву сторону аудиторії, ті які вважають що міф не правдивий переходять у ліву частину аудиторії. Після цього з кожної групи по одному учаснику аргументують свою думку. Далі необхідно зачитати правильне твердження та наголосити, що ці дані підтверджені реальною статистичною інформацією і не є суб'єктивним поглядом чи думкою однієї людини (Додаток Д).

Запитання для колективного обговорення:

- Які ще відомі упередження щодо домашнього насильства?
- Як ви вважаєте: які міфи найбільш поширені в нашому суспільстві?
- Які фактори можуть вплинути на зміну упереджених поглядів громади щодо постраждалої особи та кривдника?

Примітка! Тренеру/ці під час обговорення міфів бажано звернути увагу учасників на поняття гендерних стереотипів та професійних упереджень, які часто є в основі поширених міфів, коротко пояснити ці терміни, користуючись нижченаведеною інформацією:

Стереотипи є складовою частиною масової культури. Вони можуть формуватися на основі віку ("Молодь слухає тільки рок-н-рол"), статі ("всі чоловіки хочуть від жінок тільки одного"), раси ("японці не відрізняються один від одного"), релігії ("іслам – релігія терору"), професії ("всі адвокати – шахраї") і національності ("всі євреї – жадібні"). Існують також стереотипи географічні (наприклад, "життя в невеликих містах безпечніше, ніж в мегаполісах"), речові (наприклад, "німецькі машини – найякісніші") та ін.

Стереотипи в більшості випадків мають нейтральний характер, проте при їх перенесенні від конкретної людини на групу людей (соціальну, етнічну, релігійну, расову) часто набувають негативного відтінку. Саме на стереотипах засновані такі явища, як расизм, сексизм, ісламофобія та ін. Стереотип може змінитися і бути перенесений на іншу групу населення. В умовах нинішнього швидкого ритму життя стереотипи певною мірою нам допомагають. Вони економлять час, не примушуючи довго замислюватися над тим чи іншим питанням. Часу на обдумування певних явищ часто не вистачає, а установка дає можливість орієнтуватися в нашому швидкоплинному світі. Таким чином ми економимо свій час, звертаючи увагу лише на те, що для нас важливо.

До 60-х рр. психічні або поведінкові властивості, які ймовірно відрізняють чоловіків від жінок, називали статевими властивостями або відмінностями. У сучасному розумінні термін гендер був уведений у науковий обіг американським психоаналітиком Робертом Столлером. Гендер (англ. gender – стать, від лат. genus – рід) – стать, яку "приписали" цій людині від імені суспільства уповноважені на те органи, інакше – паспортна стать, або стать у документах. Гендерні відмінності формуються у процесі соціалізації – навчання ролі чоловіків і жінок, який відбувається від перших днів народження до статево зрілого віку, і меншою мірою – пізніше. На це впливають сімейне виховання, школа, взаємодія з іншими дітьми та ігрова активність. Розуміння відмінностей між статями формується починаючи приблизно з дворічного віку. Гендерна система функціонує через певні стереотипи – стандартні моделі поведінки, які напрацьовані в суспільстві й базуються на відповідному тлумаченні понять "чоловіче" і "жіноче".

Виділяють три умовні групи гендерних стереотипів:

Перша група стереотипів базується на відповідних уявленнях про психологічні риси та якості особистості чоловіків та жінок – стереотипи

"maschile – feminnile". Згідно з цими стереотипами чоловіки та жінки є протилежностями. Чоловікам приписується активне, творче начало, здатність вирішувати проблеми, застосовувати розвинене логічне мислення та власну компетентність. Жіноче ж начало – природно-репродуктивне й тому жінка повинна бути покірною, залежною, емоційною.

В основу виокремлення **другої групи** стереотипів покладені соціальні начала. Ця група стереотипів закріплює професійні ролі чоловіків і жінок. Для жінки головними є ролі сімейні (жінка, мати, господиня), а для чоловіків – ролі професійні.

До **третьої групи** гендерних стереотипів вчені відносять стандартизовані уявлення, які пов'язані з відмінностями у змісті праці – жіночої та чоловічої.

Місце жінки – у сфері виконавчої та обслуговуючої праці, чоловіка – у сфері інструментальної

праці, тобто творчої.

Упередження – це ірраціональне, негнучке ставлення до цілої категорії людей. Можливі й позитивні упередження, але звичайно упередження являє собою негативні почуття – антипатію, ворожнечу або навіть страх. Дискримінація пов'язана зі свавільною відмовою у привілеях, престижі та владі тим членам меншин, чия кваліфікація є такою ж самою, як і у членів домінантної групи. Упередження не обов'язково поєднуються з дискримінацією; тому що міжособові стосунки не обов'язково будуються на єдності ставлення та дій. У повсякденному мовленні терміни "забобона" і "дискримінація" часто взаємозамінні. Забобою вважається упереджене відношення до членів іншої групи.

У 1948 році Загальна декларація прав людини заборонила всі форми расової й іншої дискримінації. Дискримінації заборонена в багатьох міжнародних документах з прав людини й у Лісабонській угоді, що заміняє Конституцію ЄС. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (ст. 1) набула чинності 4 січня 1969 р., для України – 7 квітня 1969 р.

Дискримінація має дві основні форми:

- правова (*de jure*), закріплена в законах;
- неофіційна (*de facto*), що укоренилася в соціальних звичаях.

Дискримінація *de facto* має місце в ситуаціях, де домінує група людей, що користується перевагами стосовно меншості. На відміну від дискримінації *de jure*, що може бути скасована шляхом зміни законів, дискримінацію *de facto* не так просто викоринити. Дискримінація *de facto* звичайно існує тривалий час, тому що вона міцно пускає коріння у звичаї або інститути товариства. Дискримінація етнічних груп є основним джерелом політичних конфліктів і сецесії (виходу зі складу держави).

Види дискримінації:

– Пряма дискримінація характеризується як намір дискримінувати особу чи групу, наприклад, бюро з працевлаштування відкидає претендента певної національної ознаки (єврея, цигана та ін.) або житлова компанія не продає квартири для осіб "кавказької національності".

– Непряма дискримінація зумовлена впливом політики або конкретних заходів: це відбувається тоді, коли формально нейтральні правила, критерії або практика ставлять де-факто особу або осіб певної меншини в невідгдане становище в порівнянні з іншими. Прикладами можуть бути: мінімальний критерій росту для певної професії (завдяки чому серед заявників може бути виключено набагато більше жінок, ніж чоловіків).

Причини та витоки насильства

Мета: усвідомлення учасниками причин та витоків домашнього насильства – економічних, соціальних та наслідків для здоров'я.

Час: 20 хв.

Матеріали та обладнання: фліпчарт, ватмани.

Хід проведення: Учасники об'єднуються у три малих групи за принципом "коло", "квадрат", "трикутник". Кожна з груп отримує ватман, на якому потрібно написати, які на думку групи можуть бути наслідки домашнього насильства. Група "коло" опрацьовує соціальні наслідки, група "квадрат" - економічні наслідки, група "трикутник" - наслідки для здоров'я.

Після виконання завдання від кожної мінігрупи виступає один учасник і презентує напрацювання групи. У разі потреби інші учасники можуть її доповнювати. Після виступів учасники підбивають підсумки про наслідки домашнього насильства.

Примітка! Зверніть увагу, що проблема домашнього насильства, має значні наслідки як для окремої людини, так і довгострокові наслідки для суспільства загалом. Захист гідності та права на життя без насильства у цивілізованій державі має стояти на першому місці.

Додатково можна використати матеріали щодо наслідків ГЗН/ДН (Додаток Е).

Контрольні питання до теми:

1. Що належить до визначення насильства:

а) зіткнення протилежних інтересів і поглядів, напруження і крайнє загострення суперечностей, що призводить до активних дій, ускладнень, боротьби, що супроводжуються складними колізіями; ситуація, у якій кожна зі сторін намагається зайняти позицію несумісну з інтересами іншої сторони;

б) це спосіб контролю та підкорення, що здійснюється через емоційну, соціальну та економічну силу, примус і тиск, а також заподіяння фізичної шкоди;

в) вплив на іншу людину з використанням влади і фізичної сили;

г) використання будь-якої переваги.

2. Гендерно зумовлене насильство – це...

а) насильство, яке стосується тільки жінок;

б) це насильство, яке стосується чоловіків і жінок, і жертвами якого переважно є жінки;

в) насильство, яке чинять батьки щодо дітей;

г) це насильство, яке стосується чоловіків і жінок, і жертвами якого переважно є чоловіки.

3. Що таке домашнє насильство?

а) різні види насильства які вчиняються в родині щодо дітей;

б) акти фізичного насильства, які вчиняються в межах побутових стосунків, таких як шлюб чи співжиття;

в) усі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які вчиняються в рамках побутових стосунків, таких як шлюб чи співжиття;

г) насильство або жорстоке поводження чоловіків над жінками.

4. Оберіть ознаки, за якими класифікується будь-яке насильство:

а) нерівність сил, наявність наміру, порушення прав, спричинення шкоди!

б) видимі наслідки від фізичних або сексуальних дій;

в) підвищення голосу, сварки, контроль, обмеження;

г) приниження; переслідування; залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи.

5. Оберіть правильну послідовність фаз циклу насильства:

а) медовий місяць, створення плану, вибух, примирення;

б) створення плану, акт насильства, почуття провини та страх відплати, раціоналізація, нормальна поведінка, фантазії і планування нового нападу;

в) наростання напруги, вибух, вибачення та примирення, медовий місяць;

г) вибух, наростання напруги, любов і каяття.

6. Що НЕ є міфом, щодо насильства:

а) домашнє насильство є тільки в "неблагополучних" сім'ях;

б) у шлюбі не буває сексуального насильства;

в) жінкам, які піддаються насильству, дуже складно піти від кривдника;

г) дітям потрібен батько, навіть якщо він агресивний.

Тема 3. Міжнародні-правові норми та національне законодавство у сфері запобігання, виявлення та реагування на випадки гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства

Під час розгляду теми учасники професійного навчання розглядають історію визначення гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства як окремого виду насильства в нормативних документах. Учасники ознайомлюються з основними положеннями Конвенції Ради Європи про запобігання насильству проти жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська Конвенція), інших міжнародних нормативно-правових актів з питань запобігання та протидії гендерно зумовленому, зокрема домашньому, насильству. Проводять огляд принципів 4Р як одного з ключових міжнародних стандартів у сфері запобігання та протидії гендерно зумовленому, зокрема домашньому, насильству. Під час вивчення теми учасники навчання розглядають питання забезпечення та захист прав дітей на життя, вільне від насильства, як один із пріоритетних напрямів діяльності у сфері запобігання та протидії гендерно зумовленому, зокрема домашньому, насильству. Діяльність та практики Європейського Суду з прав

людини (ЄСПЛ) у сфері запобігання та протидії гендерному, зокрема домашньому, насильству. Учасники ознайомлюються із засадами державної політики у сфері протидії та запобігання насильству за ознакою статі та домашнього насильства. Тренером/кою надається характеристика основних актів законодавства (зокрема, закони України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків", "Про запобігання та протидію домашньому насильству", "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні") та інформація про кримінальну та адміністративну відповідальність за вчинення гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства.

Форма проведення занять та методи навчання, які дозволяють розкрити зміст теми: коротка лекція-презентація, кейсові методики, практична робота, робота у малих групах, обговорення напрацьованого у загальній групі.

Самостійна робота учасників професійного навчання:

Опрацювання міжнародного договору "Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок."

3.1. Міжнародні нормативні документи спрямовані на запобігання та протидію ГЗН/ДН

Мета: Підвищити рівень обізнаності учасників нормативних документів ООН, Ради Європи, ознайомитись з практикою Європейського суду з прав людини, як складових міжнародного механізму захисту прав людини, розглянути міжнародно-правові поняття насильства з запобігання та протидії гендерно зумовленому, зокрема домашньому, насильству.

Загальна тривалість: 1,5 год.

План проведення

1. Інформаційне повідомлення "Огляд міжнародного законодавства" (30 хв).
2. Вправа "Принципи 4 Р" (30 хв).
3. Вправа "Насильство в сім'ї як порушення прав людини" (30 хв).

Хід проведення модуля:

1. Інформаційне повідомлення "Огляд міжнародного законодавства"

Мета: розглянути зміст основних міжнародних стандартів у сфері запобігання насильству щодо жінок та домашнього насильства, визначити їхню юридичну силу для України.

Час: 30 хв.

Ресурси: аркуш фліпчарту з темою заняття, матеріали подані в Додатку Є.

Хід проведення: Тренер/ка робить інформаційне повідомлення та відповідає на питання учасників навчання з урахуванням матеріалів, розміщених у Додатку Є, які можуть бути використані як роздатковий матеріал.

Примітка!

Міжнародно-правові акти, що згадуються в повідомленні, а також назви міжнародних органів та установ бажано виписати на аркуші для фліпчарту/слайді презентації. Тренер/ка підкреслює доступність міжнародних механізмів захисту прав людини для громадян України, вказує на ратифікацію Україною Конвенції ООН з ліквідації всіх форм дискримінації стосовно жінок та Факультативного протоколу до неї, Конвенції про права дитини, а також Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (можна дати під запис дату та номер законів України про ратифікацію цих документів); підкреслює статус декларацій ООН, яких має дотримуватися Україна як держава, що поважає гуманітарні цінності, визнані світовою спільнотою; підкреслює обов'язковість рішень Європейського суду з прав людини, які визнаються джерелом права України. Тренер звертає увагу на пріоритет міжнародного права перед національним законодавством України, який визнаний Конституцією України, Законом України "Про міжнародні договори", а також іншими законодавчими актами України, та вказує на можливість використання положень міжнародних угод, ратифікованих Україною, у практиці правоохоронних органів України, а також під час судового розгляду справ. Особливу увагу учасників слід звернути на Конвенцію ООН про ліквідацію усіх форм дискримінації стосовно жінок, про імплементацію положень якої країни кожні 4 роки звітують перед Комітетом ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок

(CEDAW). Окрему увагу учасників слід звернути на Резолюцію Ради Безпеки ООН "Жінки. Мир. Безпека", на виконання якої вже вдруге постановою Уряду України прийнято Національний план дій, що підтверджує безпосередній вплив міжнародних документів на формування та розвиток національного законодавства та практики його реалізації. **Також у контексті вивчення Конвенції ООН бажано більше уваги приділити терміну гендерно зумовлене насильство.**

2. Вправа "Принципи 4Р"

Мета: розглянути керівні принципи комплексного інтегрованого підходу до запобігання та протидії гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства, закріплені в Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та про боротьбу з цими явищами (Стамбульською конвенцією).

Час: 30 хв.

Ресурси: аркуші фліпчарту, маркери, роздаткові матеріали, програма тренінгу, матеріали подані у Додатку Ж.

Хід проведення: Учасники навчання об'єднуються у 4 групи. Групам надається завдання вивчити свій принцип 4Р (один із чотирьох, використовуючи *Додаток Ж*) (Prevention, Protection, Prosecution, Integrated Policies) та показати його іншим учасникам без слів за методом "групова скульптура", інші учасники навчання в цей час мають здогадатись, який саме принцип показує група.

Тренер/ка надає групам 5-7 хв на підготовку, після чого групи по черзі показують свої скульптури, які інші учасники мають вгадати. Учасникам пропонується обговорити, як ці принципи можуть бути реалізовані на практиці, що для цього необхідно робити.

Примітка!

На підсумковому етапі тренер/ка підкреслює, що міжнародно-правові поняття насильства щодо жінок та домашнього насильства мають виступати орієнтирами для законодавства України та практики діяльності органів та установ, що працюють у сфері запобігання гендерно зумовленому, зокрема домашньому, насильству.

3. Вправа "Гендерно зумовлене, зокрема домашнє, насильство як порушення прав людини"

Мета: визначити перелік основних прав людини, що порушуються в результаті вчинення гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства.

Час: 30 хв.

Обладнання та матеріали: аркуші фліпчарту, маркери.

Хід проведення: Тренер/ка звертається до групи з пропозицією визначити перелік прав людини, порушуваних у результаті вчинення гендерно зумовленого, зокрема домашнього насильства. Учасники по черзі називають ті чи інші права людини, коментуючи, чому саме ці права порушуються вказаними протиправними діями.

Названі права та свободи людини фіксують на аркуші фліпчарту. Тренер/ка має підкреслити, що насильство за ознакою статі знижує або зводить нанівець користування з боку особи своїми правами та основними свободами, гарантованими міжнародним правом, та є дискримінацією за ознакою статі, забороненою на міжнародному та національному рівнях.

Тренер/ка має скерувати хід вправи так, щоб у результаті учасники дійшли висновку, що при вчиненні домашнього насильства порушуються такі права та свободи:

- право на життя;
- право не піддаватися тортурам та іншим видам жорстокого, нелюдяного або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання;
- право на рівний захист відповідно до гуманітарних норм у період міжнародних та внутрішніх збройних конфліктів;
- право на свободу та особисту недоторканність;
- право не піддаватися дискримінації в будь-якій формі;
- право на рівний захист відповідно до закону та рівний захист перед судом;
- право на захист як найкращих інтересів дитини;
- право на рівне становище в сім'ї;
- право на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я;

– право на справедливі та сприятливі умови праці тощо.

Цей перелік не є вичерпним та може бути розширений.

Примітка!

Тренер/ка має забезпечити усвідомлення та внутрішнє сприйняття учасниками того, що домашнє насильство виступає однією з найбільш небезпечних форм порушення прав людини та не може розглядатися як вторинна, другорядна проблема, що не потребує втручання з боку держави через її "приватний" характер.

3.2. Засади державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству

Мета: надати загальні відомості щодо засад законодавства України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Загальна тривалість: 1,5 год.

План проведення

1. Інформаційне повідомлення "Основи законодавства України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству" (20 хв).

2. Вправа "Коло суб'єктів вчинення домашнього насильства" (30 хв).

3. Вправа "Кримінальна та адміністративна відповідальність за вчинення гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства. Спеціальні заходи із запобігання домашньому насильству" (40 хв).

1. Інформаційне повідомлення "Основи законодавства України у сфері протидії та запобігання домашньому насильству"

Мета: надати учасникам тренінгу узагальнену та систематизовану інформацію про основні засади державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству", міру її відповідності розглянутим міжнародним стандартам; визначити основні нормативно-правові акти України з теми.

Час: 20 хв.

Ресурси: аркуші для фліпчарту, маркери, матеріали подані в Додатку 3.

Хід проведення: Тренер/ка робить інформаційне повідомлення за вказаною темою, використовуючи матеріали подані в Додатку 3.

Примітка!

Підсумуйте, що серед спеціальних нормативно-правових актів основним, яким на національному рівні врегульовано організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, є Закон України "Про запобігання та протидію домашньому насильству". Розкажіть про основні зміни до законодавства та зверніть увагу учасників, що засади державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству визначені зокрема у ст. 4 вказаного Закону. Здебільшого на цю статтю не звертають належної уваги, хоча саме зазначені в ній пріоритети мають бути ключовими в діяльності всіх суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству. Також варто наголосити, що основні напрями державної політики України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству беруть свої витoki зі статті 5 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. Тренер/ка може звернути увагу на те, що загалом державна політика відповідає міжнародним стандартам та спрямована на подолання усталених стереотипів у цій сфері, проте національне законодавство України ще перебуває на етапі впровадження, і на практичному рівні не всі механізми запроваджені повною мірою (як, наприклад, Єдиний державний реєстр випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі чи корекційні програми для кривдників).

2. Вправа "Коло суб'єктів вчинення сімейного насильства"

Мета: визначити коло осіб, на яких поширюється законодавство України про запобігання та протидію домашньому насильству.

Час: 30 хв.

Ресурси: аркуші фліпчарту, маркери, матеріали подані в Додатку ІІ.

Хід проведення: Тренер/ка з використанням методу "мозкового штурму" просить учасників по черзі називати осіб, на яких поширюється дія законодавства про попередження та запобігання домашньому

наси́льству, тобто тих, які охоплюються поняттям "домашнє насильство", та фіксує їх на аркуші фліпчарту. Після того як перелік таких осіб буде складаний, тренер робить інформаційне повідомлення (Додаток И) щодо кола суб'єктів вчинення насильства в сім'ї за національним законодавством України та його відповідності міжнародним стандартам у галузі протидії домашньому насильству.

Примітка!

Тренер/ка має звернути увагу учасників на те, що питання про коло суб'єктів вчинення домашнього насильства має принципове значення при вирішенні справ щодо вчинення насильства.

3. Вправа "Кримінальна та адміністративна відповідальність за вчинення гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства. Спеціальні заходи із запобігання домашньому насильству"

Мета: надати учасникам тренінгу узагальнену та систематизовану інформацію про передбачені законодавством України адміністративну та кримінальну відповідальність та спеціальні заходи із запобігання домашньому насильству.

Час: 40 хв.

Ресурси: мультимедійна презентація, аркуші фліпчарту, маркери, матеріали подані в Додатку І.

Хід проведення: Тренер/ка об'єднує учасників у 3 малі групи та просить учасників груп ознайомитись з окремими розділами Додатку І (Адміністративна, кримінальна відповідальність та спеціальні заходи із запобігання домашньому насильству). Групи презентують свій розділ по черзі.

Після ознайомлення тренер/ка просить поділитись власним досвідом, чи стикались учасники у практиці зі спеціальними заходами, або коли кривдник отримував адміністративну чи кримінальну відповідальність, та обговорити питання, які виникають.

Примітка! Бажано також навести статистичні дані щодо вживання спеціальних заходів із запобігання домашньому насильству та звернути увагу учасників на те, що ці показники істотно різняться в різних регіонах країни. А також зробити акцент на тому, що попереджувальні (профілактичні) заходи - це не дії для покарання кривдника - вони здійснюються з метою запобігання повторному скоєнню насильства.

Контрольні питання до теми:

1. Які 4 Принципи закріплено в Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та про боротьбу з цими явищами (Стамбульською конвенцією)?

а) рівність, справедливість, безпека постраждалих, гідність;

б) попередження, захист та підтримка жертв, судове переслідування правопорушників, комплексна політика;

в) гарантування допомоги постраждалим, конфіденційність, належна увага до кожного випадку домашнього насильства, повага для постраждалих.

2. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) засуджує дискримінацію щодо жінок:

а) в економічній галузі як нерівність оплати праці жінок і чоловіків;

б) спрямована проти таких явищ, як торгівля людьми та проституція;

в) в усіх її формах, будь-яку дискримінацію.

3. Які ключові зміни до законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству були передбачені Законом України "Про запобігання та протидію домашньому насильству"?

а) розширює коло осіб на яких поширюється дія законодавства;

б) встановлює пріоритет захисту дитини;

в) запроваджує єдиний державний реєстр випадків насильства;

г) окреслює широкий перелік суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, та визначає їхні повноваження;

д) забезпечує права постраждалим особам доступу до правосуддя та інших механізмів юридичного захисту;

е) усі відповіді правильні.

4. Назвіть спеціальні заходи з протидії домашньому насильству?

а) терміновий заборонний припис стосовно кривдника; обмежувальний припис стосовно кривдника; взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи; направлення кривдника на проходження програми для кривдників;

б) терміновий заборонний припис стосовно кривдника; обмежувальний припис стосовно кривдника; взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи;

в) штраф, громадські роботи.

5. Які зміни були внесені до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України Законом України "Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами"?

а) домашнє насильство визначено як окремий злочин та обтяжуюча обставина при скоєнні інших злочинів;

б) визнання жорстокого поводження та приниження, що мають системний характер, як пом'якшуючої обставини для постраждалих, які вчинили насильницький злочин проти кривдника;

в) визнання примушення до шлюбу, до стерилізації чи до абортів окремими злочинами;

г) усі відповіді правильні.

6. Які рішення ЄСПЛ у справах щодо домашнього насильства Вам відомі?

Тема 4. Суб'єкти у сфері запобігання, виявлення та реагування на випадки гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства

Характеристика суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері запобігання, виявлення та реагування на випадки гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства, а також їхні повноваження. Особливості здійснення міжвідомчої взаємодії та забезпечення координації діяльності різних суб'єктів у сфері запобігання та протидії гендерно зумовленому, зокрема домашньому, насильству на центральному, регіональному і місцевому рівнях. Роль громадських організацій у реалізації заходів щодо запобігання, виявлення та реагування на випадки гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства.

Форма проведення занять та методи навчання, які дозволяють розкрити зміст теми: коротка лекція-презентація, кейсові методики, практична робота, робота у малих групах, обговорення напрацьованого в загальній групі, поточне тестування.

Самостійна робота учасників професійного навчання:

Опрацювання нормативно-правового акта "Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі": Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 658.

4.1. Цілі й керівні принципи впровадження мультисекторального реагування

Мета: Сформувати в учасників навчання розуміння поняття мультисекторальної роботи, взаємодії, мультисекторальної взаємодії.

Загальна тривалість: 1 год.

План проведення

1. Вправа "Шлях" (20 хв).

2. Вправа "Цілі міжвідомчої взаємодії" (10 хв).

3. Інформаційне повідомлення "Принципи мультисекторального реагування" (30 хв).

Хід проведення заняття

1. Вправа "Шлях"

Мета: Визначення поняття "мультисекторальне реагування"

Час: 15 хв.

Обладнання та матеріали: не потрібні

Хід проведення: Тренер/ка просить вийти в коло 3-5 добровольців. На час підготовки вправи їх потрібно вивести в інше приміщення. Під час підготовки тренер розкладає різні перешкоди (книжки, папір та ін.) на траєкторії, яку мають подолати обрані добровольці. Після чого в загальну аудиторію з закритими очима потрапляють добровольці, які мають пройти певну траєкторію, оминаючи перешкоди. Інші учасники, які залишилися в аудиторії повинні допомогти всім добровольцям оминати перешкоди.

Питання для обговорення: Чи легко було добровольцям орієнтуватись за допомогою оточення? Чи важко було учасникам в аудиторії керувати одночасно декількома особами? Які були складнощі?

Які висновки можна зробити для організації взаємодії?

Примітка! З метою формування розуміння щодо взаємодії суб'єктів та міжсекторального реагування доречно провести будь-яку іншу вправу, яка стосується командної роботи та командоутворення і підходить для цільової аудиторії. Після проведення вправи звернути увагу учасників щодо складностей у виконанні вправ та зазначити, що спільна робота завжди має вищі результати й досягнення, але і має певні нюанси щодо взаємодії. Під час обговорення слід, користуючись Додатком І надати інформацію щодо взаємодії та обговорити її в форматі керованої дискусії. Слід також зазначити, що ефективне запобігання та протидія ГЗН, зокрема ДН, неможливе в замкнутій системі, у межах якої залучені суб'єкти розробляють програми, плани дій та пропонують свої послуги, не взаємодіючи й не співпрацюючи з іншими надавачами послуг, не маючи комплексних даних про проблему й чіткого уявлення про результати здійснюваної діяльності (зворотний зв'язок). Міжвідомче реагування на ГЗН — це формальний або неформальний механізм, реалізований на загальнодержавному, регіональному або місцевому рівні. Інакше про такий тип реагування можна сказати "комплексне", "міжсекторальне", "міждисциплінарне", "міжгалузеве", "міжінституційне". Міжвідомче реагування на ГЗН не обмежується міжвідомчим координаційним механізмом або перенаправленням випадків ГЗН.

Міжвідомче реагування на ГЗН сприяє підвищенню рівня безпеки та якості надання послуг постраждалим від ГЗН особам за допомогою створення та розвитку ефективної мережі послуг, покращенню координації між суб'єктами взаємодії у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Для якісного надання послуг постраждалим особам необхідні орієнтовані на їхні потреби знання, навички й підходи. Найефективнішою є робота мереж, які пропонують постраждалим особам ефективну різнобічну підтримку і знижують ризик повторної віктимізації. Крім того, мережа ефективних і якісних послуг дозволить підвищити довіру постраждалих від ГЗН осіб і сприятиме зростанню кількості звернень до уповноважених органів, установ і організацій.

Міжвідомча інтервенція та перенаправлення — це комплексний підхід до реагування на ГЗН, зокрема на ДН, і вирішує такі завдання:

1. Забезпечення та спрощення доступу до служб підтримки для постраждалих від ГЗН осіб.
2. Інтегрована й різноспрямована інтервенція з використанням узгоджених міжвідомчих робочих правил та інструментів. Загальна модель розроблена на основі принципів, які забезпечують захист прав постраждалих від ГЗН осіб, та координації міжвідомчого управління випадками ГЗН. Ці принципи є основою побудови моделі міжвідомчого реагування.
3. Забезпечення звітності на всіх рівнях і від усіх суб'єктів, які беруть участь у міжвідомчому реагуванні на ГЗН.
4. Забезпечення координованості дій суб'єктів реагування на ГЗН.
5. Забезпечення максимально можливої точності даних про випадки ГЗН.

2. Вправа "Цілі міжвідомчої взаємодії"

Мета: Сформувати в учасників навчання розуміння цілей міжвідомчої взаємодії.

Час: 10 хв.

Ресурси: аркуші з цілями, матеріали подані в Додатку І.

Хід проведення: Учасникам потрібно роздати листки зі сформульованими цілями міжвідомчого реагування з прогалинами замість деяких слів. Запропонувати учасникам заповнити прогалини, використовуючи слова, що надаються.

Примітка! Після того як учасники самостійно заповнили прогалини відповідними словами, слід у групі опрацювати цілі міжвідомчої взаємодії і спільно пропрацювати їх з групою.

Основні цілі міжвідомчої взаємодії у сфері запобігання та протидії домашньому насильству:

- скоординоване запобігання домашньому насильству;

- забезпечення ефективної та практичної реалізації прав постраждалих осіб;
- інтегроване і різноспрямоване реагування на факти вчинення насильства, надання допомоги й захисту постраждалим особам, а також проведення роботи з кривдниками, використовуючи узгоджені міжвідомчі робочі правила та інструменти;
- забезпечення та спрощення доступу до служб підтримки для постраждалих осіб;
- отримання більш точних даних про конкретний факт домашнього насильства, історію і напрямки реагування та надання допомоги;
- забезпечення ведення звітності на всіх рівнях і усіма суб'єктами.

3. Інформаційне повідомлення "Принципи мультисекторального реагування"

Мета: Сформувати в учасників навчання розуміння принципів мультисекторальної взаємодії.

Час: 30 хв.

Ресурси: аркуші з цілями, матеріали подані в Додатку Й.

Хід проведення: Тренер/ка у форматі мінілекції з елементами керованої дискусії надати учасникам інформацію щодо принципів, які є спільними для всіх суб'єктів реагування на випадки насильства.

Примітка! Тренер/ка має підсумувати що зазвичай суб'єкт, уповноважений координувати міжвідомче реагування на ГЗН, відповідає за узгодженість принципів і, відповідно, має гарантувати, що всі органи, установи та організації виконують ці принципи. Особисті упередження, стереотипні погляди або ставлення представників залучених органів, установ та організацій не повинні впливати на неухильне дотримання керівних принципів. Усі органи, установи й організації, які є частиною міжвідомчого механізму боротьби з ГЗН, мають дотримуватися принципів, які є основою для їхніх інтервенцій і визначають поведінку при реагуванні на випадки ГЗН.

4.2. Особливості здійснення міжвідомчої взаємодії та забезпечення координації діяльності різних суб'єктів у сфері запобігання та протидії гендерно зумовленому, зокрема домашньому, насильству на центральному, регіональному і місцевому рівнях

Мета: Визначити критично важливі положення (дії), які слід враховувати для координації та управління координацією на обох рівнях: національному та місцевому та визначити виклики та можливості для реалізації цих положень.

Загальна тривалість: 1 год 30 хв.

План проведення

1. Інформаційне повідомлення "Рівні координації та критично важливі заходи" (10 хв).
2. Вправа "Квіти керівних положень. Можливості та виклики під час здійснення координації" (60 хв).
3. Вправа "Коло впливу" (20 хв).

1. Інформаційне повідомлення "Рівні координації та критично важливі дії"

Мета: Згадати рівні координації та засвоїти перелік критично важливих положень (дій), які треба враховувати для координації та управління координацією на обох рівнях: національному та місцевому.

Час: 10 хв.

Ресурси: аркуші для фліпчарту, маркери, матеріали подані в Додатку К.

Хід проведення:

Тренер робить інформаційне повідомлення за вказаною темою, використовуючи матеріали подані в Додатку К.

2. Вправа "Квіти керівних положень. Можливості та виклики під час здійснення координації"

Мета: засвоїти критично важливі положення (дії), які слід враховувати для координації та управління координацією на обох рівнях :національному та місцевому та визначити виклики та можливості для реалізації цих положень.

Час: 60 хв.

Ресурси: аркуші А3 за кількістю малих груп, маркери, фігурні стікери у вигляді "камінців" та "метеликів", керівні положення, зазначені в Додатку Л.

Хід проведення:

Тренер/ка пропонує учасникам об'єднатися в малі групи. Кількість малих груп залежить від рівня пред-

ставленості учасників: 6 - національний рівень; якщо місцевий, то п'ять малих груп. Кожній групі надається аркуш А3 із заготовленим малюнком жінки (схематично) та квітами, а також матеріал з Додатка Л.

Перша частина завдання для кожної групи:

Розглянути та обговорити керівні положення та розмістити їх на квітах, намальованих на аркуші А3.

Друга частина завдання для кожної групи: визначити в групі виклики (камінці) та можливості (метелики) і розмістити їх на аркуші.

Після закінчення результати роботи кожної групи представляються у великому колі та обговорюються. Тренер коментує презентації груп.

Питання для обговорення:

Які ще бар'єри заважають впроваджувати модель міжвідомчого реагування під час дій із запобігання та протидії ДН/ГЗН?

Які додаткові пропозиції можливо винести щодо покращення координації та міжвідомчого реагування?

3. Вправа "Коло впливу"

Мета: допомогти учасникам перейти від усвідомлення проблем у полі координації до їх вирішення.

Час: 20 хв.

Ресурси: аркуш А3, маркери.

Хід проведення:

Тренер малює на аркуші два кола (менше - внутрішнє і більше - зовнішнє), запитує учасників

З якими потребами і проблемами вони найчастіше стикаються під час участі в міжвідомчій координації та міжвідомчому реагуванню на випадки ГЗН/ДН, та занотує в більшому колі "Колі турбот". Далі тренер розповідає про проактивну життєву позицію. Проактивна людина – ініціативна людина, яка намагається не тільки усвідомлено реагувати на обставини, а намагається створювати необхідні обставини.

Реактивні люди кажуть: Я нічого не можу вдіяти. Я такий як є. Я мушу це робити. Я повинен. Він мене до сказу доводить.

Проактивні: Я буду. Я обираю. Я надаю перевагу. Я вирішив. Я можу. Розгляньмо наші альтернативи. Отже, коло турбот - це перелік тих речей, які нас цікавлять і хвилюють, проте у великому колі турбот є менше коло впливу, тобто це ті речі, на які ми маємо визначальний вплив або досить суттєвий. Реактивні люди більше часу витрачають на коло турбот, а проактивні - на коло впливу, таким чином розширюючи його.

Тож наступне завдання для групи - визначити, що входить у коло впливу з перерахованих проблем (або їхніх окремих частин), на що можна вплинути на рівні кожного учасника групи.

4.3. Повноваження різних суб'єктів у сфері запобігання та протидії домашнього, насильства та механізм їх взаємодії

Мета: визначити систему органів та установ, уповноважених здійснювати заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, проаналізувати функції цих структур та розглянути механізм їх взаємодії.

Загальна тривалість: 1 год.

План проведення

1. Вправа "Органи та установи, що діють у сфері запобігання та протидії домашньому насильству" (15 хв).

2. Вправа "Функції та повноваження" (45 хв).

Хід проведення заняття

1. Вправа "Органи та установи, що діють у сфері запобігання та протидії домашньому насильству"

Мета: визначити основні органи та установи, які залучені до запобігання домашньому насильству, а також пригадати нормативно-правові акти, що регламентують таку взаємодію.

Час: 15 хв.

Ресурси: аркуші фліпчарту, маркери.

Хід проведення: Тренер звертається до групи з пропозицією визначити перелік органів та установ, які

діють у сфері запобігання домашньому насильству. Учасники по черзі називають різні органи та установи, з якими вони контактували у процесі діяльності в означеній сфері. Названі учасниками уповноважені органи та установи фіксуються тренером на аркуші ватману.

Після відтворення учасниками переліку органів та установ, уповноважених здійснювати заходи із запобігання насильству в сім'ї, тренер підсумовує, що перелік органів та установ, які вживають заходів у цій сфері, та порядок їх взаємодії визначено відповідними нормативно-правовими актами: Закон України "Про запобігання та протидію домашньому насильству", Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658 "Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі".

2. Вправа "Функції та повноваження"

Мета: визначити основні функції та повноваження органів та установ, які залучені до запобігання насильству в сім'ї, а також визначити механізм їх взаємодії.

Час: 45 хв.

Ресурси: аркуші фліпчарту, маркери, тексти нормативно-правових актів України в кількості 6 екземплярів кожного, а саме: Закон України "Про запобігання та протидію домашньому насильству", Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658 "Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі".

Хід проведення: На першому етапі вправи тренер об'єднує учасників у 5 малих груп, які будуть досліджувати повноваження відповідних органів та установ, що визначені в різних нормативно-правових актах:

Група 1 – заклади освіти; Група 2 – поліція; Група 3 – заклади охорони здоров'я; Група 4 – надавачі соціальних послуг.

Кожна група визначає функції та повноваження відповідного органу чи установи у сфері запобігання та протидії домашнього насильства з використанням отриманих нормативно-правових документів та записує їх у таблицю на листі фліпчарту. На роботу в малих групах тренер/ка надає 20 хв.

№ пункту або статті	Повноваження	терміни виконання повноважень (якщо вказані)	З ким необхідно взаємодіяти для виконання повноважень
	ЗУ "Про запобігання та протидію домашньому насильству"		
	Постанова КМУ № 658		

Далі в загальній групі відбувається презентація роботи малих груп. Після презентації кожної групи та доповнень інших учасників тренер коментує та в разі потреби надає додаткову інформацію.

Примітка! Під час аналізу повноважень тренер/ка звертає увагу на різні категорії: наприклад: які повноваження спрямовані на профілактичні заходи, на отримання та реагування на заяви та повідомлення про вчинення домашнього насильства; які терміни реагування на заяви/повідомлення, механізми; які повноваження щодо надання допомоги безпосередньо постраждалій особі; повноваження щодо роботи з кривдниками (участь у направленні та реалізації програм для кривдників. За наявності в групі представників служб, які безпосередньо реагують на домашнє насильство, можна обговорити питання, які виникають під час здійснення повноважень на практиці. Презентації груп можуть супроводжуватись обговоренням з усіма учасниками, розглядом конкретних ситуацій, які пропонують учасники. Тексти нормативних актів, що використовувались у вправі, можна знайти на офіційному сайті Верховної Ради України – www.rada.gov.ua.

Контрольні питання до теми:

1. Спеціально уповноваженими органами у сфері запобігання та протидії домашньому насильству є:

А) сільські, селищні, міські, районні у містах (у разі їх створення) ради, їх виконавчі органи, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

Б) уповноважені підрозділи органів Національної поліції України;

В) уповноважені органи з питань пробації.

2. Координацію заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству й насильству за ознакою статі та моніторинг їх реалізації на місцевому рівні здійснюють:

А) уповноважені особи (координатори) в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування;

Б) голови обласних адміністрацій, міські, сільські, селищні голови;

В) управління або відділи соціального захисту населення.

3. З метою виконання завдань у сфері запобігання насильству районні, районні у м. Києві і Севастополі держадміністрації та виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад, у тому числі об'єднаних територіальних громад, здійснюють:

А) розроблення та виконання місцевих програм із запобігання та протидії насильству;

Б) координацію діяльності та взаємодію суб'єктів, реалізацію ними заходів із запобігання насильству;

В) збирання, аналіз і поширення інформації про насильство;

Г) усі відповіді правильні.

4. У разі направлення кривдника на проходження програми для кривдників організовує та забезпечує проходження ним такої програми:

А) уповноважена особа;

Б) поліцейській;

В) надавач послуги, який проводить програму для кривдників.

5. Виконавчими органами міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад, зокрема об'єднаних територіальних громад, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, є:

А) виконавчі комітети;

Б) виконавчі органи соціального захисту населення;

В) виконавчі органи з питань сім'ї.

Тема 5. Види та форми надання допомоги особам, постраждалим від гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства

Наслідки гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства. Права постраждалих осіб та визначення їхніх основних потреб у випадках гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства. Основні види послуг (медичні, правові, соціальні, психологічні), які можуть отримати особи, постраждалі від гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства, їх характеристика та особливості їх надання. Алгоритм взаємодії загальних, спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб та інших закладів і установ, які надають послуги постраждалим особам, у тому числі Координаційного центру з надання правової допомоги, центрів допомоги врятованим. Сутність послуги кризової кімнати та притулку для осіб, які постраждали від домашнього насильства; загальні характеристики, особливості та форми надання послуг у роботі мобільних бригад соціально-психологічної допомоги; діяльність урядової "гарячої

лінії" 15-47 з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей та інших "гарячих ліній" з питань протидії домашньому насильству. Конфіденційність як важлива складова для забезпечення безпеки та надання допомоги постраждалим.

Форма проведення занять та методи навчання, які дозволяють розкрити зміст теми: коротка лекція-презентація, кейсові методики, практична робота, робота в малих групах, обговорення напрацьованого в загальній групі, поточне тестування.

Самостійна робота учасників професійного навчання:

Опрацювання Закону України "Про безоплатну правничу допомогу" від 02.06.2011 р. № 3460-VI.

5.1. Наслідки гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства

Мета: Усвідомлення учасниками наслідків домашнього насильства – фізичних, психологічних, сексуальних, економічних, соціальних.

Загальна тривалість: 1 год 10 хв.

План проведення

Мозковий штурм "наслідки ГЗН" (10 хв).

Вправа-розрядка на об'єднання в групи (10 хв).

Вправа: розгляд кейсів у мінігрупах щодо наслідків ГЗН (50 хв).

Мозковий штурм "наслідки ГЗН"

Мета: стимулювати учасників до роздумів, щодо фізичних, психологічних, сексуальних, економічних, соціальних наслідків ГЗН та наслідків для здоров'я постраждалої особи та наслідки для громади.

Час: 10 хв.

Матеріали та обладнання: листи фліпчарту, фліпчарт, маркери.

Тренер/ка пропонують учасникам подумати й дати відповіді, що вони вважають психологічними, фізичними, сексуальними, економічними, соціальними наслідками та наслідками для здоров'я постраждалої стосовно ГЗН. Тренер/ка, залежно від відповідей, відносить їх до певного критерію, записуючи на фліпчарті.

Примітка! Можна використовувати як альтернативний варіант вправу "Дерево насильства" матеріали подані в Додатку М.

Вправа-розрядка на об'єднання в групи

Мета: переведення уваги, розрядка, встановлення дружньої атмосфери, об'єднання в малі групи для подальшої вправи.

Час: 10 хв.

Матеріали: не потрібні

Хід вправи:

Тренер/ка називає учасникам на вухо по черзі тварин: кішка, собака, мишка. Після цього, учасники, імітуючи звуки тварин, мають об'єднатися в три команди за цими звуками.

Вправа: розгляд кейсів в мінігрупах щодо наслідків ГЗН

Мета: розглянути та проаналізувати наслідки домашнього насильства – психологічні, фізичні, сексуальні, економічні, соціальні та наслідки для здоров'я для постраждалої особи, дітей, громади та суспільства.

Час: 50 хв.

Матеріал: фліпчарт, листи фліпчарту, матеріали подані в Додатку М та Додатку О.

Хід проведення:

Учасники об'єднуються у три малих групи за принципом попередньої вправи. Кожна з груп отримує лист фліпчарту, на якому потрібно написати, які, на думку групи, можуть бути наслідки домашнього насильства за результатами розгляду кейсу, наведеному в Додатку О Група "коти" опрацьовує соціально-психологічні наслідки для постраждалої та громади та суспільства, група "собаки" - економічні наслідки для постраждалої, громади та суспільства, група "мишки" - наслідки для здоров'я постраждалої, близьких, громади та суспільства.

Після виконання завдання від кожної міні групи виступає один учасник і презентує напрацювання

групи. У разі необхідності, інші учасники можуть її доповнювати. підбийте підсумки про наслідки домашнього насильства.

Примітка: Зверніть увагу, що проблема домашнього насильства, має значні наслідки як для окремої людини, так і довгострокові наслідки для суспільства загалом. Захист гідності та права на життя без насильства у цивілізованій державі має стояти на першому місці.

До уваги тренера/ки! Підсумовуючи, необхідно зазначити, що насильство породжує лише насильство...Дитина відтворює модель поведінки батьків у власній сім'ї. Негативні наслідки насильства в конкретній сім'ї відчуває на собі все суспільство. Отже, від своєчасності та ефективності реагування уповноважених суб'єктів, зокрема органів поліції, залежить майбутнє не лише членів окремої сім'ї, а й усього суспільства та держави в цілому.

Додатково можна використати матеріали щодо наслідків ГЗН/ДН з мінілекції, матеріали до мінілекції подані в Додатку Н.

5.2. Права постраждалих осіб та види послуг для постраждалих від гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства

Мета: визначити позицію, чому постраждалі від насильства мають особливі права; усвідомити важливість дотримання прав постраждалих осіб від гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства.

Загальна тривалість: 50 хв.

План проведення

1. Вправа "Маркери" (10 хв).
2. Вправа "Дізнайся про права" (40 хв).

Хід проведення:

Вправа "Маркери"

Час: 10 хв.

Матеріали: два маркери різного кольору.

Хід вправи:

Тренер/ка просить учасників вишикуватись у дві шеренги, які стоять обличчям одна до одної.

Інструкція: Зараз я передам по маркеру кожній команді. Необхідно передати ці маркери один одному вздовж шеренги до учасника, що замикає і назад до мене. Коли тренер/ка отримує передані маркери, оголошує команду переможця за будь-якою ознакою. Наприклад: "Перемогла команда, що справа, яка передала маркер не поспішаючи, красиво. Або перемогла команда, що зліва, бо у них, маркер впав на підлогу під час передачі й був швидко піднятий." Команди роблять 4-5 таких передавань і кожного разу тренер/ка оголошує переможця за довільним іншим критерієм.

Після виконання проводиться обговорення:

Як вам вправа? Що викликає негативні почуття: дискомфорт, або роздратування? "Що б ви хотіли змінити?" (встановити правила однакові для всіх). Обговорюється важливість закріплених юридично прав (джерело яких права людини) і обмеження влади (у такому випадку на прикладі влади тренера/ки) для того, щоб не порушувати честь та гідність людей.

Вправа: "Дізнайся про права"

Мета: ознайомитись з правами постраждалих осіб та дітей від домашнього насильства через малюнки та спілкування. Розвинути навички поширення інформації про права постраждалих осіб.

Час: 40 хвилин

Матеріали: фліпчарт або аркуші паперу формату А4, маркери, матеріали подані в Додатку П

Хід вправи:

1. Запитайте в учасників, що вони знають про "права постраждалої від домашнього насильства людини"?
2. Коротко презентуйте учасникам матеріали Додатка П та попередьте учасників, що вони опрацюють зараз більш детально права постраждалих осіб і права дітей, постраждалих від домашнього насильства.
3. Об'єднайте учасників у 2 групи та дайте одній групі частину з правами особи, а іншій з правами дітей.

Після цього запропонуйте учасникам придумати прості символи, який відображатимуть зміст їх частини матеріалу на аркуші фліпчарта або на окремих аркушах А4 (кожне право на 1 аркуші).

Важливо чітко роз'яснити учасникам, що символ будуть перемальовувати багато людей, тому головні вимоги до нього – він повинен бути виконаний маркером лише одного кольору, бути дуже простим у малюванні й не містити написів. На виконання цього завдання дайте 20 хв.

Після того як групи виконують завдання вони презентують свої малюнки, а інша частина групи намагається вгадати за запропонованими символами, яке право відображене, і обговорюють в колі, які дії фахівців будуть сприяти дотриманню прав, а які - порушувати їх.

5.3. Алгоритм взаємодії загальних, спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб та інших закладів і установ

Мета: надати загальні відомості щодо засад законодавства України щодо функціонування спеціалізованих служб для постраждалих від домашнього насильства та алгоритму їх взаємодії.

Загальна тривалість: 2 год.

План проведення

1. Інформаційне повідомлення "Огляд законодавства України щодо функціонування спеціалізованих служб для постраждалих від домашнього насильства" (20 хв).
2. Вправа обговорення відеоролика про Національну "гарячу лінію" із запобігання домашньому насильству (20 хв).
3. Вправа "Аналіз положень про спеціалізовані служби для постраждалих" (40 хв).
4. Вправа "Будуємо алгоритм надання допомоги" (25 хв).
5. Вправа "Шляхи допомоги" (15 хв).

Хід проведення заняття

1. Інформаційне повідомлення "Огляд законодавства України щодо функціонування спеціалізованих служб для постраждалих від домашнього насильства"

Мета: розглянути зміст основних нормативно-правових актів, що стосуються діяльності спеціалізованих служб для постраждалих від домашнього насильства, акцентувати на основних засадах їх діяльності.

Час: 20 хв.

Ресурси: аркуш фліпчарту з темою заняття, матеріали подані в *Додатку Р*, або презентація.

Хід проведення:

Тренер робить інформаційне повідомлення та відповідає на питання учасників тренінгу з урахуванням матеріалів, розміщених у *Додатку Р*, які можуть бути використані як роздатковий матеріал, або для формування презентації.

2. Вправа обговорення відео про Національну "гарячу лінію" із запобігання домашньому насильству

Мета: ознайомити учасників з роботою Національної гарячої лінії для постраждалих від насильства та визначити фактори які знижують толерантність до насильства в громаді

Час: 20 хв.

Матеріали: відео ФНООН за посиланням: <https://youtu.be/8yz6Q1Fvmew?si=v0cwTwc1k9pIIRGh>, проєктор.

Хід проведення:

Тренер/ка пропонує учасникам переглянути відео про Національну гарячу лінію, та обговорити результати соціологічного опитування в громадах які працюють по програмі "міста вільні від насильства" 2022 року^{9*} за якими лише від 5 до 15 % опитаних висловили готовність звернутись на "гарячу лінію", якщо родичку б'є чоловік. **Питання для обговорення:**

Які причини такої готовності повідомляти?

За яких умов людина буде повідомляти про домашнє насильство?

Які заходи на рівні громад можуть сприяти зниженню толерантності до насильства?"

Як створення спеціалізованих служб може сприяти відчуттю безпеки в громаді?

^{9*} посилання на результати опитування: <https://ukraine.unfpa.org/uk/node/108088>

3. Вправа "Аналіз положень про спеціалізовані служби для постраждалих"

Мета: ознайомитись з положеннями про спеціалізовані служби, проаналізувати існуючі положення, спираючись на практичний досвід надання допомоги постраждалим.

Час: 40 хв.

Ресурси: аркуші фліпчарту, маркери, тексти типових положень про спеціалізовані служби (Постанови КМУ 654, 655, 824).

Хід проведення:

Тренер об'єднує учасників у чотири малі групи та забезпечує кожну з груп аркушами фліпчарту, маркерами й текстами вказаних Типових положень спеціалізованих служб (бажано – за кількістю членів групи).

Тренер уточнює групам завдання, а саме:

Група 1 отримує для опрацювання Типове положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, вивчає його та відповідає на запитання для аналізу, зазначені нижче.

Група 2 отримує для опрацювання Типове положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі. Вивчає його та відповідає на запитання для аналізу зазначені нижче.

Група 3 отримує для опрацювання Типове положення про денний центр соціально-психологічної допомоги для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі. Вивчає його та відповідає на запитання для аналізу, зазначені нижче.

Група 4 отримує для опрацювання Типове положення про спеціалізовану службу первинного соціально-психологічного консультування осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі. Вивчає його та відповідає на запитання для аналізу, зазначені нижче.

Робота групи з матеріалами триває 20 хвилин, на презентацію результатів роботи та обговорення (з урахуванням коментарів тренера) кожній групі відводиться по 5 хвилин. Тренер коментує доповіді груп.

Питання для аналізу типових положень спеціалізованих служб

Яка мета створення спеціалізованої служби?

Які основні завдання спеціалізованої служби?

Хто може бути засновником спеціалізованої служби?

Хто має право отримати послуги спеціалізованої служби та на яких підставах?

Які послуги можуть отримати клієнти спеціалізованої служби?

Які вигоди може отримати громада від створення цієї служби?

Які недоліки, обмеження є в положенні?

Які перепони можуть виникнути при створенні спеціалізованої служби в громаді?

4. Вправа "Будуємо алгоритм надання допомоги"

Мета: Сформулювати уявлення про алгоритм надання допомоги постраждалим від гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства в громаді.

Час: 25 хв.

Матеріали: аркуші А4 з написами ТАК і НІ, стрілочками, аркуші з написами "поліція", медичний заклад", "служба у справах дітей", "центр соціальних служб/соціальних послуг", "притулок", "мобільна бригада соціально-психологічної допомоги", "денний центр" "школа", "швидка", можуть бути також інші суб'єкти, наприклад "центр безоплатної юридичної допомоги" тощо. Аркуші з написами "невідкладно", "протягом доби" і чисті аркуші.

Хід вправи:

Тренер/ка пропонує добровольцям з-поміж учасників (за кількістю суб'єктів) розподілити між собою ролі та представляти суб'єктів взаємодії. Інші учасники групи, використовуючи написи ТАК або НІ, стрілочками та написами "негайно", "невідкладно", вибудовують шляхом "розстановок" алгоритм надання допомоги та взаємодії між різними службами. Під час виконання за допомоги тренера/ки обговорюють заходи, які виконує та чи інша служба спрямовані на допомогу й захист постраждалих, матеріали подані в Додатку С.

5. Вправа “Шляхи допомоги”

Мета: Визначити ресурси та служби, які доступні в громаді для отримання допомоги постраждалим від гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства.

Час: 15 хв.

Матеріали: фліпчартні аркуші, маркери, презентація, матеріали подані в Додатку Т.

Хід вправи:

Тренер/тренерка просить учасників поділитись наявною в них інформацією, щодо послуг та допомоги доступній для постраждалих осіб за наступними критеріями: назва служби, організації, місцезнаходження, форми допомоги або послуг, контакти. Це може бути захист прав та юридична допомога (місцеві центри БПД), психологічна, притулки, спеціалізовані та загальні служби підтримки, громадські організації, релігійні громади тощо. Тренер записує це у вигляді бази даних на фліпчарті. Вправу можна проводити в групах. Після виконання вправи тренер виводить на слайді онлайн ресурси для отримання допомоги в Україні.

Примітка: Тренеру\ці важливо підготуватись до цієї вправи і мати інформацію по суб'єктів в місцевій громаді які надають допомогу., доповнювати інформацію учасників.

Контрольні питання до теми

1. До наслідків гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства можна віднести:

а) психологічні (негативні переживання, порушення психічного здоров'я в цілому, почуття безпорадності; депресія; гостре відчуття самотності та ізольованості; суїцидальні наміри);

б) фізичні (порушення фізичного здоров'я; синці, забиті місця, відсутність зубів, ушкодження кісток та м'яких тканин, сліди укусів, опіки, інші ушкодження; емоційні та неврологічні розлади; суїцид; нехтування правилами особистої гігієни; надмірна втрата ваги; викидні, мертвонароджені діти, передчасні пологи тощо);

в) економічні (неможливість розпоряджатися сімейним бюджетом та власними коштами; відсутність одягу і взуття відповідно сезону та погоди; недостатнє харчування, недоїдання; відсутність належних матеріально-побутових умов тощо);

г) соціальні (зростання кількості розлучень; втрата загальнолюдських цінностей, взаєморозуміння; бездоглядність та безпритульність дітей; бродяжництво та жебракування; дитяча проституція; зростання загальної кількості правопорушень в суспільстві; соціальна естафета, тобто відтворення насильницької моделі поведінки батьків у власній сім'ї; втрата соціальних контактів з родичами, друзями).

д) всі вищезазначені наслідки

2. Що НЕ належить до прав постраждалої особи?

а) отримання повної та вичерпної інформації від суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, про свої права і соціальні послуги, медичну, соціальну, психологічну допомогу, якими вона може скористатися;

б) дієвий, ефективний та невідкладний захист в усіх випадках домашнього насильства, недопущення повторних випадків домашнього насильства;

в) особиста недоторканість та недоторканість житла;

г) конфіденційність інформації особистого характеру, яка стала відома суб'єктам, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, під час роботи з постраждалою особою, та захист персональних даних.

3. Які спеціалізовані служби не можуть бути утворені місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування?

а) притулки для постраждалих осіб;

б) центри медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб;

в) кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей;

г) мобільні бригади соціально-психологічної допомоги для постраждалих осіб та осіб, які постраждали від домашнього насильства.

4. Спеціалізовані служби надають допомогу:

а) особам та сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах;

б) лише постраждалим від домашнього насильства;

в) особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, насильства, зокрема сексуального, пов'язаного зі збройним конфліктом;

г) особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, насильства, зокрема сексуального, пов'язаного зі збройним конфліктом та кривдникам.

5. Надання соціальних послуг постраждалим особам, у тому числі постраждалим дітям, відбувається:

а) виключно за згодою постраждалих осіб або їхніх законних представників;

б) незалежно від того, чи є згода постраждалої особи;

в) якщо постраждалі діти - згода на отримання послуг не обов'язкова.

ГЛОСАРІЙ

Скорочення

МЗ - міжнародне законодавство;

УЗ - українське законодавство

Розроблено авторами за наступними джерелами:

Словник Європейського інституту з гендерної рівності / пер. М. Бабак, О. Давліканової, М. Дмитрієвої, М. Козир, Л. Компанцевої, К. Левченко, М. Скорик, О. Суслової. Київ : Вістка, 2021. 170 с.

Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.

Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>.

Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>.

Віктимізація - досвід особи, яка постраждала від порушення її прав внаслідок кримінального злочину; при цьому злочини проти особи розглядаються як порушення її індивідуальних прав, захищених кримінальним законодавством.

Вторинна віктимізація - негативне явище, коли потерпіла особа й надалі зазнає шкоди не безпосередньо від злочинного діяння, а внаслідок характеру поведінки щодо неї з боку установ та/або інших осіб. Вторинна віктимізація може бути наслідком, наприклад, багаторазового створення ситуацій, що вимагають зустрічі потерпілої особи та зловмисника, повторних допитів для перевірки тих самих фактів, використання невідповідної мови або нечутливих коментарів від тих, хто контактує з потерпілими.

Гендер – соціальні характеристики та можливості, пов'язані з буттям жінкою або чоловіком, зі стосунками між жінками та чоловіками, дівчатами та хлопцями, а також із відносинами між жінками та між чоловіками.

Гендерна дискримінація – будь-яке розрізнення, виключення чи обмеження на підставі статі, яке впливає чи має на меті вплинути на вразливість чи визнання, здійснення прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадянській чи будь-якій іншій сферах чи користування ними з боку жінок незалежно від їхнього матеріального статусу, на підставі рівності чоловіків та жінок.

Гендерна нерівність - стан речей в правовій, соціальній і культурній сферах, коли стать та/ або гендер визначає різницю у правах та ставленні (повазі до гідності) до жінок та чоловіків, що виражається в їхньому нерівному доступі до прав та користуванні ними, а також очікування відповідності поведінки особи стереотипним соціальним та культурним ролям.

Гендерна рівність -

(МЗ) - рівні права, обов'язки та можливості жінок та чоловіків, дівчат та хлопців.

(УЗ) - рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Гендерні стереотипи - упередження, що приписують жінкам і чоловікам характеристики та ролі, що визначаються й обмежуються їхнім гендером.

Гендерно зумовлене насильство (ГЗН) – насильство, спрямоване проти особи через її стать, гендерну ідентичність чи гендерне самовираження, або насильство, що впливає на осіб певної статі диспропорційно.

Гендерно зумовлене насильство проти жінок - будь-яка форма насильства, спрямована проти жінки, тому що вона є жінкою, або такого, що впливає на жінок диспропорційно.

Гендерно зумовлені упередження - упереджені дії чи думки, що ґрунтуються на гендерно зумовленому уявленні про те, що жінки не є рівними чоловікам у правах та гідності.

Дискримінація - ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі - певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними;

Дискримінація жінок - будь-яке розрізнення, виключення чи обмеження прав та основних свобод

людини у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській чи будь-якій іншій сфері, що здійснюється за ознакою статі та гендеру і має на меті чи призводить до часткового або повного невизнання або обмеження можливостей жінок користуватися своїми правами незалежно від їхнього сімейного статусу.

Дискримінація за ознакою статі –

(МЗ) - дії чи бездіяльність, що виражають будь-яке розрізнення, виняток або привілеї за ознакою статі, якщо вони спрямовані на обмеження або унеможливають визнання, користування чи здійснення на рівних підставах прав і свобод людини для жінок та чоловіків.

(УЗ) ситуація, за якої особа та/або група осіб за ознаками статі, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами або привілеями в будь-якій формі, встановленій Законом України "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні", крім випадків, коли такі обмеження або привілеї мають правомірну об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними;

Домашнє насильство

(МЗ) – усі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що відбуваються в сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми членами подружжя або партнерами, незалежно від того, проживає (проживав) правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні.

(УЗ) - діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь;

Економічне насильство

(МЗ) – будь-яка дія чи поведінка, що завдає людині економічної шкоди. Економічне насильство може набувати різних форм, наприклад, вчинення майнової шкоди, обмеження доступу до фінансових ресурсів, освіти чи ринку праці або невиконання економічних зобов'язань, як-то виплата аліментів.

(УЗ) - форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру;

Зґвалтування – це здійснення без згоди вагінального, анального або орального проникнення сексуального характеру в тіло іншої особи з використанням будь-якої частини тіла або предмета; статеві зносини із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи.

Захисний припис

(МЗ) - швидкий правовий засіб захисту осіб, яким загрожує будь-яка форма насильства, що передбачає заборону, обмеження або вимогу від порушника певної поведінки.

(УЗ) - обмежувальний припис стосовно кривдника - встановлений у судовому порядку захід тимчасового обмеження прав чи покладення обов'язків на особу, яка вчинила домашнє насильство, спрямований на забезпечення безпеки постраждалої особи;

Заходи роботи з правопорушниками - заходи роботи із правопорушниками включають цілий ряд стратегій, спрямованих на притягнення винних до відповідальності та обмеження проявів насильницької поведінки. Такі стратегії включають притягнення до відповідальності та вимогу призначення покарання правопорушникові у рамках розгляду кримінальної справи. Заходи роботи з правопорушниками можуть включати арешт/ затримання, направлення на програми з корекції поведінки або програми для людей, які мають алкогольну чи наркотичну залежність, а також непряму роботу з управління ризиками, такими як інтенсивніший нагляд при умовному випробувальному терміні, нагляд з боку поліції, обмін інформацією між агенціями.

Каліцтво жіночих геніталій – такі форми умисної поведінки, як видалення, інфібуляція або здійснення будь-якого іншого каліцтва в цілому або частково великих статевих губ, малих статевих губ або

клітора, у тому числі медичними співробітниками; а також примушування жінки до того, щоб вона зазнала будь-яких з цих актів, або схилення її до цього.

Кривдник/кривдниця

(МЗ) - особа, яка умисно обирає насильницьку та жорстоку поведінку для контролю над своїм партнером/кою, теперішніми чи колишніми, незалежно від того, чи було (чи ні) висунуто звинувачення, проводився розгляд справи і чи винесено вирок.

(УЗ) - особа, яка вчинила домашнє насильство/насильство за ознакою статі у будь-якій формі.

Насильство за ознакою статі (НзОС) - діяння, спрямовані проти осіб через їхню стать, або поширені в суспільстві звичаї чи традиції (стереотипні уявлення про соціальні функції (становище, обов'язки тощо) жінок і чоловіків), або діяння, що стосуються переважно осіб певної статі чи зачіпають їх непропорційно, які завдають фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань, включаючи погрози таких дій, у публічному або приватному житті;

Насильство стосовно жінок – порушення прав людини й форма дискримінації стосовно жінок, що означає всі акти насильства стосовно жінок за гендерною ознакою, результатом яких є або може бути фізична, сексуальна, психологічна або економічна шкода чи страждання стосовно жінок, у тому числі погрози таких дій, примус або свавільне позбавлення волі, незалежно від того, чи відбувається це в публічному або в приватному житті.

Оцінка ризиків

(МЗ) – оцінка безпекових ризиків, з якими стикається потерпіла особа в кожному конкретному випадку, за стандартизованою процедурою та в рамках співпраці багатьох інституцій. Оцінка ризиків складається з оцінки ризику летальності, серйозності ситуації та ризику повторного насильства.

(УЗ) - оцінювання вірогідності продовження чи повторного вчинення насильства за ознакою статі/домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи;

Постраждала особа

(МЗ) - особа, яка зазнала шкоди, включаючи фізичну, психічну, емоційну шкоду чи економічні збитки, прямо спричинені кримінальним злочином, і члени сім'ї особи, смерть якої була прямо спричинена кримінальним злочином, котрі внаслідок цього зазнали шкоди.

(УЗ) - особа яка зазнала домашнього насильства в будь-якій формі або насильство за ознакою статі.

Переслідування (сталкінг) – намагання знаходитись у близькості до потерпілої особи, що серйозно порушує звичний перебіг її життя та може викликати (прямо чи опосередковано) стрес, відчуття страху, або заподіяння шкоди людині, яку переслідують.

Психологічне насильство

(МЗ) - будь-яка умисна поведінка, що призводить до серйозного погіршення психологічного стану іншої людини через примус чи погрози.

(УЗ) - форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи;

Примусовий аборт – проведення абарту без попередньої та інформованої згоди жінки.

Примусова стерилізація – проведення хірургічного втручання, метою або наслідком якого є припинення здатності жінки до природної репродукції без її попередньої та інформованої згоди або розуміння процедури.

Примусовий шлюб – це шлюб, в якому одна чи обидві особи з подружжя укладають його без власної згоди або проти волі.

Сексуальне домагання – будь-яка форма небажаної вербальної, невербальної або фізичної поведінки сексуального характеру, метою або наслідком якої є порушення гідності особи, зокрема, шляхом створення залякувального, ворожого, принизливого або образливого середовища.

Сексуальне насильство

(МЗ) - будь-який сексуальний акт, вчинений із жертвою без її згоди. Сексуальне насильство може

мати форму зґвалтування або сексуального нападу.

(УЗ) - форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності.

Складні життєві обставини (СЖО) – обставини, внаслідок яких сім'ї (особи) не можуть самостійно подолати або мінімізувати негативний вплив, зокрема, таких обставин, як насильство в сім'ї.

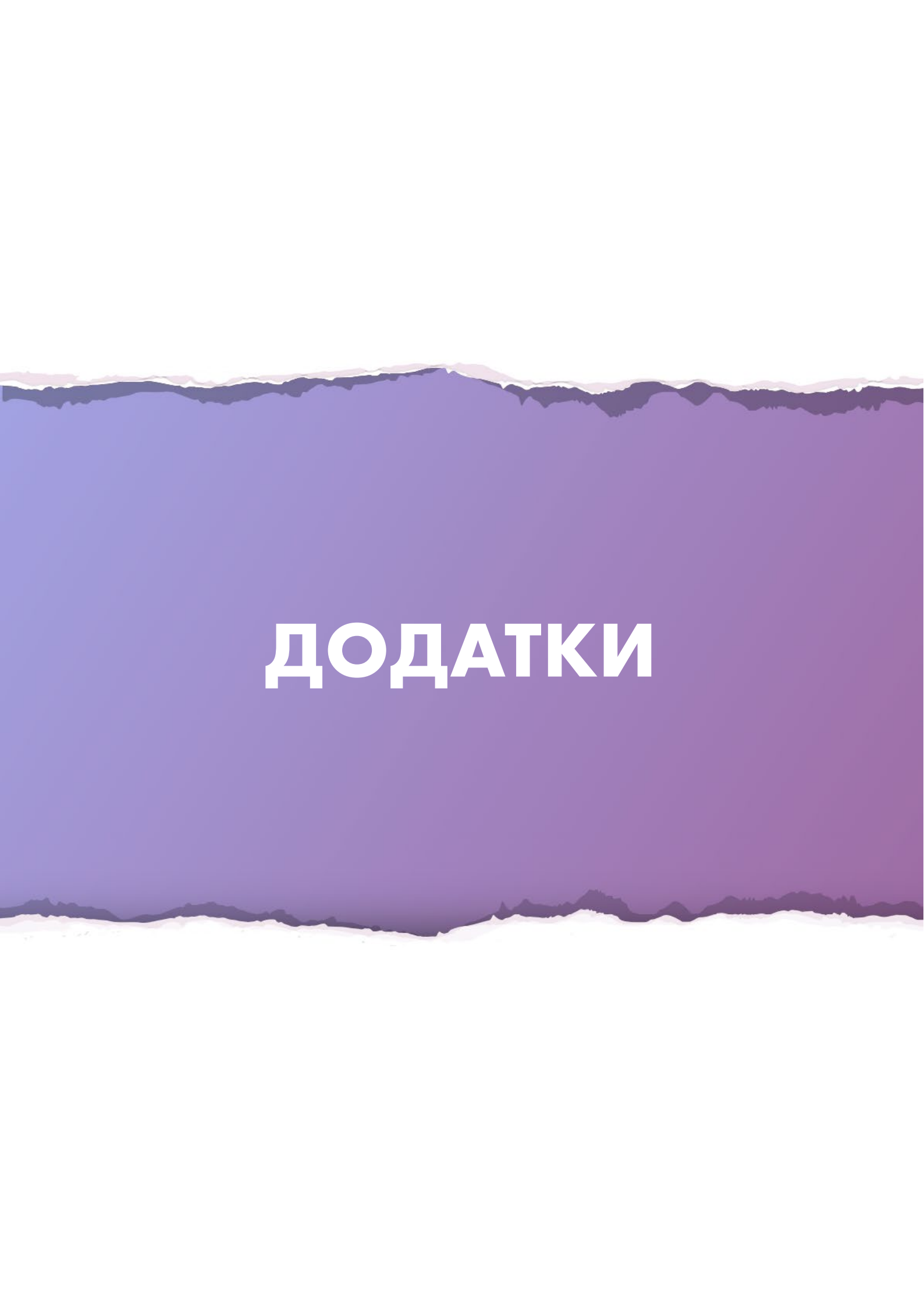
Соціальні послуги – комплекс заходів з надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають в складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, з метою розв'язання їхніх життєвих проблем.

Фізичне насильство

(МЗ) - будь-яка дія, що призводить до заподіяння фізичної шкоди особі внаслідок незаконного використання сили. Фізичне насильство може набувати форми, серед іншого, важких чи легких тілесних ушкоджень, позбавлення свободи пересування, вбивства.

(УЗ) – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Психологічне насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи.

The image features a solid purple rectangular area in the center, which is framed by a white background. The top and bottom edges of the purple area are irregular and jagged, resembling torn paper. The word "ДОДАТКИ" is written in white, bold, uppercase letters across the middle of the purple area.

ДОДАТКИ

НАЦІОНАЛЬНЕ АГЕНТСТВО УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

**ТИПОВА ЗАГАЛЬНА КОРОТКОСТРОКОВА
ПРОГРАМА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ**

**«ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЯ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ,
ЗОКРЕМА ДОМАШНЬОМУ, НАСИЛЬСТВУ»**

Шифр програми: : ТЗК/2023/002

Рік запровадження програми: 2023

Програму затверджено:

наказ НАДС від 01 вересня 2023 р. № 139-23

ПРОФІЛЬ ПРОГРАМИ

1. Загальна інформація	
Назва програми	Запобігання та протидія гендерно зумовленому, зокрема домашньому, насильству
Шифр програми	ТЗК/2023/___
Тип програми за змістом	загальна
Форма навчання	очна / дистанційна ¹⁰
Цільова група	державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування
Найменування замовника освітніх послуг у сфері професійного навчання за програмою	
Найменування партнера (партнерів) програми	
Обсяг програми	0,6 кредиту ЄКТС ¹¹
Тривалість програми та організація навчання	загальна тривалість програми ¹² : 5 днів протягом одного тижня
Мова(и) викладання	українська
Напрямок(и) підвищення кваліфікації, який (які) охоплює програма	дотримання прав людини та протидія дискримінації; рівні права та можливості жінок і чоловіків (гендерна рівність)
Перелік професійних компетентностей, на підвищення рівня яких спрямовано програму	професійні знання щодо запобігання, виявлення, реагування і протидії гендерно зумовленому, зокрема домашньому, насильству
Укладач(і) програми	члени робочої групи, склад якої затверджено наказом НАДС від 31 липня 2023 р. № 105-23: Рикова Людмила, директор Генерального департаменту з питань професійного розвитку державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування Національного агентства України з питань державної служби, голова робочої групи, rykova@nads.gov.ua;

¹⁰Форма навчання визначається суб'єктом надання освітніх послуг (провайдером)

¹¹Під час розроблення власної програми підвищення кваліфікації на основі цієї типової загальної програми суб'єкт надання освітніх послуг (провайдер) може змінити обсяг програми з урахуванням індивідуальних потреб і професійного досвіду учасників професійного навчання, особливостей їхньої професійної діяльності, специфіки регіону тощо, але не більше як на 20 відсотків

¹²Тривалість програми, організація (режим) навчання можуть визначатись суб'єктами надання освітніх послуг (провайдерами)

Щербак Наталія, координатор Національного тренінгового центру з питань протидії домашньому та гендерно зумовленому насильству, секретар робочої групи, gbv.training-cent@hs.gov.ua;
 Антоненко Олена, начальник відділу запобігання домашньому насильству і торгівлі людьми Департаменту моніторингу дотримання рівних прав і свобод, прав національних меншин, політичних та релігійних поглядів Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, antonenko@ombudsman.gov.ua;
 Бороздіна Катерина, віцепрезидентка Громадської організації «Ла Страда-Україна», k.borozdina@la-strada.org.ua;
 Зосім Надія, керівниця Апарату Урядового уповноваженого з питань гендерної політики, zosim@kmu.gov.ua;
 Корнєєва Софія, фахівчиня з розробки політик UNFPA, Фонду ООН у галузі народонаселення в Україні, kornieieva@unfpa.org;
 Курталієва Ельвіна, заступник директора Департаменту – начальник відділу дотримання рівних прав та запобігання дискримінації Департаменту моніторингу дотримання рівних прав і свобод, прав національних меншин, політичних та релігійних поглядів Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, kurtaliieva@ombudsman.gov.ua;
 Лихач Юлія, директор Вищої школи публічного управління, y.lykhach@hs.gov.ua;
 Маслоva Олена, керівник експертної групи з питань протидії торгівлі людьми, домашньому насильству та гендерної рівності Директорату розвитку соціальних послуг Міністерства соціальної політики України, msms_tn@ukr.net;
 Прокопенко Надія, програмна аналітикиня UNFPA, Фонду ООН у галузі народонаселення в Україні, prokopenko@unfpa.org;
 Хамуленко Олександра, заступник директора Департаменту з питань захисту прав дітей та забезпечення стандартів рівності – начальник відділу з питань усиновлення та захисту прав дітей Національної соціальної сервісної служби України, aleksandrakhamulenko@gmail.com.

2. Загальна мета

Підвищення рівня обізнаності державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування щодо запобігання, виявлення, реагування і протидії гендерно зумовленому, зокрема домашньому, насильству, формування умінь із застосування комплексного інтегрованого підходу щодо належного реагування на випадки гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства.

3. Очікувані результати навчання

За результатами навчання слухачі повинні демонструвати:

знання	термінологічного апарату у сфері гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства; норм міжнародного та національного законодавства у сфері запобігання, виявлення, реагування та протидії на випадки гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства; механізми взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання, виявлення, реагування та протидії на випадки гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства; алгоритму реагування на випадки гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства; основних інструментів, форм і видів надання допомоги особам, постраждалим від гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства
уміння	використовувати алгоритми реагування на випадки гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства у практичній діяльності; застосовувати комплексний інтегрований підхід щодо виявлення, зокрема реагування на випадки гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства і забезпечення реалізації прав постраждалих осіб
навички	використання норм міжнародного та національного законодавства у сфері запобігання, виявлення, реагування, зокрема протидії на випадки гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства у практичній діяльності; аналізу та ідентифікації випадків гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства відповідно до міжнародних стандартів та національного законодавства

4. Викладання та навчання (методи навчання, форми проведення навчальних занять)¹³

Навчання проходить у форматі очного (дистанційного) тренінгу з використанням інтерактивних форм навчання дорослих та передбачає такі форми проведення навчальних занять: коротка лекція-презентація, кейсові методики, практична робота, робота у малих групах, обговорення напрацьованого в загальній групі, поточне тестування.

5. Ресурсне забезпечення дистанційного навчання

Назви вебплатформи, вебсайту, електронної системи навчання, через які здійснюватиметься таке навчання, посилання (вебадреса)	навчання в синхронному режимі – доступ до вебкабінету відеоконференції у ZOOM надається при реєстрації
Назва дистанційного етапу/модуля	

¹³Методи навчання та форми проведення навчальних занять для досягнення результатів навчання, визначених програмою, можуть визначатися суб'єктом надання освітніх послуг (провайдером).

6. Оцінювання і форми поточного, підсумкового контролю

Складові оцінювання та їхня питома вага у підсумковій оцінці (%)	Під час навчання дистанційно в синхронному режимі: відвідування занять – 60 %; опрацювання обов'язкової літератури, інформаційних та інших матеріалів – 10 %; підсумковий контроль – 30 %. Під час навчання за очною формою: відвідування занять – 60 %; опрацювання обов'язкової літератури, інформаційних та інших матеріалів – 10 %; підсумковий контроль – 30 %. Документ про підвищення кваліфікації видається за умови набрання учасником професійного навчання не менше ніж 75%, обрахованих з урахуванням питомих ваг кожної зі складових оцінювання та за умови успішного проходження поточного контролю
Форма підсумкового контролю	тестування

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ (для очної форми навчання)

Назва теми	Кількість годин				
	загальна кількість годин / кредитів ЕКТС	у тому числі:			
		аудиторні заняття	дистанційні заняття	навчальні візити	самостійна робота слухачів
1	2	3	4	5	6
Тема 1. Основні поняття, ознаки та форми гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства	3	3			
Тема 2. Міжнародні-правові норми та національне законодавство у сфері запобігання, виявлення та реагування на випадки гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства	4	3			1
Тема 3. Суб'єкти у сфері запобігання, виявлення та реагування на випадки гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства	5	4			1
Тема 4. Види та форми надання допомоги особам, постраждалим від гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства	5	4			1
Підсумковий контроль	1	1			
РАЗОМ	18 / 0,6	15			3

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ (для дистанційної форми навчання)

Назва теми	Кількість годин				
	загальна кількість годин / кредитів ЄКТС	у тому числі:			
		аудиторні заняття	дистанційні заняття	навчальні візити	самостійна робота слухачів
1	2	3	4	5	6
Тема 1. Основні поняття, ознаки та форми гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства	3		3		
Тема 2. Міжнародні-правові норми та національне законодавство у сфері запобігання, виявлення та реагування на випадки гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства	4		3		1
Тема 3. Суб'єкти у сфері запобігання, виявлення та реагування на випадки гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства	5		4		1
Тема 4. Види та форми надання допомоги особам, постраждалим від гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства	5		4		1
Підсумковий контроль	1		1		
РАЗОМ	18 / 0,6		15		3

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Тема 1. Основні поняття, ознаки та форми гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства

Термінологічний апарат: стать, гендер, гендерні стереотипи, насильство. Визначення, тлумачення та порівняльний аналіз термінів «гендерно зумовлене насильство» та «насильство за ознакою статі». Домашнє насильство як найпоширеніший різновид гендерно зумовленого насильства. Першопричини гендерно зумовленого/домашнього насильства. Форми гендерно зумовленого/домашнього насильства. Динаміка гендерно зумовленого/домашнього насильства (колесо влади та контролю, цикл домашнього насильства). Міфи та стереотипи щодо гендерно зумовленого/домашнього насильства.

Форма проведення занять та методи навчання, які дозволяють розкрити зміст теми: коротка лекція-презентація, робота у малих групах, обговорення напрацьованого в загальній групі, поточне тестування.

Тема 2. Міжнародні-правові норми та національне законодавство у сфері запобігання, виявлення та реагування на випадки гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства

Визначення гендерно зумовленого насильства, зокрема домашнього, насильства як окремого виду насильства. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству проти жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська Конвенція), інші міжнародні нормативно-правові акти з питань запобігання та протидії гендерно зумовленому, зокрема домашньому, насильству. Принцип 4Р як один з

ключових міжнародних стандартів у сфері запобігання та протидії гендерно зумовленому, зокрема домашньому, насильству. Забезпечення та захист прав дітей на життя вільне від насильства як один з пріоритетних напрямів діяльності у сфері запобігання та протидії гендерно зумовленому, зокрема домашньому, насильству. Діяльність та практики Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ) у сфері запобігання та протидії гендерному, зокрема домашньому, насильству.

Засади державної політики у сфері протидії та запобігання насильству за ознакою статі та домашнього насильства. Характеристика основних актів законодавства (зокрема, закони України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»). Кримінальна та адміністративна відповідальність за вчинення гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства.

Форма проведення занять та методи навчання, які дозволяють розкрити зміст теми: коротка лекція-презентація, кейсові методики, практична робота, робота у малих групах, обговорення напрацьованого у загальній групі.

Самостійна робота учасників професійного навчання:

Опрацювання міжнародного договору "Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок."

Тема 3. Суб'єкти у сфері запобігання, виявлення та реагування на випадки гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства.

Характеристика суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері запобігання, виявлення та реагування на випадки гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства, а також їх повноваження. Особливості здійснення міжвідомчої взаємодії та забезпечення координації діяльності різних суб'єктів у сфері запобігання та протидії гендерно зумовленому, зокрема домашньому, насильству на центральному, регіональному і місцевому рівнях. Роль громадських організацій у реалізації заходів щодо запобігання, виявлення та реагування на випадки гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства.

Форма проведення занять та методи навчання, які дозволяють розкрити зміст теми: коротка лекція-презентація, кейсові методики, практична робота, робота у малих групах, обговорення напрацьованого в загальній групі, поточне тестування.

Самостійна робота учасників професійного навчання:

Опрацювання нормативно-правового акту "Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі": Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 658

Тема 4. Види та форми надання допомоги особам, постраждалим від гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства

Наслідки гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства. Права постраждалих осіб та визначення їх основних потреб у випадках гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства. Основні види послуг (медичні, правові, соціальні, психологічні), які можуть отримати особи, постраждалі від гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства, їх характеристика та особливості їх надання. Алгоритм взаємодії загальних, спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб та інших закладів і установ, які надають послуги постраждалим особам, в тому числі Координаційного центру з надання правової допомоги, центрів допомоги врятованим. Сутність послуги кризової кімнати та притулку для осіб, які постраждали від домашнього насильства; загальні характеристики, особливості та форми надання послуг у роботі мобільних бригад соціально-психологічної допомоги; діяльність урядової «гарячої лінії» 15-47 з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей та інших "гарячих ліній" з питань протидії домашньому насильству. Конфіденційність як важлива складова для забезпечення безпеки і надання допомоги постраждалим.

Форма проведення занять та методи навчання, які дозволяють розкрити зміст теми: коротка лекція-презентація, кейсові методики, практична робота, робота у малих групах, обговорення напрацьованого в загальній групі, поточне тестування.

Самостійна робота учасників професійного навчання:

Опрацювання Закону України "Про безоплатну правничу допомогу" від 02.06.2011 р. № 3460-VI.

ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Оцінювання результатів навчання **за очною формою** здійснюється за такими критеріями: відвідування занять – 60 %;

опрацювання обов'язкової літератури, інформаційних та інших матеріалів – 10 %;

підсумковий контроль – 30 %.

Оцінювання результатів **за дистанційною формою** навчання здійснюється за такими критеріями:

відвідування занять – 60 %;

опрацювання обов'язкової літератури, інформаційних та інших матеріалів – 10 %;

підсумковий контроль – 30 %.

Підсумки оцінювання є сумою всіх оцінок за кожною складовою оцінювання результатів навчання.

Шкала оцінювання визначається суб'єктом надання освітніх послуг (провайдером).

Під час відвідування занять оцінюються відповіді на питання, виконання завдань, участь в дискусії, інших формах роботи за відповідними темами.

Критерії успішності проходження підсумкового контролю визначаються суб'єктом надання освітніх послуг у сфері професійного навчання (провайдерами).

Документ про підвищення кваліфікації видається за умови набрання учасником професійного навчання не менше ніж 75% від загальної суми складових оцінювання результатів навчання, обрахованих з урахуванням питомої ваги кожної із них.

ЛІТЕРАТУРА, ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ, ОБОВ'ЯЗКОВІ ДЛЯ ОПРАЦЮВАННЯ. ПЕРЕЛІК НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Література

1. Запобігання та реагування на насильство за гендерною ознакою: національна правова база та міжнародні стандарти/UNFPA, А. Б. Блага, О. О. Кочемировська, О. А. Мартиненко. – Київ: 2022 р. – 63 с., URL: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/unfpa_gbv_2022_fin.pdf

2. Протидія домашньому та гендерно зумовленому насильству й добробуту громад. Метод. посіб. за заг. ред. Кочемировська О.О. – Київ : ФОП Клименко, 2020 р. - 64 с., URL: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/GBV_Response_general_matters_FINAL_WEB_27042020.pdf

3. Гендерна політика в системі публічного управління України [М. Канавець (кер. авт. колективу), Ю. Лихач, А. Кукуля, А. Алексеєнко, О. Бутенко, В. Костик, О. Руденко, Н. Богданова; за заг. ред. К. Ващенко]. – К.: Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу, 2018 р. – 125 с.

4. Путівник координатора заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Практичний посібник за заг. ред. А.Б. Блага. Київ: ФОП Клименко, 2020 р. - 156 с. URL: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/GBV%20Guide%20for%20Coordinators_FINAL_WEB_27042020.pdf

Законодавче та нормативно-правове забезпечення

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок : Конвенція. Дата оновлення: 06.10.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207

2. Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» та суміжні резолюції. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text>

3. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьба із цими явищами (Стамбульська конвенція). Конвенцію ратифіковано Україною із заявами Законом № 2319-IX від 20.06.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-20#n2>

4. Пекінська декларація, прийнята на четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок 15.09.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text

5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 06.12.2017 р. № 2227 -VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text>

6. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. Дата оновлення: 07.01.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>

7. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

8. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 658 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text>

9. Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі : постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 654. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2018-%D0%BF>

10. Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі : постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018р. № 655. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2018-%D0%BF>

11. Про затвердження Типової програми для постраждалих осіб: наказ Міністерства соціальної політики від 13.10.2021 № 587, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 03.12.2021 р. за № 1568/37190 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1568-21#Text>

12. Про затвердження типових положень про денний центр соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, та спеціалізовану службу первинного соціально-психологічного консультування осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі: постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 р. № 824 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/824-2019-%D0%BF#Text>

Перелік питань для виконання вправи «Чи це насильство?». Ознаки гендерно-зумовленого, зокрема домашнього, насильства.

Чи є насильством наведена ситуація?

- Чоловік не розмовляє з жінкою місяцями або роками.
- Дружина щодня називає чоловіка ні на що не здатним через те, що він не достатньо заробляє.
- Чоловік забороняє дружині працювати, обіцяючи її забезпечити?
- Жінка пропонує чоловіку взяти на себе певні обов'язки по господарству.
- Чоловік насміхається над віруваннями чи переконаннями жінки.
- Батько ігнорує сина чи дочку, ніколи з ними не розмовляє.
- Батько кожного дня змушує дитину ходити до школи.
- Батько кожного дня змушує дитину займатися музикою всупереч бажанню.
- Чоловік виключно сам купує одяг дружині та сам регламентує, куди і що вдягати.
- Батько систематично називає сина дурнем чи телепнем.
- Батьки забороняють дитині вільно пересуватися, зустрічатися з друзями.
- Батьки на кілька годин ставлять дитину навколішки на гречку.
- Чоловік контролює витрати дружини, вимагає чеки за покупки.
- Чоловік змушує дружину до близькості, не дослухаючись до її заперечень.
- Дружина контролює листування, телефонні повідомлення та електронну пошту чоловіка.
- Чоловік обмежує спілкування дружини з її рідними.
- Чоловік фліртує з іншими жінками у присутності дружини та постійно розповідає про своє спілкування з іншими жінками.
- Жінка не дозволяє чоловіку спілкуватися з колишніми друзями.

Види насильства
(ст. 1 ЗУ “Про запобігання та протидію домашньому насильству”)

Економічне насильство - форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру;

Психологічне насильство - форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи;

Сексуальне насильство - форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності;

Фізичне насильство - форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Американська психотерапевтка Ленор Уолкер¹⁴ в 1979 році проаналізувала психологічні та поведінкові реакції жінок, які піддаються насильству. На основі численних опитувань постраждалих вона розробила циклічну теорію насильства, цикл якого складається з чотирьох фаз (див. малюнок 1.1).

Малюнок 1.1

ФАЗА 1. Стадія напруги, що наростає характеризується ескалацією (наростанням напруги), словесними образами, докорами, взаємними претензіями, фізичними зіткненнями. Той/та, кого ображають, зазвичай реагує спокійно, намагаючись розрядити атмосферу, заспокоює свого партнера/-ку, щоб уникнути серйозних конфліктів. Обоє можуть виправдовувати поведінку кривдника/-ці його/її реакцією на стрес через роботу, гроші та ін. Зі зростанням напруги, здатність постраждалої особи балансувати стає все слабшою. Почуття безпорадності та страху зростає в міру того, як конфлікти стають все більш серйозними. Ця фаза може тривати тижнями, або навіть роками до тих пір, поки напруга не досягне переломного моменту. Саме на цій стадії необхідно знайти підтримку та допомогу, оскільки стосунки вибудовуються не так, як хотілося б. Однак найчастіше особи, які страждають від насильства та перебувають на цьому етапі, не можуть повірити в те, що інцидент насильства можливий у майбутньому, і сподіваються, що конфлікти припиняться. На цій фазі рекомендоване опрацювання плану особистої безпеки, інформування, підтримки.

ФАЗА 2. Стадія вибуху, активного насильства (насильницький інцидент) являє собою початок серйозного насильства, що триває від 2 до 24 годин. Особа, яка страждає не в змозі вплинути на результат другої фази, може тільки спробувати захистити себе (своїх дітей). Це фаза сплеску напруги в найнегативнішій формі. Напади гніву настільки сильні, що кривдник/-ця не може заперечувати їх існування, а той/та, хто страждає не може заперечувати, що вони мають на нього/неї сильний вплив. Однак постраждалий/-ла заздалегідь відчуває наближення такої ситуації, і з її наближенням ростуть страх і депресія. Однак, гостре насильство існує тому, що кривдник/-ця обирає насильницький спосіб відносин. Після цього зазвичай настає заперечення серйозності інциденту, звернення в поліцію, за медичною допомогою. У цій фазі постраждала особа, як правило, звертається на телефони довіри, в екстрені служби

¹⁴* https://en.wikipedia.org/wiki/Cycle_of_abuse

допомоги, кризові центри. Їй/йому необхідно допомогти усвідомити те, що трапилося і те, що очікуваного акту насильства можна та потрібно уникнути — піти з дому, сховатися, покликати на допомогу друзів/подруг, викликати поліцію, згодом звернутися до фахівців.

ФАЗА 3. Стадія примирення. У цьому періоді кривдник/-ця може бути добрим/-ою, люблячим/-ою, обіцяти, ніколи не повторювати насильство, або, навпаки, звинувачувати постраждалу особу в тому, що саме вона спровокувала насильство.

ФАЗА 4. “Медовий місяць” Вибух насильства забутий, а кривдник/-ця остаточно прощений/-а. У цей період людина щаслива, вірить, що її партнер/-ка зміниться. Це час, коли найважче піти, але необхідно пам'ятати, що, трапившись одного разу, насильство, швидше за все, триватиме з поступовим посиленням. На жаль, цей цикл майже завжди повторюється.

З плином часу четверта фаза трапляється все рідше і рідше, а третя майже непомітна. Людина опиняється в пастці між наростанням напруги перед спалахом і насильством.

Фази, у циклі насильства, супроводжуються наступними стадіями:

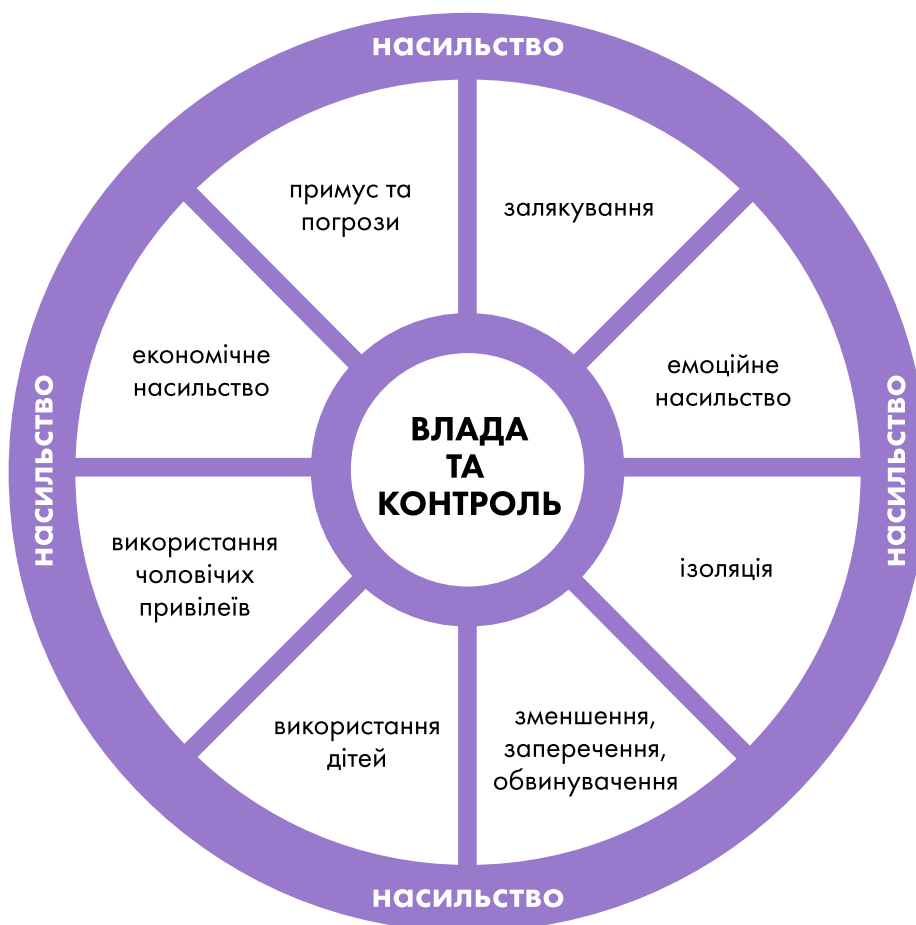
1. Створення плану (кривдник готує все для того, щоб втілити задумане).
2. Акт насильства (безпосередньо сам вибух).
3. Почуття провини та страх відплати. Людина, що практикує насильство регулярно відчуває провину щодо самої себе, а не стосовно постраждалих. Він/вона не кається в тому, що завдав/-ла болю. Він/вона може просити вибачення за свою поведінку, але тільки щоб уникнути можливого покарання.
4. Раціоналізація (вибачення та виправдання) — кривдник/-ця наводить різні виправдання (вживання алкоголю, стреси, втома) і звинувачує постраждалу людину в причинах своєї поведінки. («Якби ти вчасно приготував/-ла обід, я б не втратив/-ла терпець».) Метою цієї стадії є зняття з себе провини.
5. “Нормальна поведінка” (зміна поведінки на краще) – кривдник/-ця перетворюється на турботливу та добру людину. Мета цієї стадії – утримати постраждалу особу в сім'ї та зберегти видимість благополуччя.
6. Фантазії і планування нового нападу. Насильство, як правило, планується заздалегідь. Кривдник/-ця фантазує, або візуально уявляє собі картину наступного нападу.

Колесо влади

Влада і контроль (Дулутська модель)

У 1984 р на основі групових інтерв'ю, проведених з жінками, які відвідували освітні курси, в рамках Програми Дулута з боротьби по боротьбі з домашнім насильством була зроблена спроба розробити структуру для опису поведінки чоловіків, які виявляють фізичне та емоційне насильство по відношенню до своїх партнерів. Багато жінок критикували теорії, що описують насильство як циклічну подію, а не як постійно наявну складову силу в їхніх взаєминах. Жінки критикували також теорії, які пояснюють насильство нездатністю кривдників впоратися зі стресом. З досвіду жінок, які проживають з партнерами, що проявляють насильство, була розроблена теорія влади та контролю. Дана теорія описує насильство як складову частину моделі поведінки, а не як серію незалежних інцидентів насильства циклічних вибухів стримуваної люті, розчарування або хворобливих відчуттів. Агресивні чоловіки нерідко відчували в дитячі роки насильство по відношенню до себе і спостерігали приклад поведінки старшого чоловіка, який виявляв жорстокість по відношенню до жінки. Та не всі кривдники підходять під таку категорію. Деякі мають психічні захворювання і не відчувають докорів сумління з приводу зробленого, в той час як інші відчувають щирий жах перед такою поведінкою. Агресори мають тенденцію виправдовувати свої дії, як і всі, хто домінує з використанням сили, кажучи і вірячи в те, що вони є жертвами тих, кого вони насправді ображають. На жаль, таке переконання дуже часто підтримується багатьма соціальними інститутами (поліцією, судами), соціальними та медичними працівниками і т. д. Динаміку, характерну для домашнього насильства, можна продемонструвати за допомогою, так званого Колеса влади та контролю, яке було створено Domestic Abuse Intervention Project (DAIP).

"Колесо фортуни"

Приклади міфів

МІФ 1. Домашнє насильство існує тільки в «неблагополучних» сім'ях.

РЕАЛЬНІСТЬ. Домашнє насильство немає ні соціальних, ні національних меж. Найчастіше основою домашнього насильства є бажання одного члена сім'ї контролювати іншого.

МІФ 2. Чоловіки, які агресивно виявляють ревності щодо своїх жінок (обмежують свободу, коло спілкування, встановлюють суворі правила в сім'ї), таким чином демонструють свою любов до них.

РЕАЛЬНІСТЬ. Ревності є проявом невпевненості партнера у собі або ж виявом почуття власності. Варто пам'ятати, що обмеження, тотальний контроль, агресія – це прояви насильства.

МІФ 3. У шлюбі не буває сексуального насильства.

РЕАЛЬНІСТЬ. Статеві контакти мають відбуватися за згодою обох партнерів, а також бути прийнятними та бажаними для обох. Якщо статевий контакт відбувається з примусу, в небажаній формі, партнер залякує, принижує чи ображає – це сексуальне насильство. Це злочин, і не важливо, одружені партнери чи ні.

МІФ 4. Жінка сама провокує насильство.

РЕАЛЬНІСТЬ. Багато жінок, які зазнали насильства, вважають себе винними у тому, що сталося. Кривдники також можуть перекладати свою провину на жінку або на обставини. Через такі переконання багато жінок роками не звертаються за допомогою, що погіршує ситуацію та може призвести до важких наслідків. Насильство однієї людини щодо іншої – це протиправні дії, яким немає виправдання.

МІФ 5. Треба почекати, і все зміниться – все буде добре.

РЕАЛЬНІСТЬ. Багато жінок вірять, що чоловік зміниться, треба дати йому «ще один шанс». Тим більше, що кривдник може просити вибачення, дарувати подарунки, обіцяти, що «це» більше не повториться. Проте природа насильства циклічна. Це значить, що з часом ситуація лише погіршиться. Отже, без звернення за кваліфікованою допомогою розірвати цикл насильства дуже складно.

МІФ 6. Дітям потрібен батько, навіть якщо він агресивний.

РЕАЛЬНІСТЬ. Діти, які зазнають насильства або бачать домашнє насильство, страждають набагато більше за тих, хто зростає з одним із люблячих батьків у гармонійних стосунках та родинному спокої. Діти, які є свідками насильства, отримують психологічну травму. Це негативно впливає на їхній емоційний стан, відносини з однолітками, навчання. Існує ризик того, що вони будуть наслідувати приклад батьків у дорослому житті.

МІФ 7. Жінки, що піддаються насильству в родині, – мазохістки. Їм приємно, коли їх б'ють.

Зазвичай вважається, що б'ють тих жінок, які «хочуть і заслуговують бути побитими», тому вони не кидають кривдників і терплять таке ставлення. Цей міф стверджує, що жінка отримує сексуальне задоволення від того, що її б'є чоловік, якого вона любить.

МІФ 8. Жінки провокують насильство і заслуговують його.

Це дуже поширене переконання свідчить про те, що проблема насильства щодо жінок – соціальна. Вона закорінена в гендерних стереотипах, що з дитинства прищеплюються людям. Жодна людина не заслуговує на побиття, але насправді кривдник завжди знайде виправдання своїм діям, незалежно від того, як поводитися жертва.

МІФ 9. Жінки, які піддаються насильству, завжди можуть піти від кривдника.

У суспільстві, де жінкам запропоновано з культурного погляду вірити в те, що любов і шлюб є для них самореалізацією, часто вважається, що вони мають право і волю піти з дому, коли насильство стає дуже серйозним. У справжньому житті існує дуже багато перешкод для жінок на цьому шляху.

МІФ 10. Людина, яка одного разу зазнала насильства, назавжди стає жертвою.

Пройшовши консультування у фахівців, жінка може повернутися до нормального життя, якщо цикл насильства розірваний, і жінка не перебуває в ситуації насильства та небезпеки.

МІФ 11. Один раз ударивши, людина не може зупинитися.

Якщо теорія психологічно набутої насильницької поведінки правильна, то кривдників можна навчити неагресивній поведінці.

МІФ 12. Чоловіки-кривдники поведуться агресивно та грубо у стосунках з усіма.

Більшість із них здатні контролювати свою поведінку й розуміти, де і стосовно кого можна виявляти агресивні емоції.

МІФ 13. Ті, хто б'ють, не є люблячими чоловіками чи партнерами.

Вони використовують любов для того, щоб утримати жінку в рамках насильницьких відносин.

МІФ 14. Кривдники, які застосовують насильство, психічно нездорові.

Ці чоловіки часто ведуть нормальний спосіб життя, за винятком тих моментів, коли дозволяють собі спалахи агресивної поведінки. Соціальний статус таких чоловіків може бути досить високим, вони можуть обіймати керівні посади, вести активне соціальне життя, бути успішними в бізнесі.

МІФ 15. Чоловіки, які вдаються до насильства, є невдахами і не можуть подолати проблеми в житті.

Стан стресу рано чи пізно переживають усі люди, але не всі піддають насильству інших людей.

МІФ 16. Чоловіки, які б'ють дружин, б'ють також і дітей.

Це трапляється приблизно в третині родин.

МІФ 17. Чоловік припинить насильство, «коли ми одружимося».

Жінки думають, що чоловіки припинять контролювати їх, якщо вони одружаться. Передбачається, що, отримавши своє, він повинен заспокоїтися і повірити, що вона його любить, бо шлюб є найвищим доказом любові. Але проблема в тому, що влади не буває багато, і цикл насильства продовжується.

МІФ 18. Дітям потрібен їхній батько, навіть якщо він агресивний – «залишаюся тільки через дітей».

Без сумніву, в ідеалі діти мають потребу в матері та батькові. Проте діти, які живуть в умовах насильства в родині, самі можуть просити матір утекти від батька, аби врятуватися від насильства.

МІФ 19. Домашні сварки, рукоприкладства та бійки характерні для неосвічених і бідних людей. У родинях із вищим рівнем достатку такі події трапляються рідше.

Насильство в родині не обмежується визначеними групами населення. Це відбувається в усіх соціальних групах, незалежно від рівня доходів.

МІФ 20. Сварки між чоловіками і дружинами існували завжди. Це природно й не може мати серйозних наслідків.

Сварки й конфлікти справді можуть спостерігатися в різних сферах стосунків. Прикметною рисою насильства є серйозність, циклічність, інтенсивність і наслідки.

МІФ 21. Ляпас ніколи не ранив серйозно.

Насильство відрізняється циклічністю і поступовим посиленням актів насильства. Це може починатися просто з критики, переходячи до принижень, ізоляції, ляпасу, удару, регулярних побоїв, а іноді має летальний фінал.

МІФ 22. Причиною насильства є алкоголь.

Уживання алкоголю знижує здатність контролювати поведінку, але серед кривдників багато чоловіків, які не вживають тютюну чи алкоголь. Деякі, пройшовши лікування від алкоголізму, продовжували бути агресивними й жорстокими щодо близької людини. Алкоголізм чи вживання алкогольних напоїв не може виправдати насильство.

ПРИЧИНИ НАСИЛЬСТВА

Насильство – це давній спосіб контролю та підкорення, що здійснюється через емоційну, соціальну та економічну силу, примус і тиск, а також завдання фізичної шкоди. Воно може бути відкритим, у формі фізичного нападу або погрози зброєю; воно також може бути прихованим, у формі залякування, погроз, переслідування, обману чи інших форм психологічного або соціального тиску. Той, стосовно кого спрямоване насильство, через страх і проти волі схиляється до запланованих дій та вчинків.

Існують **три основні підходи** щодо аналізу чинників, які мають вплив на розвиток ситуації домашнього насильства: соціокультурний, системно сімейний індивідуально-психологічний.

Соціокультурний підхід відсилає проблему сімейного насильства до того комплексу соціальних структур, культурних норм і цінностей, які продукують певний тип соціальної чутливості суспільства, толерантний до насильства чоловіків щодо жінок, або такий, що підтримує його використання. Основними теоріями такого підходу є: теорія культури насильства (Wolfgang M., Ferracuti F., 1982), ресурсна теорія (Warner R., Lee G., 1986; Hotaling G., Sugarman D., 1988; Gelles R., 1993). Найбільш поширеною в рамках даного підходу є патріархальна теорія насильства (Dobach R., 1979), представники якої вважають, що соціальні та економічні норми життя безпосередньо чи опосередковано підтримують патріархальний устрій суспільства і що домінування чоловіків є поясненням історично зумовлених патернів насильства стосовно жінок. Більшість даних (Patterson G., 1982; Wardell L., 1983; Walker L., 1988; Sonkin D., 1988; Ammerman R., 1992; Wallace H., 1997; Hersen M., 1992; Берон Р., 1998) підтверджують гіпотезу інтерпретації соціальної ролі, згідно з якою гендерні відмінності в агресії породжуються переважно протилежністю гендерних ролей, уявленнями про те, якою в межах цієї культури повинна бути поведінка чоловіка чи жінки (Eayli, Steffen, 1986). Виходячи з цього, статеворольові установки є досить важливим фактором у передачі навичок, які дозволяють вживати насильницькі засоби частіше, ніж мирні для розв'язання конфліктів. Тому дуже важливо, щоб діти мали адекватні моделі рольової поведінки. У межах соціокультурного підходу основну увагу сфокусовано на соціальних нормах патріархального суспільства як причинах агресії проти жінок.

Системний сімейний підхід інтегрує основні концепції комунікативного (Jacson D., Haley J., Watzlawick P., Weakland J.), структурного (Haley J., Madanes K.), поведінкового (B. Сатір, Patterson G.) напрямів сімейної психотерапії. У межах цього підходу сімейне насильство розглядається як дисфункція всієї системи, а не просто як наслідок індивідуальної психопатології одного з членів сім'ї (Giles-Sims J., 1983). Значна роль відводиться таким параметрам сімейної системи з насильницькими стосунками, як комунікація (стилі спілкування), згуртованість (ступінь емоційних зв'язків), гнучкість (здатність змінювати свою структуру).

Індивідуально-психологічний підхід підіймає проблеми дослідження особистісних рис кривдника та жертви (Caplin D., 1984; Rosenbaum A., 1986; Straus M., 1994; Dutton D., 1995; Wallace H., 1997) як факторів, що спричиняють насильницьку поведінку. При цьому підході ризик-факторами є:

- досвід відчутого на собі в дитинстві батьківського насильства (Azrin N., 1963; Hotaling G., Sugarman D., 1986; Ammerman R., 1991);
- досвід спостереження насильства та образливої поведінки між батьками (Azrin N., 1963; Hotaling G., Sugarman D., 1986; Ammerman R., 1991);
- низька самооцінка (Sedlak A., 1988; Wallace H., 1997).

Серед причин, які сприяють поширенню домашнього насильства, також слід визначити:

Сімейні сценарії відіграють важливу роль у виникненні сімейного насильства. Сім'я готує своїх членів до життя в суспільстві, закладає гендерні стереотипи, гендерний розподіл праці. Впливає на формування гендерної ідентичності людини. Дуже часто саме в родині відбувається насильство фізичне, сексуальне (зґвалтування, інцест), економічне та психологічне. Від психологічного насильства страждає величезна кількість жінок та чоловіків. Часто воно буває непомітним для навколишніх, але може мати більш страшні й потворні форми, ніж навіть насильство фізичне. Це може бути обмеження волі, примусові шлюби, що влаштовуються сім'єю без згоди жінки, різноманітні погрози, постійні образи та зневага. У сім'ї може відбуватися прямий контроль жіночої сексуальності: примусові аборти та примусові вагітності.

Традиційні цінності та суспільна думка відіграють вирішальну роль у закріпленні існуючої сімейної структури й позиції жінки та чоловіка в родині й суспільстві. Громада забезпечує механізми підтримки контролю однієї статі над іншою у визначених сферах їхнього життя. Вона підтримує шкідливі "традиції",

фізичне насильство над жінками та дітьми (побиття, фізичне покарання). Громада цілком виправдовує поведінку насильника щодо контролю над жертвою в сім'ї та використання ним різноманітних неприпустимих засобів для підтримки своєї влади.

Іншим осередком насильства над жінками є робоче місце – як на державній, так і на приватній службі. Місце роботи включає в себе як сексуальну агресію (переслідування, залякування, домагання), так і насильство, що об'єктивізує жіноче тіло як товар (торгівля жінками та примусова проституція).

Державна політика може робити легітимним право власності однієї статі над іншою, забезпечувати сім'ю й громаду правовою основою для подальшої підтримки таких стосунків. Держава регулює це за допомогою відповідної правової політики, приймаючи дискримінаційні закони або встановлюючи дискримінаційну практику використання законів.

Держава відповідає за потурання насильству над жінками, тому що не забезпечує жінок належними засобами захисту від насильства: не приймає потрібних законів і не здійснює належну політику щодо захисту жінок. Вона відповідає також за толерантне ставлення до гендерного насильства на недержавному рівні (тобто в сім'ї та громаді).

Огляд міжнародного законодавства у сфері запобігання насильству щодо жінок та насильства в сім'ї

Проблему домашнього насильства на міжнародному рівні спочатку розглядали як складник проблеми запобігання насильству щодо жінок, яке, у свою чергу, було визнано порушенням прав жінок та прав людини в цілому.

Історія боротьби з насильством щодо жінок як міжнародної проблеми – це історія злиття двох напрямків правозахисту: прав людини і прав жінок. Результати активності жіночого руху на міжнародному рівні відобразилися у хронології конференцій, у текстах декларацій і конвенцій ООН, резолюцій регіональних міжнародних організацій, інших міжнародних документів останніх десятиріч.

Так, 1976–1985 рр. були проголошені ООН десятиріччям боротьби за права жінок («Декадою ООН для жінок»), основними віхами якого стали три Всесвітні жіночі конференції – у Мехіко (1975 р.), Копенгагені (1980 р.) і Найробі (1985 р.). Паралельно з офіційними сесіями делегатів, що представляли держави, проводилися неформальні зустрічі жінок-представниць недержавних організацій з усього світу. Міжнародний жіночий рух об'єднався навколо проблеми насильства щодо жінок, усвідомивши, що ця проблема має універсальний характер і є загальною для жінок з усіх регіонів.

Тривалий час на міжнародному рівні порушення прав людини розглядали переважно в публічній сфері, тобто міжнародна боротьба за права людини була спрямована на припинення порушення прав індивіда з боку держави (незаконні дії державних органів, антидемократичні політичні режими тощо). В останні десятиріччя центр уваги перемістився на проблему порушення прав людини також у приватній сфері, відповідно, до порядку денного було внесено проблему насильства щодо жінок у приватному житті.

До 90-х років минулого століття уряди більшості країн світу визнали домашнє насильство серйозною соціальною проблемою та почали шукати шляхи її розв'язання. Ці пошуки відбилися у низці міжнародних документів ООН, що дають визначення терміну «насильство щодо жінок» і передбачають міжнародні механізми боротьби з насильством щодо жінок та домашнім насильством.

Міжнародне законодавство у сфері запобігання та протидії ГЗН та домашньому насильству є орієнтиром для національного законодавства й визначає рамки та принципи національного законотворення. Утвердження міжнародних стандартів у цій сфері відбувалося за такими напрямками:

1. Визнання рівності прав чоловіків і жінок Для подолання домашнього насильства як різновиду ГЗН необхідно було спочатку на міжнародному рівні визначити рівність прав чоловіків і жінок.

Документами, які закріпили таку рівність, стали:

- Статут Організації Об'єднаних Націй (1945 рік);
- Загальна декларація прав людини (1948 рік);
- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 рік);
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 рік);
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 рік).

2. Боротьба з дискримінацією жінок Феміністський рух сприяв визнанню за жінками багатьох прав, яких вони були позбавлені до ХХ століття: права обіймати державні посади, у тому числі й вищі, здобувати освіту, працювати на будь-якій роботі й отримувати однакову з чоловіками заробітну плату, мати рівні права у шлюбі, у сфері сексуального та репродуктивного здоров'я (право контролювати народжуваність, право на аборт тощо). Були створені міжнародні нормативно-правові акти, які надавали жінкам права й можливості в окремих суспільно-значущих сферах:

- Конвенція МОП про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності № 100 (1951 рік);
- Конвенція про політичні права жінок (1952 рік);
- Конвенція про громадянство одруженої жінки (1957 рік);
- Конвенція про згоду на вступ у шлюб, мінімальний шлюбний вік і реєстрацію шлюбів (1962 рік);
- Декларація про захист жінок і дітей у надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів (1974 рік);
- Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок (1979 рік);
- Загальна рекомендація № 19 Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок (1992 рік);

- Декларація ООН про викорінення насильства стосовно жінок (1993 рік);
- Пекінська декларація та Платформа дій (1995 рік);
- Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1999 рік);
- Цілі сталого розвитку (2015 рік)

Визнання домашнього насильства як окремого виду насильства й боротьба з ним Порівняно недавно світова спільнота дійшла висновку, що домашнє насильство – це комплексна проблема, вирішувати яку потрібно спільними зусиллями. Виявилася необхідність розробити певні стандарти, модельні закони, які б враховували досвід країн, які намагаються подолати це явище. Наприклад, з'явилося модельне законодавство ООН про домашнє насильство, яке окреслило підходи до боротьби з цим явищем лише рамково, маючи, скоріше, рекомендаційний характер для зацікавлених сторін. Пізніше з'явився документ, який, врахувавши вимоги до забезпечення прав людини, найбільш вдалі практики й підходи боротьби з насильством щодо жінок і дівчат та домашнім насильством, створив фактично новий міжнародний стандарт у цій сфері. Йдеться про Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, відкриту для підписання сторонами у Стамбулі в травні 2011 року. Україна цей документ ратифікувала 20 червня 2022 року. Стамбульська конвенція — революційний документ по своїй суті, адже вона: перший міжнародний юридично обов'язковий акт, що стосується саме насильства проти жінок, потенційно відкритий для будь-якої країни у світі;

- комплексна, бо охоплює низку заходів з запобігання та протидії насильству, захисту його жертв, переслідування та покарання кривдників і вбудовані підходи;
- визнає насильство проти жінок водночас і порушенням прав людини, і видом дискримінації;
- встановлює чіткий зв'язок між досягненням рівноправності між жінками і чоловіками та викоріненням насильства проти жінок;
- пропонує державам встановити кримінальну відповідальність за основні види насильства проти жінок (такі як переслідування, примусовий шлюб, калічення жіночих геніталій, примусовий аборт, примусова стерилізація) і забезпечити належні та ефективні міри покарання за насильство;
- пропонує підхід для ефективного припинення насильства проти жінок та домашнього насильства, що закликає всі відповідні залучені органи, установи та громадські організації до координованої співпраці;
- оснащена потужним і незалежним механізмом контролю реалізації на національному рівні, в якому активну роль гратимуть національні парламентарі.

Стамбульська конвенція — перший законодавчо закріплений інструмент, котрий «створює вичерпну законодавчу рамку та підхід до боротьби з насильством проти жінок» та сфокусований на запобіганні домашньому насильству, захисті постраждалих та провадженні судових справ над обвинувачуваними злочинцями.

Найважливішим етапом на шляху визнання насильства щодо жінок порушенням основних прав людини стало віднесення найбільш тяжких форм насильства за ознакою статі до компетенції Міжнародного кримінального суду.

Створенню Міжнародного кримінального суду передували 4 міжнародні трибунали: Нюрнберзький, Токійський, Югославський і Руандійський. У процесі роботи Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії [ICTU – 1994] та Руанди [ICTR – 1995] слідчі отримали спеціальні повноваження підтримувати обвинувачення у справах про масові зґвалтування в період військових дій як за злочини проти людяності, що поклало початок визнанню насильницьких злочинів проти жінок як воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Захист прав жінок у ході цього трибуналу перетворився на кампанію з підтримки Міжнародного кримінального суду. 15 червня – 7 липня 1998 р. в Римі (Італія) відбулася Дипломатична конференція повноважних представників під егідою Організації Об'єднаних Націй із заснування Міжнародного кримінального суду. Римський статут Міжнародного кримінального суду набув чинності після отримання 60-ї ратифікаційної грамоти 1 липня 2002 р. Станом на 1 лютого 2003 р. Статут підписало 139 держав та ратифікувало 88 держав.

Відповідно до ст. 1 Римського статуту Міжнародний кримінальний суд є постійним органом, уповноваженим здійснювати юрисдикцію щодо осіб, відповідальних за особливо тяжкі злочини, що виклика-

ють занепокоєність міжнародної спільноти, зазначені в цьому Статуті, і доповнює національні системи кримінального правосуддя. Компетенція Суду обмежується злочинами проти людяності, воєнними злочинами, геноцидом та агресією. Міжнародний кримінальний суд діє незалежно від «будь-яких політичних сил, його повноваження вести розслідування не залежать від згоди на це держав» (у випадку ратифікації Статуту Міжнародного кримінального суду). Суд вступає у справу тільки тоді, коли національні суди не бажають або не здатні проводити розслідування чи порушити кримінальне переслідування належним чином.

У ст. 7 Римського статуту зазначено, щодо злочинів проти людяності належать, зокрема, зґвалтування, обертання в сексуальне рабство, змушування до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація або будь-які інші форми сексуального насильства відповідної тяжкості, а також переслідування будь-якої групи, яку можна ідентифікувати, або спільноти з політичних, расових, національних, етнічних, культурних, релігійних, гендерних (у контексті суспільства стосується обох статей, чоловічої та жіночої) або інших мотивів, що визнані неприпустимими відповідно до міжнародного права, у зв'язку з будь-якими діями, зазначеними в цьому пункті, або будь-якими злочинами, що підпадають під юрисдикцію Суду. Досить активно розвивається співробітництво держав у сфері боротьби з насильством щодо жінок і на регіональному рівні. Так, у рамках Ради Європи захист прав жінок, що постраждали в результаті насильства, можливий через Європейський суд з прав людини за умови дотримання підстав та процедури подання індивідуальних скарг. Крім того, істотним кроком на шляху запобігання насильству щодо жінок у рамках Ради Європи стало прийняття 30 квітня 2002 р. Комітетом міністрів Ради Європи Рекомендації Rec (2002)5 про захист жінок від насильства.

Поняття гендерно зумовленого насильства та насильства щодо жінок та його форми в міжнародних нормативно-правових документах

«Насильство за ознакою статі, а саме: насильство, спрямоване на жінку тільки тому, що вона жінка, або насильство, жертвами якого є переважно жінки. Воно включає дії, що завдають фізичної, психічної, сексуальної шкоди або страждання, а також загрозу застосування таких дій, примушення або позбавлення волі».

Загальна рекомендація № 19 Комітету ООН щодо ліквідації дискримінації стосовно жінок.

«Насильство щодо жінок – це будь-який акт насильства, скоєний на підставі ознаки статі, що заподіє або може заподіяти фізичну, психологічну шкоду, шкоду сексуальному здоров'ю або страждання жінкам, а також загрозу здійснення таких актів, примушення або самовільне позбавлення волі, чи то в суспільному, чи то в особистому житті».

Насильство щодо жінок охоплює такі випадки, але не обмежується ними:

1) фізичне, сексуальне та психологічне насильство в сім'ї, зокрема:

а) нанесення побоїв;

б) сексуальне примушення стосовно дівчаток у сім'ї;

в) насильство, пов'язане з посагом;

г) зґвалтування дружини чоловіком;

д) пошкодження жіночих статевих органів та інші традиційні види практики, що заподіюють шкоду жінкам;

е) позашлюбне насильство;

ж) насильство, пов'язане з експлуатацією.

2) фізичне, сексуальне та психологічне насильство в суспільстві в цілому, зокрема:

а) зґвалтування;

б) сексуальне примушення;

в) сексуальні домагання і залякування на роботі, в навчальних закладах та інших місцях;

г) торгівля жінками;

д) примушення до проституції.

3) фізичне, сексуальне і психологічне насильство з боку або за потурання держави, хоч де б воно було вчинене (наприклад, у в'язниці)».

Статті 1, 2 Декларації ООН про викорінення насильства щодо жінок (Резолюція Генеральної Асамблеї від 20.12.93 № 48-104).

Використання терміна «гендерно зумовлене насильство» в міжнародних документах розпочалося на початку 1990-х років. Так, у Декларації ООН стосовно викорінення насильства щодо жінок

(1993 р.) воно сформульоване як «будь-який акт насильства, здійснений за ознакою статі, який завдає або може завдати фізичної, сексуальної чи психологічної шкоди або страждання жінкам, а також погрози здійснення таких актів, примус чи свавільне позбавлення волі як у громадському, так і в приватному у житті» (ст. 1).

Щодо розуміння суті гендерно зумовленого насильства є щонайменше три теоретичних підходи.

Перший і найбільш поширений підхід трактує гендерно зумовлене насильство як насамперед насильство чоловіків щодо жінок та дівчат. Гендерно зумовлене насильство розглядається як одне з найчастіших порушень прав людини, яке непропорційно зачіпає жінок та дівчат. У цьому значенні воно було використано в положеннях згаданої вище Декларації ООН стосовно викорінення насильства щодо жінок (1993), щоб підкреслити структурний характер чоловічого насильства щодо жінок протягом усього їхнього життя та висвітлити гендерні відносини влади. Згідно з цим підходом гендерне насильство є результатом домінування у переважно патріархальних суспільствах ідеологічних засад мачизму (сексизму) та мізогії (жінконенависництва). Відповідно до ідеї мачизму (фізична і психічна нерівноцінність жінок і чоловіків, вирішальний вплив їхніх відмінностей на історію і культуру) відносини між групами «чоловіки» і «жінки» будуються за схемою «панування / підпорядкування». Це нібито дає чоловікам право здійснювати стосовно жінок найрізноманітніші види примусу. Мізогія (ненависть, зневага, упередженість до жінок або дівчат) – ідеологія або система переконань, які нав'язуються, щоб утримати жінок у нижчому статусі, ніж чоловіки, а також контролювати і карати жінок, які кидають виклик чоловічому домінуванню.

Другий підхід базується на результатах вивчення природи маскулінності та сексуальності. У межах цього підходу гендерно зумовлене насильство розглядається як таке, що застосовується переважно чоловіками щодо жінок, інших чоловіків, включаючи сексуальне насильство щодо дітей. Метою насильства є пригнічення деяких чоловіків, а також жінок і дівчат для забезпечення гендерних ієрархій, у яких чоловіки мають привілеї не тільки стосовно жінок, але також і деяких груп чоловіків. Гомофобне насильство, сексуальна експлуатація, жорстоке поводження з дітьми згідно з цією концепцією, є найбільш типовими формами гендерно зумовленого насильства.

Третя, найбільш широка за обсягом, інтерпретація характеризує гендерно зумовлене насильство як таке, що «спрямоване на людину, чоловіка чи жінку, виходячи з її конкретної ролі в суспільстві». Іншими словами – насильство застосовується щодо жінок, дівчат, чоловіків та хлопців для утвердження та відтворення гендерних ролей та норм. Згідно з цим розумінням, гендерно зумовлене насильство може статися однаково з особою будь-якої статі й використовується для посилення відповідності гендерним ролям.

Суб'єктом (тими, хто вчиняє) гендерно зумовленого насильства може виступати будь-яка особа: поточний або колишній чоловік / дружина / партнер, член родини, колега, однокласники, друзі, невідома особа або люди, які діють від імені культурних, релігійних, державних чи внутрішньодержавних установ.

Об'єктами (тими, на кого спрямовується) гендерного насильства також можуть бути будь-які особи з будь-якої соціальної групи. Проте з метою запобігання насильству в конкретній країні превентивні механізми роблять особливий акцент на таких категоріях осіб, які стають вразливими за певних обставин:

- вагітні й жінки з малолітніми дітьми;
- представниці національних чи етнічних меншин; жінки-представниці корінного населення;
- біженки; мігрантки (в тому числі трудові мігрантки); репатріантки;
- особи, які живуть у сільських або віддалених районах;
- жінки, позбавлені засобів до існування;
- жінки, які живуть в умовах злиденності;
- безхатченки;
- повії;
- жінки в місцях несвободи;
- гомосексуали, лесбійки, бісексуальні й трансгендерні особи, а також ВІЛ-позитивні;
- діти;
- особи, які зловживають наркотиками й алкоголем;
- особи з інвалідністю (зокрема ті, хто має вади психічного або розумового розвитку);
- особи похилого віку.

Документи міжнародних організацій приділяють також увагу чоловікам та хлопцям, які перебувають в місцях несвободи; бездоглядним дітям, дітям з інвалідністю, особам з числа ЛГБТІК та релігійних громад / меншин, особам з наднизькою зарплатою, літнім людям та удовам як групам підвищеного ри-

зику стати об'єктом гендерно зумовленого насильства.

В умовах збройних конфліктів більш вразливими до гендерно зумовленого насильства зазначено такі категорії: жінки та дівчата, які перебувають у зонах збройних конфліктів; жінки, які опинилися в умовах іноземної окупації, агресивних війн, громадянських війн, тероризму, включаючи захоплення заручників; жінки, котрі займаються комерційним сексом, жінки та дівчата з числа ВПО, жінки та дівчата з інвалідністю, жінки похилого віку, жінки та чоловіки в умовах позбавлення волі.

Жертвами сексуального насильства, пов'язаного з конфліктами, є також члени сім'ї (діти або партнери) та діти, «...народжені внаслідок вагітності через зґвалтування. Особи, які залежать від жертви сексуального насильства, та інші особи також можуть бути жертвами наслідків шкоди, заподіяної внаслідок порушення. До жертв можуть також належати особи, котрі зазнали шкоди під час втручання з метою допомоги жертвам лиха або запобігання віктимізації».

Термін «гендерно зумовлене насильство» був присутній в українській нормативно-правовій базі досить короткий термін (2014-2017 рр.). Від самого початку цей термін як абсолютно тотожний переклад англійського «gender-based violation» пропонувався недержавними організаціями для використання органами влади України на всіх рівнях. До нормативної бази поняття «гендерно зумовлене насильство» увійшло дещо пізніше, коли завдяки громадянському суспільству була прийнята Національна стратегія у сфері прав людини (2015). У цьому документі одне зі стратегічних завдань було сформульоване як: «Законодавство з питань запобігання гендерному насильству потребує удосконалення і приведення у відповідність із міжнародними стандартами». Логічним продовженням імплементації терміну «гендерно зумовлене насильство» став Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року в якому також термін ГЗН набуває широкого вжитку. Однак термін «гендерно зумовлене насильство», попри свою уживаність у державних документах, залишався невизначеним. З цієї причини була розпочата робота щодо його юридичного формулювання та закріплення. У розробленому та поданому у жовтні 2016 року до Верховної Ради законопроекті давалось таке визначення гендерно зумовленого насильства (насильства за гендерною ознакою) – це «протиправні діяння, що спрямовані проти осіб через їх стать або гендер або стосуються переважно осіб певної статі чи зачіпають їх непропорційно та завдають фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань, включаючи загрози таких дій, у публічному або приватному житті. Насильство щодо жінок є формою дискримінації за ознакою статі, яка охоплює всі акти гендерно зумовленого насильства щодо жінок, визначені Конвенцією Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами». Проте політичне протистояння, тривалі та напружені дискусії в урядовому та експертному секторі призвели до відмови у його використанні та офіційного закріплення у 2017 р. терміна «насильство за ознакою статі». У результаті до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» були внесені зміни та доповнення, відповідно до яких визначено, що: **насильство за ознакою статі** – діяння, спрямовані проти осіб через їхню стать, або поширені в суспільстві звичаї чи традиції (стереотипні уявлення про соціальні функції (становище, обов'язки тощо) жінок і чоловіків), або діяння, що стосуються переважно осіб певної статі чи зачіпають їх непропорційно, які завдають фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань, включаючи погрози таких дій, у публічному або приватному житті.

Отже, конструкт «насильство за ознакою статі» – це наслідування некоректного перекладу з англійської тексту Декларації ООН стосовно викорінення насильства щодо жінок (1993 р.). Ця некоректність, як уже згадувалось, полягає в тому, що насильство стосовно жінок, визначене в англійському оригіналі Декларації як «any act of gender-based violence ...», а офіційний переклад було сформульовано як «будь-який акт насильства, здійснений за ознакою статі...». Іншими словами, в перекладі йдеться про належність жертви лише до її біологічної статі (sex), ігноруючи бачення авторів Декларації щодо приналежності жертви до соціальних статусів, функцій та ролей (gender)¹⁵.

Поняття домашнього насильства та його форми

«Домашнє насильство» включає в себе умисні дії насильницького характеру з боку інтимного пар-

¹⁵Запобігання та реагування на насильство за гендерною ознакою: національна правова база та міжнародні стандарти / UNFPA, А. Б. Блага, О. О. Кочемировська, О. А. Мартиненко. Київ, 2022. 63 с.

тнера та інших членів сім'ї, незалежно від місця, де насильство відбувається і в якій формі.

Визначення з рекомендацій ООН та Ради Європи

«Насильство в сім'ї охоплює фізичне, сексуальне та психологічне насильство, зокрема:

а) нанесення побоїв; б) сексуальне примушення стосовно дівчаток у сім'ї; в) насильство, пов'язане з посагом; г) зґвалтування дружини чоловіком; д) пошкодження жіночих статевих органів та інші традиційні види практики, що заподіюють шкоду жінкам; е) позашлюбне насильство; ж) насильство, пов'язане з експлуатацією»¹⁶.

«Насильницькі дії в сім'ї – всі насильницькі дії фізичного, психологічного та сексуального характеру стосовно жінок, що скоєні на підставі статевої ознаки особою чи особами, які пов'язані з ними сімейними або близькими стосунками, від словесних образ та погроз до важкого фізичного побиття, викрадення, погрози ушкодженнями, залякування, приниження, переслідування, словесні образи, насильницьке або незаконне вторгнення у житло, підпал, знищення власності, сексуальне насильство, зґвалтування у шлюбі, насильство, пов'язане з посагом або викупом нареченої, ушкодження статевих органів, насильство, пов'язане з експлуатацією через проституцію, насильство стосовно хатніх робітниць, а також спроби здійснити вищезазначені акти, мають розглядатися як «насильство в сім'ї».

«Держави не можуть допустити, щоб релігійні або культурні звичаї перешкоджали будь-якій жінці в отриманні повного захисту в межах даного закону».¹⁷

¹⁶Стаття 2 Декларації ООН про викорінювання насильства щодо жінок (Резолюція Генеральної Асамблеї від 20.12.93 № 48–104).

¹⁷Модельний закон про домашнє насильство, схвалений Комісією ООН з прав людини 2 лютого 1994 р. та рекомендований зацікавленим сторонам як рамковий при розробці національного законодавства.

Принципи 4Р як міжнародний стандарт запобігання та протидії гендерно зумовленому, зокрема домашньому, насильству

Принцип 4Р (Prevention, Protection, Prosecution, Integrated Policies) – запобігання новим випадкам, забезпечення захисту й підтримки постраждалих і надання їм послуг, притягнення кривдників до відповідальності, скоординовані політики, які забезпечують комплексний інтегрований підхід – закріплено в Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та про боротьбу з цими явищами (Стамбульською конвенцією) та імplementований у вітчизняне законодавство:

1. Запобігання новим випадкам. Профілактика, або превенція, передбачає необхідність вжиття заходів для заохочення змін у соціальних і культурних моделях поведінки жінок і чоловіків з метою викорінення упереджень, звичаїв, традицій та всіх інших практик, які ґрунтуються на ідеї неповноцінності жінок або на стереотипних ролях жінок і чоловіків та для запобігання всім формам насильства. Усі члени суспільства, і обов'язково чоловіки й хлопці, заохочуються активно сприяти запобіганню всім формам насильства, а культура, звичаї, релігія, традиція або так звана «честь» не повинні розглядатись як виправдання будь-яких актів насильства.

2. Захист і підтримка постраждалих. Здійснюються через послуги, які надаються поліцією (первинне втручання та припинення насильства), системою охорони здоров'я (збереження життя і здоров'я особи), мережами бюро та центрів правової допомоги (доступ до правосуддя), загальних служб у системі надання соціальних послуг тощо. Окремо слід підкреслити важливість розвитку спеціалізованих служб підтримки постраждалих: притулків, мобільних бригад соціально-психологічної допомоги, денних центрів (із можливістю організації кризових кімнат), консультативних пунктів первинної соціально-психологічної допомоги, кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству й насильству за ознакою статі та інших. Усі названі суб'єкти взаємодії вживають необхідних заходів, які спрямовані на те, щоб з урахуванням потреб (у тому числі додатково уразливих категорій, зокрема дітей):

- фізично убезпечити постраждалу особу й нормалізувати її життєдіяльність;
- зменшити контакт(-и) постраждалої особи із кривдником, уникнути її подальшого травмування та запобігти повторній віктимізації, відновити психоемоційний стан і душевну рівновагу;
- відновити порушені права постраждалої особи;
- підвищити рівень самостійності та економічної незалежності постраждалих;
- надати максимально повну і своєчасну інформацію про доступні служби підтримки й правові заходи мовою, яку розуміють постраждалі особи.

Усі фахівці, які надають допомогу постраждалим від домашнього насильства, повинні розуміти реалії й виклики, що постають перед постраждалими, і мають допомагати відновлювати власне життя. Безпека, гідність та інтереси постраждалих важливіші за покарання кривдників, тому надання допомоги не залежить від того, чи буде постраждала особа висувати обвинувачення чи свідчити проти свого кривдника. Перелік суб'єктів взаємодії, визначений законодавством України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству й насильству за ознакою статі, подається у п. 2.6.

3. Притягнення кривдника до відповідальності є насамперед механізмом превенції, недопущення випадків насильства в майбутньому й захисту постраждалих; отже, покарання не є самоціллю, хоча в певних (особливо важких) випадках воно є необхідним. Для притягнення кривдників до відповідальності необхідно:

- наявність норм матеріального, цивільного, кримінального, адміністративного права, за допомогою яких постраждалим особам забезпечуються належні засоби правового захисту від правопорушника;
- забезпечення постраждалих осіб належними засобами правового захисту від державних органів, які не виконали свого обов'язку вжити необхідних запобіжних або захисних заходів у межах своїх повноважень;
- забезпечення права постраждалих осіб на компенсацію від осіб, які вчинили акт домашнього насильства;
- забезпечення на всіх стадіях кримінального провадження розслідування й судових проваджень стосовно домашнього насильства без затримок і з урахуванням прав жертви.

4. Скоординовані політики, які забезпечують комплексний інтегрований підхід у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, вимагають спільних зусиль і ефективного співробітництва між

усіма органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами й організаціями, організаціями громадянського суспільства, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах. Для організації й забезпечення спільних дій призначаються офіційні органи, відповідальні за координацію, виконання, моніторинг і оцінку політики й заходів запобігання насильству, а також за збір, аналіз і поширення даних про випадки всіх форм насильства (фізичного, психологічного, економічного, сексуального)¹⁸.

¹⁸Протидія домашньому та гендерно зумовленому насильству й добробут громад. Метод. посіб. / за заг. ред. Кочемировська О.О. Київ: ФОП Клименко, 2020. 64с.

Законодавство про запобігання та протидію домашньому насильству та насильству за ознакою статі ґрунтується на міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та національних нормативно-правових актах.

Домашнє насильство в усіх його формах і проявах має міжгалузевий характер і зачіпає всі сфери суспільного життя. Вчинення таких протиправних дій веде до порушення норм усіх основних розділів законодавства (включно із сімейним правом) і передбачає не лише адміністративну, але й цивільно-правову та кримінальну відповідальність. Запобігання та протидія домашньому насильству означають завчасне виявлення і усунення причин, які породжують домашнє насильство, а це вимагає комплексних зусиль. Запобігання домашньому насильству – це система заходів, які спрямовуються на широке коло осіб (як законотворчих, так і правопорушників) і передбачають вирішення таких завдань:

- 1) визначення стану, причин і передумов поширення домашнього насильства;
- 2) підвищення рівня поінформованості населення про форми, прояви, причини й наслідки домашнього насильства;
- 3) сприяння розумінню суспільством природи домашнього насильства, його непропорційного впливу на жінок і чоловіків, зокрема на осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієздатних осіб, осіб похилого віку;
- 4) формування в суспільстві нетерпимого ставлення до насильницьких моделей поведінки, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед дітей, усвідомлення домашнього насильства як порушення прав людини;
- 5) викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі й обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються;
- 6) заохочення всіх членів суспільства, насамперед чоловіків і хлопців, до активного сприяння запобіганню домашньому насильству.

Протидія домашньому насильству – це система заходів, які здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами й організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, і спрямовані на припинення домашнього насильства, на надання допомоги та захисту постраждалим особі, на відшкодування завданої шкоди, а також на належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності та зміну поведінки кривдників.

Така діяльність спрямована на конкретних осіб – на кривдників і на тих, хто постраждав від домашнього насильства, і передбачає як зупинення розпочатого акту домашнього насильства, так надання комплексу правових, соціальних, освітніх та медичних, психологічних послуг, що може вимагати часу.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

ЗАКони

- Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»
- Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами»
- Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»
- Закон України «Про Національну поліцію»
- Закон України «Про безоплатну правову допомогу»
- Закон України «Про соціальні послуги»

КОДЕКСИ

- Кодекс України про адміністративні правопорушення
- Кримінальний кодекс України
- Сімейний кодекс України
- Кримінальний процесуальний кодекс України
- Цивільний кодекс України
- Цивільний процесуальний кодекс України

ПОСТАНОВИ

- Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі: Постанова Кабінету міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658.
- Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі: Постанова Кабінету міністрів України від 22 серпня 2018 року № 654.
- Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі: Постанова Кабінету міністрів України від 22 серпня 2018 року № 655.
- Про затвердження Порядку формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі: Постанова Кабінету міністрів України від 20 березня 2019 р. № 234.
- Деякі питання надання послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми, домашнього насильства, насильства за ознакою статі та насильства стосовно дітей: Постанова Кабінету міністрів України від 26 червня 2019 року № 553.
- Про затвердження типових положень про денний центр соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, та спеціалізовану службу первинного соціально-психологічного консультування осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі: Постанова Кабінету міністрів України від 21 серпня 2019 року № 824.
- Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах: Постанова Кабінету міністрів України від 01.06.2020 № 585.
- Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: Постанова Кабінету міністрів України від 24.09.2008 року № 866.
- Постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 р. № 145 «Питання Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року».

НАКАЗИ

- Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 01 серпня 2018 р. № 654.
- Про затвердження Типової програми для кривдників: Наказ Міністерства соціальної політики України від 01 жовтня 2018 року № 1434.
- Про затвердження методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами: Наказ Міністерства освіти і науки України від 02 жовтня 2018 року № 1047.
- Про утворення Державної установи "Кол-центр Міністерства соціальної політики України з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей": Наказ Міністерства соціальної політики від 11 грудня 2018 року № 1852.
- Про затвердження Порядку проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб від домашнього насильства або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 01 лютого 2019 № 278.
- Про затвердження Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 25 лютого 2019 року № 124.
- Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства: Наказ Міністерства соціальної політики України та Міністерства внутрішніх справ України від 13 березня 2019 року № 369/180.
- Про затвердження форм документів, із яких формується особова справа постраждалої особи,

влаштованої до притулку для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі: Наказ Міністерства соціальної політики України від 03 липня 2019 року № 1037.

- Про затвердження порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 08 лютого 2019 року № 100.
- Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06 листопада 2015 року № 1376.
- Про затвердження Типової програми для постраждалих осіб: Наказ Міністерства соціальної політики України від 13 жовтня 2021 р. № 587.
- Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Облік кривдника» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України»: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 16 січня 2023 р. № 8.
- Про затвердження Методики визначення потреб територіальних громад у створенні спеціалізованих служб підтримки постраждалих від домашнього насильства та насильства за ознакою статі: Наказ Міністерства соціальної політики України від 30 листопада 2020 р. № 787
- Про затвердження форми направлення особи, яка постраждала від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, до центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги: Наказ Міністерства соціальної політики України від 16 листопада 2021 р. № 649.
- Про внесення змін до Типової програми для кривдників: Наказ Міністерства соціальної політики від 13.10.2021 № 588.

ЛИСТИ

- Про перелік діагностичних методик щодо виявлення та протидії домашньому насильству відносно дітей: Лист Міністерства освіти і науки України № 1/9-656 від 30.10.2018
- Лист МОН від 18.05.2018 № 1/11-5480 "Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству"

КОЛО ОСІБ, НА ЯКИХ ПОШИРЮЄТЬСЯ ЗАКОНОДАВСТВО ПРО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЮ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Правильне визначення кола осіб, на яких поширюється законодавство про запобігання та протидію домашньому насильству, має принципове значення, бо від цього залежить, чи має право та чи інша постраждала особа на:

- отримання передбачених законом соціальних, психологічних, медичних послуг, безоплатної юридичної допомоги;
- чи правильно будуть кваліфіковані дії особи, яка вчинила акт насильства, й чи зможе така особа бути направлена для участі в програмі для кривдників.

Відповідно до статті 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», визначено таке коло таких осіб:

Незалежно від факту спільного проживання (стаття 3, частина 2)	За умови спільного проживання (стаття 3, частина 3)
1. подружжя; 2. колишнє подружжя; 3. наречені; 4. мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя); 5. особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти; 6. особи, які мають спільну дитину (дітей); 7. батьки (мати, батько) і дитина (діти); 8. дід (баба) та онук (онучка); 9. прадід (прабаба) та правнук (правнучка); 10. вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка); 11. рідні брати і сестри; 12. інші родичі: дядько (тітка) та племінник	1. інші родичі; 2. інші особи, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.

Адміністративна та кримінальна відповідальність за вчинення домашнього насильства. Спеціальні заходи щодо запобігання домашньому насильству

Адміністративна відповідальність

Стаття 173-2. Вчинення домашнього насильства

Відповідно до частини першої статті 173-2 КУпАП вчинення домашнього насильства, тобто умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право тощо), внаслідок чого була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого.

Частиною другою цієї статті передбачена відповідальність за вчинення домашнього насильства стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи.

Згідно з частиною третьою цієї статті передбачена відповідальність за повторне протягом року вчинення порушення, передбаченого частинами першою або другою цієї статті, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню.

Вчинення домашнього насильства тягне за собою накладення штрафу від двадцяти до вісімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, громадські роботи на строк від тридцяти до шістдесяти годин, бо адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб.

Стаття 173-6. Вчинення насильства за ознакою статі

Згідно з першою частиною статті 173-6 КУпАП вчинення насильства за ознакою статі, тобто умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру, спрямованих проти конкретної особи через її належність до певної статі чи стереотипні уявлення про соціальні ролі (становище, обов'язки, поведінку тощо) жінки або чоловіка в суспільстві, внаслідок чого була завдана шкода фізичному (без спричинення тілесних ушкоджень) або психічному здоров'ю потерпілого.

Частиною другою цієї статті передбачена відповідальність за повторне протягом року вчинення насильства за ознакою статі, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню.

Вчинення насильства за ознакою статі тягне за собою накладення штрафу від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або громадські роботи на строк від двадцяти до шістдесяти годин, або виправні роботи на строк від одного до двох місяців з відрахуванням двадцяти процентів за робітку або адміністративний арешт на строк до десяти діб.

Стаття 173-8. Невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце тимчасового перебування у разі винесення такого припису

Неповідомлення особою, стосовно якої винесено терміновий заборонний припис, згідно з яким вона повинна залишити місце спільного проживання (перебування) з постраждалою особою, у встановлений законом строк уповноваженого підрозділу органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування тягне за собою попередження або накладення штрафу від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Невиконання термінового заборонного припису особою, стосовно якої він винесений, тягне за собою накладення штрафу від двадцяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від тридцяти до сорока годин, або адміністративний арешт на строк до десяти діб.

Частиною третьою цієї статті передбачена відповідальність за невиконання термінового заборонного припису особою, стосовно якої він винесений, вчинене повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, - тягне за собою накладення штрафу від тридцяти до сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб.

Кримінальна відповідальність

Відповідно до статті 126 1 КК України домашнє насильство - умисне систематичне вчинення фізич-

ного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

Санкція статті передбачає громадські роботи на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин або пробаційним наглядом на строк до п'яти років, або обмеженням волі на той самий строк, або позбавленням волі на строк до двох років.

Спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству

* Стаття 24 (Спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству) Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»)

До спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству належать:

- терміновий заборонний припис стосовно кривдника;
- обмежувальний припис стосовно кривдника;
- взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи;
- направлення кривдника на проходження програми для кривдників.

* **Стаття 25** (Терміновий заборонний припис стосовно кривдника) Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»

Терміновий заборонний припис стосовно кривдника - спеціальний захід протидії домашньому насильству, що вживається уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України як реагування на факт домашнього насильства та спрямований на негайне припинення домашнього насильства, усунення небезпеки для життя і здоров'я постраждалих осіб та недопущення продовження чи повторного вчинення такого насильства (пункт 16 частини 1 статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

Терміновий заборонний припис (далі – припис) виноситься строком до 10 діб за власною ініціативою працівника уповноваженого підрозділу поліції за результатами оцінки ризиків.

Припис може містити такі заходи:

- зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи;
- заборона на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи;
- заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою.

Під час вирішення питання про винесення припису пріоритет надається безпеці постраждалої особи. Зазначена вимога поширюється також на місце спільного проживання (перебування) постраждалої особи та кривдника незалежно від їхніх майнових прав на відповідне житлове приміщення.

Працівники уповноваженого підрозділу органів Національної поліції України можуть у встановленому законом порядку застосовувати поліцейські заходи примусу для виселення з житлового приміщення кривдника, якщо терміновий заборонний припис передбачає зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи, а кривдник відмовляється добровільно його залишити.

Кривдник, стосовно якого винесено припис, згідно з яким він повинен залишити місце спільного проживання (перебування) з постраждалою особою, зобов'язаний повідомити про місце свого тимчасового перебування уповноважений підрозділ поліції за місцем учинення домашнього насильства особисто за адресою відповідного підрозділу поліції або телефоном чи іншими засобами електронних комунікацій, зазначеними у приписі, протягом однієї доби з моменту винесення термінового заборонного припису.

Дія припису припиняється в разі застосування до кривдника судом адміністративного стягнення у вигляді адміністративного арешту або обрання щодо нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у кримінальному провадженні.

Припис не може містити заходів, передбачених пунктами 1 (зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи) і 2 (заборона на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи) частини другої статті 25 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», якщо кривдником є особа, яка на день винесення припису не досягла вісімнадцятирічного віку та має спільне місце проживання (перебування) з постраждалою особою.

Припис у паперовій формі складається в одному примірнику з утворенням двох копій через са-

мокопіювальний папір. Оригінал припису вручається кривднику під підпис, перша копія - постраждалій особі або її представнику, друга копія залишається у працівника уповноваженого підрозділу поліції.

Винесені приписи обліковуються впродовж доби в журналі обліку термінових заборонних приписів стосовно кривдника та зберігаються у працівника підрозділу превенції уповноваженого підрозділу поліції, який забезпечує організацію роботи із запобігання та протидії домашньому насильству.

За наявності технічної можливості терміновий заборонний припис стосовно кривдника вноситься в електронній формі.

Якщо домашнє насильство вчинено кількома особами, працівник уповноваженого підрозділу поліції вносить припис стосовно кожного кривдника окремо.

Якщо від домашнього насильства постраждало декілька осіб, працівник уповноваженого підрозділу поліції вносить припис кривднику щодо кожної постраждалої особи.

Особа, стосовно якої винесено припис, може оскаржити його до суду в загальному порядку, передбаченому для оскарження рішень, дій або бездіяльності працівника уповноваженого підрозділу поліції, який вносив припис.

* Наказ МВС від 01.08.2018 № 654 «Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника».

*** Стаття 25** (Обмежувальний припис стосовно кривдника) Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» - встановлений у судовому порядку захід тимчасового обмеження прав чи покладення обов'язків на особу, яка вчинила домашнє насильство, спрямований на забезпечення безпеки постраждалої особи.

Обмежувальним приписом визначаються один чи декілька таких заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього обов'язків:

- 1) заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою;
- 2) усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи;
- 3) обмеження спілкування з постраждалою дитиною;
- 4) заборона наблизитися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою особою;
- 5) заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею;
- 6) заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

Варто зауважити, що обмежувальний припис може передбачати застосування одразу кількох зазначених заходів. Обмежувальний припис не може містити заходів, що обмежують право проживання чи перебування неповнолітнього кривдника у місці свого постійного проживання (перебування).

Обмежувальний припис вноситься на строк від одного до шести місяців. На підставі оцінки ризиків обмежувальний припис може бути продовжений судом на строк не більше шести місяців.

Заява про видачу обмежувального припису подається до суду за місцем проживання (перебування) особи, яка постраждала від домашнього насильства або насильства за ознакою статі, а якщо зазначена особа перебуває у закладі, що належить до загальних чи спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб, - за місцезнаходженням цього закладу.

*** Стаття 27** (Взяття на профілактичний облік кривдників та проведення з ними профілактичної роботи) Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»

Уповноважений підрозділ органу Національної поліції України бере на профілактичний облік кривдника з моменту виявлення факту вчинення ним домашнього насильства на встановлений законодавством строк і проводить з ним профілактичну роботу.

Профілактичний облік – здійснення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України організаційно-практичних заходів щодо контролю за поведінкою кривдника з метою недопущен-

ня повторного вчинення домашнього насильства, за дотриманням ним тимчасових обмежень його прав та виконанням обов'язків, покладених на нього у зв'язку із вчиненням домашнього насильства (пункт 13 частини 1 статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

Процедура взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника встановлюється Порядком взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України, затвердженим наказом МВС № 124 від 25.02.2019 року, з метою:

- недопущення повторного вчинення домашнього насильства
- забезпечення контролю за дотриманням кривдником тимчасових обмежень його прав та виконання обов'язків, покладених на нього у зв'язку з вчиненням домашнього насильства

Профілактичний облік кривдників та профілактична робота з ними в органах Національної поліції України здійснюються уповноваженим підрозділом органів Національної поліції України.

Якщо особа, яка вчинила домашнє насильство, не досягла вісімнадцятирічного віку, то профілактичний облік здійснює підрозділ ювенальної превенції Національної поліції України.

Рішення про поставлення кривдника на профілактичний облік приймає керівник територіального (відокремленого) уповноваженого підрозділу поліції за результатами розгляду матеріалів, які є підставою для поставлення кривдника на профілактичний облік.

Уповноважений підрозділ поліції та інші підрозділи поліції, уповноважені на здійснення заходів із запобігання та протидії домашньому насильству, забезпечують контроль за поведінкою кривдника за місцем проживання/перебування та проведення з ним профілактичної роботи з метою недопущення скоєння повторних фактів домашнього насильства.

Уповноважений підрозділ поліції здійснює контроль за дотриманням вимог заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладенням на нього обов'язків шляхом щотижневого спілкування з кривдником, а у разі необхідності з постраждалою особою за місцем проживання/перебування, навчання та/або місцем роботи, іншими місцями, які часто відвідують ці особи.

***Стаття 28** (Виконання програм для кривдників) Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»

Програма для кривдника – програма для кривдника - комплекс заходів, що формується на основі результатів оцінки ризиків та спрямований на зміну насильницької поведінки кривдника, формування у нього нової, неагресивної психологічної моделі поведінки у приватних стосунках, відповідального ставлення до своїх вчинків та їх наслідків, у тому числі до виховання дітей, на викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків (пункт 10 частини 1 статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

Суб'єктами, відповідальними за виконання програм для кривдників, є місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, які організовують та забезпечують проходження кривдниками таких програм.

Виконання програм для кривдників забезпечують фахівці, які пройшли відповідне навчання.

Виконання програм для кривдників стосовно дітей-кривдників здійснюється з урахуванням вікових та психологічних особливостей дітей.

З метою запобігання повторному вчиненню домашнього насильства та забезпечення виконання програми для кривдника дитину-кривдника може бути тимчасово влаштовано до родичів, у сім'ю патронатного вихователя або до установи для дітей незалежно від форми власності та підпорядкування, в яких створені належні умови для проживання, виховання, навчання та реабілітації дитини відповідно до її потреб.

У разі притягнення кривдника, зокрема дитини-кривдника, до кримінальної відповідальності судом на нього може бути покладено обов'язок пройти пробаційну програму відповідно до пункту 4 частини другої статті 76 Кримінального кодексу України.

Кривдника може бути направлено судом на проходження програми для кривдників на строк від трьох місяців до одного року у випадках, передбачених законодавством.

Кривдник повинен мати можливість відвідувати програму для кривдників за власною ініціативою на добровільній основі.

Типову програму для кривдників затверджено наказом Міністерства соціальної політики України від

01.10.2018 № 1434, якою передбачено комплекс заходів за результатами оцінки ризиків, спрямованих на зміну насильницької поведінки кривдника, формування у нього нової, неагресивної моделі поведінки у приватних стосунках, відповідального ставлення до власних вчинків та їхніх наслідків, до виконання батьківських обов'язків, на викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків.

Мета цієї програми є зміна насильницької поведінки кривдника, формування соціально прийнятних норм і гуманістичних цінностей.

Завданнями Типової програми є:

§ сприяння зміні насильницької поведінки кривдника;

§ сприяння засвоєнню кривдником моделі сімейного життя на засадах гендерної рівності, взаєморозуміння, взаємоповаги й дотримання прав усіх членів родини, формування у кривдника конструктивної моделі поведінки у приватних стосунках;

§ сприяння оволодінню кривдником знаннями про основні норми законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та/або насильству за ознакою статі, а також про види відповідальності за його вчинення;

§ формування у кривдника відповідального ставлення до власної поведінки та її наслідків для себе та оточення;

§ сприяння розвитку у кривдника емоційного інтелекту та самосвідомості;

§ розвиток навичок кривдника до конструктивного безконфліктного спілкування, ефективної та не-насильницької комунікації;

§ розвиток здатності кривдника виявляти, аналізувати та усвідомлювати свої негативні думки, когнітивні фільтри, помилки, емоції, керувати ними, розуміти їх наслідки.

У разі неявки кривдника для проходження програми для кривдників або ухилення від проходження програми без поважних причин суб'єкти, відповідальні за виконання програм для кривдників, надають протягом трьох робочих днів письмове повідомлення про це уповноваженому підрозділу органів Національної поліції України для вжиття заходів.

Притягнення кривдника до відповідальності за непроходження програми для кривдників не звільняє його від обов'язку пройти таку програму.

ВПРАВА «ЦІЛІ МІЖВІДОМЧОГО РЕАГУВАННЯ»

скоординоване _____ домашньому насильству	
забезпечення ефективної та практичної реалізації _____ постраждалих осіб	«точних даних»
інтегроване і різноспрямоване _____ на факти вчинення насильства, надання допомоги і захисту постраждалим особам, а також проведення роботи з кривдниками, використовуючи узгоджені міжвідомчі робочі правила та інструменти	«запобігання»
_____ та спрощення доступу до служб підтримки для постраждалих осіб	«звітності»
отримання більш _____ про конкретний факт домашнього насильства, історію і напрямки реагування та _____ допомоги	«суб'єктами»
забезпечення ведення _____ на всіх рівнях і усіма _____	«реагування»
	«прав»
	«забезпечення»
	«надання»
	«суб'єктами»

ПРИНЦИПИ МІЖСЕКТОРАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

1. Підхід, орієнтований на потреби постраждалої особи. Для всіх надавачів послуг, залучених у міжвідомче реагування на ГЗН, пріоритетними мають бути права, потреби й побажання постраждалої особи.

2. Партнерство. Міжвідомче реагування на ГЗН передбачає ефективну співпрацю й координацію залучених органів, установ і організацій.

3. Колективне управління. Правила, що стосуються міжвідомчої інтервенції, напрямки, стратегії і плани дій мають складатися колективно.

4. Стратегічне планування. Політики, стратегічні плани, домовленості, спрямовані на боротьбу з ГЗН, мають розроблятися з урахуванням загальних вимог до міжвідомчих стратегій, із визначенням конкретних цілей, дій, виконавців, термінів.

5. Комплексні послуги. Процедури для інтервенції та перенаправлення, а також заходи захисту вимагають міждисциплінарного підходу, заснованого на єдиній методології й на спільних засадах діяльності.

6. Запобігання. Ефективний комплексний підхід, крім усього іншого, забезпечується такими пріоритетами: запобігання й недопущення ГЗН, у тому числі викоріненням причин і умов його вчинення.

7. Звітність. Усі суб'єкти повинні забезпечити звітність по реалізації узгоджених програм, планів, стратегій, а також звітність про дотримання керівних принципів у роботі.

8. Стійкість. Попри політичні зміни й плинність кадрів, органи, установи й організації мають забезпечити усі умови для стійкої й послідовної реалізації і підтримки міжвідомчого реагування на випадки ГЗН.

До повноважень Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій у сфері запобігання та протидії домашньому насильству належать:

- 1) забезпечення реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству на регіональному рівні, зокрема шляхом здійснення постійного контролю за своєчасністю та належністю вжиття заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
 - 2) забезпечення розроблення, затвердження та виконання регіональних програм у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
 - 3) забезпечення координації діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, та їх взаємодії на регіональному рівні;
 - 4) облік даних про суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству на регіональному рівні;
 - 5) забезпечення підготовки фахівців, до компетенції яких належать питання запобігання та протидії домашньому насильству, у тому числі фахівців, які реалізують програми для кривдників;
 - 6) забезпечення підготовки методичних рекомендацій щодо організації і забезпечення діяльності та підвищення кваліфікації фахівців, до компетенції яких належать питання запобігання та протидії домашньому насильству;
 - 7) забезпечення здійснення інформаційно-просвітницької діяльності (у тому числі підготовка та поширення відповідних матеріалів) щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства, заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, формування нетерпимого ставлення громадян до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках;
 - 8) організація та/або проведення регіональних соціологічних, психолого-педагогічних та інших досліджень щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства;
 - 9) здійснення моніторингу стану виконання суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, поставлених завдань у процесі реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству на регіональному рівні, надання їм методичної та практичної допомоги, з'ясування проблемних питань у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та вжиття вичерпних заходів для їх вирішення;
 - 10) звітування центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, про результати здійснення повноважень у цій сфері у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.
2. До повноважень районних, районних у містах Києві і Севастополі державних адміністрацій та виконавчих органів сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад у сфері запобігання та протидії домашньому насильству належать:
- 1) забезпечення реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці;
 - 2) забезпечення надання соціальних послуг на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, у тому числі шляхом соціального замовлення у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
 - 3) визначення потреби у створенні спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб, забезпечення їх створення та функціонування, здійснення контролю за їхньою діяльністю;
 - 4) участь у підготовці фахівців, до компетенції яких належать питання запобігання та протидії домашньому насильству, у тому числі фахівців, які реалізують програми для кривдників;
 - 5) прийом і розгляд заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства, забезпечення застосування заходів для його припинення, надання допомоги постраждалим особам;
 - 6) забезпечення координації діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, та їх взаємодії на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці;
 - 7) інформування постраждалих осіб про права, заходи та соціальні послуги, якими вони можуть скористатися;
 - 8) збір, аналіз і поширення відповідно до законодавства інформації про домашнє насильство на

території відповідної адміністративно-територіальної одиниці;

9) звітування центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, про результати здійснення повноважень у цій сфері у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

10) виконання повноважень органу опіки та піклування.

3. Особливості здійснення районними державними адміністраціями та виконавчими органами сільських, селищних, міських (міст районного підпорядкування) рад повноважень, передбачених частиною другою цієї статті, визначаються Кабінетом Міністрів України.

Особливості здійснення виконавчими органами районних у місті рад повноважень, передбачених частиною другою цієї статті, визначаються міською радою відповідного міста.

4. Структурними підрозділами місцевих державних адміністрацій, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, є структурні підрозділи з питань сім'ї.

Виконавчими органами сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, є виконавчі органи з питань сім'ї.

(статті 7-8 Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству")

Завдання для малих груп (національний рівень)

ГРУПА 1. "Розробка законів і політики"

1.1. Закони та політика, що стосуються проблеми насильства щодо жінок і дівчат

усі закони і політика розробляються на основі усвідомлення необхідності гендерної рівності та виключали дискримінацію

При розробці заходів у відповідь на насильство щодо жінок насамперед враховують потреби жертв, спираються на стандарти у сфері прав людини, які передбачають забезпечення безпеки жертв і залучення правопорушників до відповідальності.

при розробці законів і політики спираються на використання накопичених знань і зворотний зв'язок із потерпілими, залучають НУО та інші організації, що працюють безпосередньо з потерпілими і правопорушниками, використовують досвід національних та місцевих ініціатив з координації

Сформовані та розвиваються державні установи, організації та інші структури, які відіграють певну роль у здійсненні заходів у відповідь на насильство стосовно жінок.

1.2. Закони та політика з координування базових послуг на національному та місцевому рівнях.

Нормативно-правова база і політика враховує координацію на основі передового досвіду, що може бути адаптований з урахуванням потреб країни, разом з тим забезпечує єдине розуміння проблеми насильства щодо жінок

Є в наявності актуальні національні плани дій для визначення механізмів і бюджету на координування базових послуг.

Політика спрямована на співпрацю з установами, що займаються проблемою насильства щодо жінок.

Визначені конкретні обов'язки окремих установ з координації, в тому числі жіночих організацій.

Політика спрямована на належний обмін інформацією між установами, при цьому наголошуючи на залучення правопорушників до відповідальності й забезпечення конфіденційності інформації про потерпілих.

Визначено відповідальність за надання фінансових ресурсів.

Заборонено обмін обов'язковими звітами про окремі випадки між координуючими установами, за винятком випадків, коли існує безпосередня небезпека, якщо потерпілими є діти, або жертви відрізняються особливою вразливістю.

Політика спрямована на забезпечення необхідного доступу до послуг з охорони порядку і правосуддя, соціальних і медичних послуг для задоволення потреб жертв і потерпілих.

ГРУПА 2. “Виділення і розподіл ресурсів”

2.1. Належне фінансування та інші ресурси для координації та управління процесом узгодження

Забезпечено належну фінансову підтримку, персонал, знання і технічну підтримку на національному рівні, щоб координувати розробку політики.

Забезпечено достатні ресурси на національному та місцевому рівнях, щоб надавати, координувати і фінансувати послуги з ефективного впровадження законодавчих норм.

Визначено в якості пріоритету, фінансування для НУО та громадянського суспільства з тим, щоб вони могли зіграти провідну роль принадання та координації послуг

Проведено дослідження з метою моніторингу та визначення ефективності механізмів координації та результатів скоординованого надання послуг.

Забезпечено керівними положеннями оцінку витрат на послуги з координації.

Розроблені механізми, що забезпечують своєчасність фінансування.

Забезпечено широке залучення зацікавлених сторін і прозорість процесу розподілу бюджету. Відстежується витрачання ресурсів з метою сприяння підзвітності.

При відсутності основних ресурсів забезпечена їх мобілізацію з інших джерел.

2.2. Координація між відповідними розробниками політики на національному рівні

Опрацьоване єдине розуміння причин і наслідків насильства по відношенню до жінок і дівчаток усіма постачальниками базових послуг.

Інтегрована проблема насильства по відношенню до жінок і дівчаток в усі відповідні області політики, в тому числі при створенні і зміцненні суб'єктів державного сектора, що займаються захистом прав жінок.

Узгоджені рекомендації стосовно просвітницької роботи з населенням.

Виявлені і усунені бар'єри на шляху ефективної координації на рівні розробки і здійснення політики.

ГРУПА 3. “Визначення стандартів для скоординованих заходів у відповідь на місцевому рівні”

3.1. Стандарти для скоординованих заходів у відповідь на місцевому рівні

Вироблення учасниками єдиного розуміння проблеми насильства щодо жінок і дівчат.

Узгодження основних цілей: безпека жертв, залучення правопорушника до відповідальності, підзвітність установ.

Роль жертв, потерпілих та їхніх представників як провідних і / або основних інформантів у процесі розгляду справи, причому їх безпека не повинна піддаватися загрозі.

Домовленість про те, що державні установи, а не жертви / потерпілі несуть відповідальність за вирішення проблеми насильства.

Основні вимоги до формальних протоколів / МВ (меморандум взаєморозуміння) для координації на місцевому рівні, у тому числі партнерським відносинам, координації послуг.

Визначені ролі й обов'язки установ і осіб, що беруть участь у координаційних заходах у відповідь.

Ефективне використання ресурсів, що виключає непотрібне дублювання послуг.

Стандарти, що враховують потреби дівчат..

Забезпечено участь усіх найважливіших зацікавлених сторін, у т. ч. недостатньо представлених або маргінальних груп спільноти. Виявлення лідерів спільнот, підтримка і посилення їхніх дій.

3.2. Стандарти для забезпечення підзвітності установ за координацію

Використовуються безпечні, ефективні й засновані на передовому досвіді стратегії і втручання.

Проводиться внутрішній і зовнішній аудит для забезпечення підзвітності установ при здійсненні координації.

На основі зворотного зв'язку з жертвами / потерпілими визначені бар'єри для безпеки і послуг, а також незадоволені потреби.

Здійснюється моніторинг координації дій у правоохоронних органах і органів правосуддя, постачальників соціальних і медичних послуг.

Відстежуються випадки насильства, щоб дізнатися результати і поліпшити відповідні заходи (в тому числі аналізувати випадки зі смертельними наслідками, щоб знизити ризик смертельних випадків у майбутньому).

Існує система відстеження міжвідомчої роботи для сприяння обміну інформацією між установами, а також для подальшого відстеження ситуації з жертвами / потерпілими.

Прийнято та забезпечено дотримання етичних норм поведінки співробітників і волонтерів установ, що беруть участь у реагуванні.

3.3. Системи для реєстрації та надання даних

Узгоджена єдина термінологія для використання при реєстрації і звітності. Існують вимоги від кожної установи щодо обліку даних для моніторингу та оцінки.

Отримують згоду жертв і потерпілих для реєстрації персональних даних (ПД). Забезпечено захист конфіденційності і недоторканності приватного життя жертв і потерпілих при зборі, реєстрації та надання ПД.

Надається доступ до ПД тільки тим особам і установам, яким вона дійсно необхідна. Забезпечується безпечне зберігання ПД.

ГРУПА 4. “Інклюзивні підходи при прийнятті скоординованих заходів у відповідь”

4.1. Механізми участі

Є усвідомлення, як насильство щодо жінок і дівчат впливає на різні спільноти (особливо на жінок і дівчат, була піддана різноманітним формам різноманітними способами).

Залучаються представники маргінальних і уразливих груп на всіх етапах розробки політики та координації (планування, розробки і здійснення політики, моніторингу та оцінки).

Голос молодих жінок і дівчат почуто, приділено увагу конкретним факторам уразливості, з якими вони стикаються.

Вивчаються та аналізуються дані для виявлення факторів уразливості конкретних груп. Стратегії адаптовані та спрямовані на вирішення конкретних проблем, з якими стикаються різні групи суспільства.

ГРУПА 5. Сприяння зміцненню потенціалу розробників політики та інших осіб, які ухвалюють рішення, при узгодженні заходів.

5.1. Зміцнення потенціалу

Забезпечено ресурсами та рекомендаціями щодо організаційної і фінансової стабільності, якості програм і зростання.

Проводиться навчання національних і регіональних розробників політики з питань координації заходів у відповідь на насильство щодо жінок і дівчат.

Поєднанні заходи зі зміцнення потенціалу у сфері координації з іншими поточними ініціативами для зміцнення потенціалу, в тому числі в різних секторах.

5.2. міждисциплінарні стандарти навчання і міжгалузеве навчання

Організовано базове навчання з метою вироблення єдиного розуміння проблеми насильства стосовно жінок і дівчат, єдиних визначень, а також розуміння того, як втручання кожного сектора сприяє підвищенню безпеки жертви / потерпілої.

У випадках, коли це можливо, надається представникам жертви / потерпілої можливість взяти на себе провідну роль при розробці заходів, а також забезпечити навчання всіх суб'єктів систем і постачальників послуг.

Забезпечено навчання методам ефективної координації.

Забезпечено регулярність і безперервність навчання для використання нових знань і передового досвіду при здійсненні заходів у відповідь на насильство стосовно жінок і дівчат.

ГРУПА 6. Моніторинг та оцінка координації на національному та місцевому рівнях

6.1. Стандарти для моніторингу й оцінки на національному та місцевому рівнях

Встановлені реалістичні короткострокові, середньострокові і довгострокові цілі.

Застосовуються якісні і кількісні показники ефективності координації.

Сформована система для оцінки досягнення цілей, до якої, по можливості, включено вихідні дані.

Аналіз результатів скоординованих заходів є частиною процесу моніторингу та оцінки.

Враховуються бар'єри для успішної координації та можливості їх усунення.

6.2. Спільне використання і звітність про передовий досвід і результатах моніторингу й оцінки.

При розробці національної програми використовується інформація, отримана з результатів моніторингу і оцінювання на місцевому рівні.

Використовується зрозуміла мова в керівних положеннях, стандартах і політиці.

6.3. Прозорість при дотриманні конфіденційності та зведення ризику до мінімуму

Результати моніторингу та оцінювання процесу координації доступні для громадськості, так само як і інформація про стандарти та політику.

Результати впливу координації на маргінальні і вразливі групи суспільства доступні таким способом і мовою, які є прийнятними для цих груп.

масштаби проблеми регулярно публікуються звітах, наприклад, про наявність послуг для жертв і потерпілих, використанні жертвами / потерпілими послуг, про притягнення винних до відповідальності.

Завдання для малих груп (місцевий рівень)

ГРУПА 1. Створення формальних структур для координації на місцевому рівні та управління координацією. Плани дій на місцевому рівні

Плани дій на місцевому рівні узгоджені з законами і політикою, а також національною стратегією і стандартами з питань координації.

У планах дій визначені пріоритети і враховані потреби і прогалини на місцевому рівні.

Плани розробляються на основі консультацій з основними зацікавленими сторонами, особливо з жертвами / потерпілими та їхніми представниками.

У планах визначені конкретні заходи, які повинні бути здійснені, у тому числі терміни, обов'язки окремих установ, необхідні ресурси й показники для оцінки прогресу.

Встановлений зв'язок з іншими заходами у відповідь на насильство щодо жінок і дівчат на місцевому рівні.

Інформацією забезпечені всі відповідні зацікавлені сторони, що не були залучені в розробку плану дій.

ГРУПА 2. Створення формальних структур для координації на місцевому рівні та управління координацією. Угоди про членство та участь установ в координаційних механізмах

Завдання і бачення координаційного механізму, заснованого на єдиному розумінні насильства стосовно жінок і дівчат узгоджені та формалізовані.

Визначено склад координаційного механізму (до складу включені представники органів правосуддя, соціальних служб, сектору охорони здоров'я і громадянського суспільства, у тому числі маргінальних груп зацікавлених сторін).

Роль та обов'язки представників чітко визначені. Представники установ наділені повноваженнями ухвалювати рішення за свої установи.

Визначені механізми головування і терміни повноважень. Розроблений процес ухвалення рішень.

Встановлений графік зустрічей.

Встановлені процедури підзвітності та розгляду скарг.

Встановлені процедури оцінювання роботи механізму координації, зокрема тимчасові рамки завершення роботи.

Встановлення групових правил (наприклад, вимога конфіденційності).

Дотримання принципу обміну інформацією з конкретно визначеними відповідними зацікавленими сторонами.

ГРУПА 3. Створення формальних структур для координації на місцевому рівні та управління координацією. Супровід / процес розгляду справи

Пріоритет встановлений на безпеці жертв/потерпілих, а не збереження сім'ї або інші цілі.

Права і можливості потерпілих враховуються для участі за допомогою усвідомленого вибору (наприклад, право вирішувати, до яких послуг звернутися, брати участь в процесі здійснення правосуддя чи ні).

Фокус на доступності послуги жертвам / потерпілим з урахуванням географічної та фінансової доступності, наявності постачальників, зрозумілою інформації і т. ін.

Забезпечено поточну оцінку ризику і планування заходів безпеки.

Наявні та узгоджені заходи у відповідь на підвищений ризик.

Створені процедури, які виявляють потреби дітей, які стали жертвами насильства, безпосередньо або в результаті насильства щодо їхніх батьків.

Забезпечено навчання та професійну кваліфікацію постачальників послуг.

Забезпечено швидке та належне реагування з боку служб у відповідь на насильство і порушення судових наказів.

ГРУПА 4. Створення формальних структур для координації на місцевому рівні та управління координацією. Стандартні операційні процедури для координаційних механізмів

Створено карту місцевих постачальників послуг, яка періодично переглядається.

Забезпечене єдине розуміння і єдині принципи надання послуг серед постачальників.

Створений протокол напрямків і взаємодії між постачальниками послуг.

Забезпечено прозорість, при цьому дотримуючись вимог конфіденційності.

Забезпечено проведення заходів з інформування населення (наприклад, за допомогою оголошень по телебаченню і радіо, повідомлень в соціальних мережах, рекламних щитів, публікації звітів).

ГРУПА 5. Моніторинг і оцінка на місцевому рівні

Визначені цілі, обсяг і терміни проведення моніторингу та оцінювання.

Моніторинг і оцінювання результатів акцентовано на скоординовані заходи у відповідь на насильство стосовно жінок і дівчат.

Дії узгоджені з національною структурою моніторингу та оцінювання.

Визначені вихідні дані і індикатори для оцінки прогресу

Відбувається залучення потерпілих в процес моніторингу та оцінки

Результати моніторингу та оцінювання надаються національному або регіональному наглядовому органу.

Є вимоги для установ, щоб вони збирали і ділилися обумовленими даними.
Дотримуватись вимог до звітності, встановлені органом високого рівня

Проведено навчання в різних секторах відповідно до узгоджених стандартами.

Надаються можливості для міжгалузевого навчання.

Наслідки гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства для постраждалих та суспільства

Саме проблема домашнього насильства є причиною таких глобальних явищ, як бездоглядність та безпритульність дітей; зростання кількості розлучень; жебракування; втрата загальнолюдських цінностей, любові та взаєморозуміння; а також виступає однією з передумов вчинення правопорушень.

Серед наслідків домашнього насильства умовно можна виокремити:

- **психологічні** (негативні переживання: відчуття приниження, образи, страху, провини, тривоги, невпевненості призводять до страждань, стресу, постійного відчуття страху, депресії (в окремих випадках суїцидальних спроб), порушення психічного здоров'я загалом; замкненість; невідповідність розумового розвитку віку дитини; агресивність; страхи, тривожність, нерішучість, безініціативність, почуття безпорадності; депресія; надмірне збудження, безсоння або, навпаки, підвищена сонливість та уповільнення рухів (останні вважаються проявом «лінощів», «нездатності добре виконувати свої домашні обов'язки» та підсилюють почуття провини); гостре відчуття самотності та ізолюваності; суїцидальні наміри, погрози позбавити життя себе або інших; почуття провини за ситуацію насильства; звуження свідомості, нездатність адекватно оцінювати власне майбутнє, свої вчинки та вчинки інших людей, поєднання підозрілості з безмежною довірливістю; посттравматичні стресові розлади; психосоматичні захворювання тощо);

- **фізичні** (порушення фізичного здоров'я; синці, забиті місця, відсутність зубів, ушкодження кісток та м'яких тканин, сліди укусів, опіки, інші ушкодження; емоційні та неврологічні розлади; суїцид; нехтування правилами особистої гігієни; надмірна втрата ваги; викидні, мертвонароджені діти, передчасні пологи тощо);

- **сексуальні** (такі, що позначаються на інтимно-статевій сфері: порушення сексуальності, зокрема, зниження або втрата сексуального потягу чи навпаки; сексуалізована поведінка; захворювання, що передаються статевим шляхом; наявність небажаних вагітностей; викидні, порушення міжособистісних стосунків);

- **економічні** (неможливість розпоряджатися сімейним бюджетом та власними коштами; відсутність одягу і взуття відповідно сезону та погоди; недостатнє харчування, недоїдання; відсутність належних матеріально-побутових умов тощо).

На з'ясування економічної вартості насильства щодо жінок в Україні було спрямоване дослідження, проведене Фондом ООН в галузі народонаселення та ГО «Український центр соціальних реформ» у 2016-2017 роках. Категорії витрат, які несе суспільство внаслідок насильства щодо жінок:

Сукупні економічні втрати суспільства через насильство щодо жінок становлять близько 208 млн доларів на рік.

1) втрачені макроекономічні результати (близько 13,9 млн доларів на рік у масштабах країни):

- необоротні втрати населення (смерті) та їх економічний еквівалент;
- наслідки стійкої втрати працездатності (інвалідності) постраждалих;
- тимчасова непрацездатність постраждалих та зниження продуктивності їхньої праці.

Внаслідок тимчасової непрацездатності постраждалих від насильства жінок економіка втрачає 103,5 тис. робочих днів на рік. Економічні втрати від непрацездатності жінок внаслідок насильства становлять близько 2,4 млн доларів на рік;

2) витрати на послуги (близько 14,1 млн доларів на рік в масштабах країни): сектор охорони здоров'я; правоохоронні органи та система правосуддя; кримінально-виконавча система та виправні заклади; сектор надання соціальних послуг; сектор спеціалізованих послуг із запобігання та протидії насильству;

3) особисті витрати постраждалих і їхніх домогосподарств (близько 190 млн доларів на рік у масштабах країни):

- матеріальні збитки та витрати (втрачене майно, дохід, витрати «з кишені»)
- нематеріальні втрати (моральна шкода, втрачені можливості, емоційні наслідки насильства для постраждалих та їх дітей, віддалені психологічні прояви).

Сукупні економічні втрати суспільства через насильство щодо жінок становлять близько 208 млн доларів на рік. При цьому лише 25,6 тис. доларів на рік витрачається на реалізацію спеціальних заходів запобігання домашньому насильству. Зрозуміло, що економічно вигідніше спрямовувати кошти на запо-

бігання домашньому насильству, ніж на подолання його наслідків;

- **соціальні** (зростання кількості розлучень; втрата загальнолюдських цінностей, взаєморозуміння; бездоглядність та безпритульність дітей; бродяжництво та жебракування; дитяча проституція; зростання загальної кількості правопорушень в суспільстві; соціальна естафета, тобто відтворення насильницької моделі поведінки батьків у власній сім'ї; втрата соціальних контактів з родичами, друзями). Також за результатами досліджень діти скривджених матерів у 6 разів частіше намагаються накласти на себе руки, 50 % їх схильні до зловживань наркотиками та алкоголем. Майже 100 % матерів, які зазнали насильства, народили дітей хворими (переважно з неврозами, заїканням, енурезом, церебральним паралічем, з порушеннями психіки). Практично всі бездомні діти – постраждали від домашнього насильства: психологічного, фізичного та сексуального. Саме від наруги або для припинення насильства діти тікають на вулицю. Іноді діти бувають втягнутими в домашнє насильство, коли намагаються захистити своїх матерів від знущання. Намагаючись захистити свою матір підлітки можуть тяжко поранити чи вбити батька. Значна кількість цих дітей потрапляє у виховно-трудоу колонії для неповнолітніх. У 55 % випадках, коли чоловіки б'ють своїх партнерок, вони також ображають своїх дітей. Крім того, побита мати так морально і фізично страждає, що не може належним чином піклуватись про дітей. Жінки - постраждалі від домашнього насильства починають виявляти відчуженість або ворожість у ставленні до дітей.

30 % самогубств і 60 % вбивств жінок пов'язані з насильством у сім'ї.

35 % жінок, що потрапили в лікарню "швидкої допомоги", знаходяться там з причин отримання тілесних ушкоджень, пов'язаних зі знущаннями в сім'ї.

Найважливішими соціальними наслідками домашнього насильства над жінками, як з'ясувалося, є проблеми виховання, пов'язані з так званим явищем «соціальної естафети», коли діти, які спостерігали за насильством у сім'ї, переносять цей негативний досвід у власне життя.

- Домашнє насильство постійно і значною мірою виснажує економіку країни та її громадян, а також негативно впливає на населення.

- В Україні значна кількість вбивств здійснюється на підставі домашнього насильства. Безкарність штовхає кривдника на вбивство.

За оцінками юристів саме серед родичів відбувається близько 40% усіх зареєстрованих вбивств, причому на одне вбивство чоловіка дружиною припадає сім вбивств дружин їхніми чоловіками. Фахівці підкреслюють, що жінки у більшості випадків вдаються до вбивства для самооборони або доведені до скрути безпробудним пияцтвом чоловіка, побоями, знущаннями з дітей.

- 30–40 % викликів поліції на день пов'язані з побутовим насильством.
- 50 % усіх бездомних жінок і дітей пішли жити на вулицю, рятуючись від домашнього насильства.
- Більшість справ про розлучення порушуються в результаті домашнього насильства.
- Більшість опитаних жінок в Україні зазначили домашнє насильство як причину, яка спонукає багатьох молодих українських жінок їхати з країни в пошуках роботи, ризикуючи потрапити в ситуацію торгівлі людьми.

Наслідки насильства в сім'ї для жінки:

- 30 % самогубств і 60 % вбивств жінок пов'язані з домашнім насильством.
- 35 % жінок, які потрапили в лікарню «швидкої допомоги», перебувають там із причин отримання тілесних ушкоджень, пов'язаних зі знущаннями в сім'ї.
- 25–40 % жінок, які потерпають від домашнього насильства, було побито під час їхньої вагітності

ВПРАВА «ДЕРЕВО НАСИЛЬСТВА»

Необхідні матеріали: аркуші фліпчарту, роздруківка визначень форм домашнього насильства зі ст. 1 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Тренер об'єднує учасників в 3 групи та роздає кожній групі визначення однієї із форм домашнього насильства, аркуш фліпчарту та маркери.

Учасники протягом 15 хв мають зобразити на аркуші паперу дерево, стовбур якого підписують тією формою домашнього насильства, яке аналізує група, а плоди – наслідками даної форми домашнього насильства.

Одна група аналізує наслідки для сім'ї, друга - для громади, третя - для суспільства.

Після завершення роботи в групах, кожна із груп протягом 3 хв презентує результати роботи в групі.

Представники інших груп та тренере можуть надавати коментарі та ставити питання.

Історія Марини, 37 років

Марина завжди мріяла мати щасливу і дружну сім'ю, старалася бути хорошою дружиною.

17 років жінка перебувала у стосунках, у яких було насильство. Через них, зрештою, ледь не втратила життя. Пригадує, що терпіла заради дітей. "Все іде з дитинства", – починає свою розповідь Марина. Її мама народила трьох доньок, усіх від різних чоловіків. Щоразу, коли жінка знаходила собі нове "кохання", насправді потрапляла до рук нового тирана. Марина все це бачила і теж рано подорослішала – у 6 років уже сповивала молодшу сестру, а в 16 – сама стала мамою. "Я так хотіла піти з того місця, де була нещасною дитиною! Я хотіла щасливу родину, але теж знайшла собі тирана", – зізнається вона. Чоловік вперше підняв на неї руку, коли та була вагітною. Вона досі не розуміє, чому так сталося, звідки взялась агресія. У ті часи молода сім'я жила в кімнаті гуртожитку. Майбутній батько ніде не працював, цілодобово вилежувався на дивані й чекав, що хтось прийде і круто змінить його життя на краще. Не було ні роботи, ні грошей, часом навіть їжі. Коли у Марини народилася донька, жінка зрозуміла, що опинилася на узбіччі життя, бо без освіти вона не могла влаштуватися на хорошу роботу. Тоді дівчина бралася за будь-яку можливість. Чоловік теж час від часу мав підробітки. Та всі свої життєві й трудові невдачі виливав на молодшу дружину. "Коли він мав роботу, ми рідше бачилися, менше спілкувалися, і тоді мені здавалося, що життя налагодилося. Але я помилялася. Згодом він знову бив мене до невпізнання. Навіть мама мене не впізнавала", – розповідає Марина. За 17 років заміжжя дівчина не раз потрапляла до лікарні з вини свого коханого. Згодом чоловік перепрошував, плакав і в усьому звинувачував алкоголь. Марина мріяла, що той колись кине пити і все у них налагодиться. Та з'ясувалося, що тверезий чоловік ще гірший за п'яного. Одного разу від удару чоловіка головою об асфальт Марина прокусила язика у двох місцях. Чоловік запевняв, що зміниться, коли у них з'явиться ще одна дитина. "Я бачила гарний приклад і в сусідів, і в моєї бабусі. Я бачила любов і хотіла теж її мати. Дивилася на людей, які мене оточують, і бачила, що можна жити по-іншому", – пригадує Марина. І її життя дійсно змінювалося з народженням дітей. Вона ставала сильнішою, бо мусила. "Коли мій донечці був рік, вона одного дня просто не змогла встати на ніжки. Її діагностували поліомієліт, але насправді це був тазостегновий підвивих суглобів. Марина, домоглася встановлення правильного діагнозу і призначення адекватного лікування для своєї донечки. Вона змогла поставити її на ніжки, і та упевнено ходить. Після цього Марина думала, що її вже нічого не зламає. Та коли з'явився синочок, і йому виповнилося два місяці, світ жінки перевернувся вдруge. Гемофілія. Незгортання крові. Важка ступінь. Жінка шість років училася жити з його діагнозом. Тоді, у 2008 році, в Україні ще не було ліків проти цієї хвороби. Лікарі казали, що такі діти довго не живуть, а сину Марини взагалі давали 15% шансів на виживання. "Я тижнями лежала з синочком у лікарні. Ти живеш, як на бомбі. Ти ніколи не знаєш, де і як почнеться кровотеча і чи це буде встанне. Ти за мить можеш втратити все. Я сказала собі, що зроблю все, щоб мій син жив", – розповідає Марина. Та щоразу, коли Марина з сином поверталася додому з лікарні, там її зустрічав той самий чоловік – жорстокий і страшний. Він так і не змінився, попри всі свої обіцянки. "Я була як тигриця. Я захищала своїх дітей, як тільки могла! Але мені не було куди йти. Навіть мама... Вона мене приймала, а тоді казала "який не є, але ж батько". І я була змушена вертатися. Часто думала – що буде, коли мене не стане? Знала, що ніхто за моїм сином не догляне краще, ніж я. Ніхто не зможе весь час бути поряд і вчасно допомогти", – говорить Марина. Відганяючи від себе страшні суїцидальні думки, жінка навіть не підозрювала, що все буде навпаки і син врятує її. "У 2017 році чоловік на Великдень дуже мене побив. Він був як звір. Він мене душив. І лише коли син прокинувся і побачив це все, він відпустив руку. Син мене врятував", – пригадує героїня. Тієї ночі Марина зрозуміла, що це вже точно кінець. Їй не було до кого звернутися за допомогою, тому вона просто написала про свою біду у Facebook. Вона зізналася, що має пенсію по інвалідності, якої ледь вистачає на життя, але дуже хоче жити, тому шукає будь-який прихисток. На допис відгукнулася людина, в якій Марина за дуже низькою ціною орендує житло вже чотири роки. "Коли в мене опускалися руки, я хотіла піти з життя, не один раз... Я рада, що не зробила цього, що поряд з'являлися люди, які мене підтримували. Я рада, що нарешті світ звернув на цю проблему увагу. Ніколи в житті не хотіла бути жертвою! Ніколи! Для мене це таке приниження!", – зізнається вона. Розлучення з чоловіком було важким. Він переслідував, погрожував убити. Марина знайшла роботу і змогла самостійно забезпечувати себе і двох дітей.

Права постраждалих осіб та права дітей які постраждали від насильства

Закон України "Про запобігання та протидію домашньому насильству"

Стаття 21. Права постраждалих осіб

1. Постраждала особа має право на:

- 1) дієвий, ефективний та невідкладний захист в усіх випадках домашнього насильства, недопущення повторних випадків домашнього насильства;
- 2) звернення особисто або через свого представника до суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 3) отримання повної та вичерпної інформації від суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, про свої права і соціальні послуги, медичну, соціальну, психологічну допомогу, якими вона може скористатися;
- 4) безоплатне отримання відповідно до законодавства соціальних послуг, медичної, соціальної та психологічної допомоги відповідно до її потреб;
- 5) безоплатну правничу допомогу у порядку, встановленому Законом України "Про безоплатну правничу допомогу";
- 6) повагу до честі та гідності, уважне та гуманне ставлення з боку суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 7) конфіденційність інформації особистого характеру, яка стала відома суб'єктам, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, під час роботи з постраждалою особою, та захист персональних даних;
- 8) вибір спеціаліста за статтю (за можливості);
- 9) відшкодування кривдниками завданих матеріальних збитків і шкоди, заподіяної фізичному та психічному здоров'ю, у порядку, визначеному законодавством;
- 10) звернення до правоохоронних органів і суду з метою притягнення кривдників до відповідальності, застосування до них спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству;
- 11) своєчасне отримання інформації про остаточні рішення суду та процесуальні рішення правоохоронних органів, пов'язані з розглядом факту вчинення стосовно неї домашнього насильства, у тому числі пов'язані з ізоляцією кривдника або його звільненням;
- 12) інші права, передбачені законодавством у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а також міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Стаття 22. Права постраждалої дитини

1. Постраждала дитина має всі права постраждалої особи, реалізація яких забезпечується з урахуванням найкращих інтересів дитини, її віку, статі, стану здоров'я, інтелектуального та фізичного розвитку. Звернення та повідомлення про вчинення домашнього насильства стосовно дітей приймаються і розглядаються згідно з порядком, затвердженим Кабінетом Міністрів України.
2. Якщо у зв'язку із вчиненням домашнього насильства стосовно дитини вона не може проживати зі своїми батьками, іншими законними представниками, на час подолання причин і наслідків домашнього насильства дитина може бути влаштована до родичів, у сім'ю патронатного вихователя, до центру соціально-психологічної реабілітації дітей, притулку для дітей служб у справах дітей, інших установ для дітей незалежно від форми власності та підпорядкування, в яких створені належні умови для проживання, виховання, навчання та реабілітації дитини відповідно до її потреб.
3. Захист прав та інтересів постраждалої дитини, у тому числі звернення до суду, представництво її прав та інтересів у суді, крім батьків та інших законних представників дитини, можуть здійснювати родичі дитини (баба, дід, повнолітні брат, сестра), мачуха або вітчим дитини, якщо вони не є кривдниками дитини, а також орган опіки та піклування.
4. Під час розгляду судом та/або органом опіки та піклування спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини, визначення місця проживання дитини, відібрання дитини, позбавлення та поновлення батьківських прав, побачення з дитиною матері, батька дитини, які позбавлені батьківських прав, відібрання дитини від особи, яка тримає її у себе не на законних підставах або не на основі рішення суду, обов'язково беруться до уваги факти вчинення домашнього насильства стосовно дитини або за її присутності.

ПОСЛУГИ ДЛЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ОСІБ

Розвиток потенціалу надавачів послуг є важливим компонентом ефективної програми, спрямованої на протидію ГЗН.

Серед послуг, яких може потребувати постраждала від ГЗН особа, можна виокремити медичні послуги; правоохоронні та правозахисні послуги; психологічні й соціальні послуги.

1. Медичні послуги

Інтервенція надавачів медичних послуг може бути необхідна для усунення завданих ГЗН ушкоджень здоров'я постраждалої особи. Для постраждалих від ГЗН осіб передбачається надання комплексних медичних послуг:

- первинна допомога;
- анамнез і обстеження;
- клінічне лікування травм і невідкладних медичних проблем;
- робота з психологічним / психічним станом;
- збір та збереження доказів;
- оцінка ризиків.

2. Правоохоронні й правозахисні послуги

У випадку ГЗН правоохоронні органи несуть відповідальність за розслідування, збір доказів та забезпечення притягнення до відповідальності кривдника, відповідно до національного законодавства. Послуги по захисту прав мають бути доступними для всіх постраждалих осіб.

Поліція часто є першим правоохоронним органом, куди постраждала від ГЗН особа повідомляє про випадок насильства.

Досвід першого контакту з правоохоронною системою має вирішальне значення для постраждалих від насильства осіб і може мати значний вплив на подальші дії таких осіб. Найголовніше – перший контакт має продемонструвати, що правоохоронна система може забезпечити постраждалій особі безпеку, а правоохоронці серйозно сприймають скаргу й намагаються забезпечити потреби постраждалого.

Належні методи опитування постраждалої від ГЗН особи можуть забезпечити отримання більш детальної інформації про ситуацію насильства. Опитування кривдника вимагає від співробітників поліції обізнаності про відповідальність за вчинення ГЗН і здатності передбачати реакцію кривдника під час проведення розслідування.

У випадках ГЗН розслідування і збір доказів мають вирішальне значення. Оскільки більшість випадків ГЗН відбувається «за зачиненими дверима» і про них не завжди повідомляється, єдиним доказом насильницької поведінки іноді є свідчення постраждалої особи. Правильне й повне розслідування може забезпечити виявлення додаткових доказів на підтримку свідчень постраждалої особи. Надзвичайно важливо, щоб розслідування розпочиналося своєчасно й проводилося на високому професійному рівні.

Протягом всього розслідування пріоритетне значення має надаватися безпеці постраждалої особи.

Дуже важливе якісне складання матеріалів справи і своєчасне направлення їх до суду для забезпечення невідворотності відповідальності кривдника.

Постраждалим від ГЗН особам має бути забезпечене право на безоплатну правову допомогу, яка може їм знадобитися при зверненні до уповноважених суб'єктів для задоволення потреб постраждалої особи, для отримання обмежувальних приписів, під час розлучення, поділу майна, вирішення питання про місце проживання дитини тощо.

3. Соціальні й психологічні послуги

Надавачі соціальних і психологічних послуг діють переважно як фахівці із супроводу випадків. Головна мета служб соціально-психологічної підтримки — допомогти постраждалим особам повернути самоповагу й контроль над своїм життям.

В цілому, психосоціальна підтримка стосується сфери розширення можливостей постраждалої особи з метою забезпечення якомога повної реалізації її прав. Психосоціальна підтримка спрямована на наступне:

- убезпечення постраждалої особи;
- розробку плану інтервенції (надання допомоги на основі оцінки потреб);
- реалізації плану інтервенції;

- перенаправлення постраждалої особи до інших надавачів послуг та забезпечення належного супроводу;

- подальша підтримка щодо реалізації цілей плану інтервенції (якщо це потрібно).

Найважливішими напрямками діяльності надавачів соціальних та психологічних послуг у випадку ГЗН є:

- кризове консультування;
- надання безпечного місця перебування;
- психосоціальна підтримка та консультування;
- інші допоміжні послуги;
- оцінка ризиків.

Крім того, важливими для постраждалих осіб є інформаційно-консультативні послуги, які мають надавати всі надавачі послуг.

Складовими інформаційно-консультативної допомоги є надання постраждалим особам повної й вичерпної інформації про їхні права й можливості отримати дієву допомогу, контакти надавачів послуг, роз'яснення повноважень надавачів послуг тощо.

Огляд українського законодавства щодо функціонування спеціалізованих служб для постраждалих від домашнього насильства

Згідно з положеннями Конвенції Ради Європи «Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами», послуги постраждалим можуть надаватися через загальні та спеціалізовані служби підтримки.

Для забезпечення скоординованого оперативного та ефективного реагування на випадки домашнього насильства і для міжвідомчої взаємодії на різних рівнях Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», враховуючи вимоги Конвенції, передбачив досить широке коло суб'єктів, які здійснюють заходи для запобігання і протидії домашньому насильству, поділивши їх на чотири категорії:

- I. Спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- II. Інші органи й установи, на які покладається здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- III. Загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб;
- IV. Громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах.

Спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб (крім кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей) утворюються місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування відповідно до законодавства та діють на основі типових положень про спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб, затверджених Кабінетом Міністрів України. (Постанови КМ № 654, № 655, № 824)

До спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб Законом віднесено:

- притулки для постраждалих осіб;
- центри медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб;
- кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей;
- мобільні бригади соціально-психологічної допомоги постраждалим особам та особам, які постраждали від насильства за ознакою статі;
- інші заклади та установи, призначені виключно для постраждалих осіб та осіб, які постраждали від насильства за ознакою статі.

Спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб функціонують в установленому законодавством порядку за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, коштів підприємств, установ, організацій, професійних спілок, добровільних внесків юридичних і фізичних осіб, інших джерел, не заборонених законодавством.

Питання щодо перебування постраждалих осіб у спеціалізованих службах підтримки таких осіб та надання їм соціальних послуг регулюються установчими документами зазначених служб відповідно до стандартів надання соціальних послуг постраждалим особам, які затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, з урахуванням вимог міжнародних правових актів.

Відповідно до законодавства (ст. 14) повноваження спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб включають:

- 1) прийом і розгляд заяв від постраждалих осіб або їхніх представників про отримання допомоги, зокрема соціальних послуг для осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- 2) інформування місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, уповноважених підрозділів органів Національної поліції України про виявлення фактів домашнього насильства за наявності добровільної поінформованої згоди постраждалих осіб, крім випадків вчинення насильства стосовно дітей та недієздатних осіб або виявлення актів насильства кримінального характеру, коли така згода не вимагається; у разі виявлення факту домашнього насильства стосовно дитини - інформування не пізніше однієї доби служби у справах дітей та уповноважених підрозділів органів Національної поліції України;
- 3) оцінку потреб постраждалих осіб;

4) надання постраждалим особам повної та вичерпної інформації про їхні права і можливості отримання ними дієвої допомоги;

5) надання відповідно до компетенції постраждалим особам соціальних послуг, медичної, соціальної, психологічної допомоги на безоплатній основі, сприяння наданню правової допомоги, а також забезпечення тимчасового притулку для таких осіб та їхніх дітей у порядку, передбаченому законодавством;

6) інформування в установленому законодавством порядку місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування про осіб, яким надавалася допомога, та про результати її надання

Законодавством визначені засади роботи суб'єктів які здійснюють заходи для запобігання і протидії домашньому насильству:

гарантування постраждалим особам безпеки та основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на життя, свободу та особисту недоторканність, на повагу до приватного та сімейного життя, на справедливий суд, на правову допомогу, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини;

належної уваги до факту насильства під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі;

врахування непропорційного впливу насильства на жінок і чоловіків, дітей та дорослих, дотримання принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі;

визнання суспільної небезпеки насильства та забезпечення нетерпимого ставлення до будь-яких його проявів;

поваги та неупередженого, небайдужого ставлення до постраждалих осіб з боку суб'єктів, забезпечення пріоритетності прав, законних інтересів та безпеки постраждалих осіб під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі;

конфіденційності інформації про постраждалих осіб та осіб, які повідомили про вчинення насильства;

добровільності отримання допомоги постраждалими особами, крім дітей та недієздатних осіб;

врахування особливих потреб та інтересів постраждалих осіб, зокрема осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієздатних осіб, осіб похилого віку;

недопущення дискримінації за будь-якою ознакою під час реалізації заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі;

ефективної взаємодії суб'єктів із громадськими об'єднаннями, міжнародними організаціями, засобами масової інформації, іншими заінтересованими юридичними та фізичними особами.

Сервіси допомоги та інформаційні платформи для постраждалих від гендерно зумовленого, зокрема домашнього насильства в Україні

1547 Урядова гаряча лінія з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі. Дзвінки є безкоштовними з мобільних та стаціонарних телефонів. Окрім консультації, тут можна зареєструвати звернення про/або від осіб, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі. Лінія також доступна громадянам України, які перебувають закордоном: +38 (044) 284-19-43 (оплата за тарифами відповідного оператора зв'язку). Більше: <https://1547.ukc.gov.ua/>

Національна поліція (102): Мобільні бригади Національної поліції України оперативного реагування на домашнє насильство (ДН) або ГЗН уповноважені допомагати постраждалим від ГЗН. Поліція також може направити постраждалих до медичних та психосоціальних служб, а також до притулків для тимчасового розміщення.

Офіс Генерального прокурора: <https://warcrimes.gov.ua> Офіс Генерального прокурора разом з українськими та міжнародними партнерами створив цей ресурс для належного документування воєнних злочинів та злочинів проти людяності, скоєних російською армією в Україні.

Національна "гаряча лінія" із запобігання домашньому насильству 0 800 500 335 (з мобільного або стаціонарного) 116 123 (з мобільного) У разі проблем з телефонними каналами, отримати консультацію можна зателефонувавши у Telegram: @NHL116123.

2345 Гаряча лінія для чоловіків – це спеціалізована гаряча лінія, де чоловіки можуть отримати фахові психологічні консультації та підтримку. Мета гарячої лінії – допомогти чоловікам стабілізувати свій емоційний стан, знайти внутрішні ресурси для виходу зі складних ситуацій та усвідомити проблемні патерни поведінки. Допомога надається анонімно та цілодобово. Телефонувати можна з будь-яких питань, що викликають стрес: проблеми на роботі чи стосунках, переживання через війну, складнощі у регуляції гніву.

Міжнародна організація HealthRight International (Право на здоров'я): <https://www.healthright.org.ua> Опікується проблемами охорони здоров'я та захисту прав людини.

Lifeline Ukraine (7333 для дзвінків): національна, професійна лінія з питань профілактики самогубств та підтримки психічного здоров'я. Гаряча лінія працює 24 години на день, 7 днів на тиждень. - Лінія підтримки для чоловіків (2345 для дзвінків) <https://2345.in.ua/>

Безоплатна правова допомога (БПД) – це можливість для постраждалих від домашнього насильства абсолютно безкоштовно скористатись послугами юристів та адвокатів. Безоплатна правова допомога гарантується державою. Працівники системи БПД можуть допомагати одразу у соціальній службі підтримки, якщо постраждалі не можуть самостійно відвідати центр з надання правової допомоги. Постраждалі від домашнього насильства можуть отримати кваліфіковану правову допомогу, зателефонувавши на Єдиний телефонний номер системи БПД 0 800 213 103 (дзвінки безкоштовні). Юристи на зв'язку у будні з 8:00 до 19:00, у суботу та неділю з 9:00 до 18:00. завітавши до бюро правової допомоги у найближчому місті; написавши в онлайн чат-бот: t.me/LegalAidUkraineBot.

«Аврора» (<https://avroga-help.org.ua/registration>) – платформа, де постраждалі від насильства, у тому числі сексуального насильства, пов'язаного з війною, можуть отримати допомогу спеціалізованого психотерапевта. Звернутися за підтримкою можуть усі, незалежно від статі та віку: жінки, дівчата, чоловіки і хлопці, які зазнали насильства. Послуги надаються безкоштовно, конфіденційно та анонімно. На платформі можна отримати допомогу: психотерапія травматичного досвіду; підтримка з відновленням емоційної рівноваги та внутрішнього ресурсу; розв'язання питань збереження здоров'я, зокрема репродуктивного; консультація юриста/ки; перенаправлення до притулку для постраждалих осіб. Консультування відбувається онлайн або телефоном, в зручний для постраждалих спосіб.

Консультаційний центр «ЮрФем: підтримка», юридична допомога: +38 068 145 55 90 (Telegram, Viber, Signal), www.jurfem.com.ua/jurfem-pidtrymka - Національна гаряча лінія для дітей та молоді: 116111 або 0800500225, Instagram: [childhotline_ua](https://www.instagram.com/childhotline_ua), Telegram: CHL116111 - Національна гаряча лінія з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми на гендерної дискримінації: 116123 або 0800500335, Telegram: NHL116123

Центри допомоги врятованим Фонду ООН у галузі народонаселення в Україні (UNFPA):

<https://ukraine.unfpa.org/uk/SRC> Центри допомоги врятованим створені, щоб реагувати на виклики війни. Допомогу тут можуть отримати внутрішньо переміщені особи, люди, які виїхали із зони бойових дій чи окупованих територій, місцеві мешканці та усі, хто потребує допомоги. До Центрів можна звернутися із будь-якими питаннями, які виникають у зв'язку з повномасштабною війною. Кваліфіковані спеціалісти/-тки нададуть необхідну соціальнопсихологічну, правову чи інформаційну підтримку комплексно та в одному місці.

«ВОНА Хаб» – це мережа кар'єрних хабів, які допомагають жінкам, що постраждали від домашнього насильства, знайти роботу, відкрити власний бізнес чи опанувати нову професію. Жінки, що опинились у складних життєвих обставинах або є у групі ризику також можуть скористатись послугами хабу, щоб стати економічно та фінансово незалежними.

Можна отримати:

- індивідуальна конфіденційна консультація кар'єрної радниці; план кар'єрного розвитку; допомога з підготовки резюме;
- підтримка у започаткуванні власного бізнесу; курси з підвищення кваліфікації чи отримання опанування нових навичок та професій; пропозиції з працевлаштування;
- супровід психологині. Скористатись послугами кар'єрних хабів «Вона» можна: залишивши заявку на вебсайті проекту: www.vonahub.org.ua;

Завітавши в один з шести офлайн-хабів у Дніпрі, Запоріжжі, Львові, Луцьку, Ужгороді або Києві (працює по Київській області). Адреси хабів доступні у розділі контакти допомоги.

"Не дрібниці" <https://www.notrivia.com.ua/> платформа для підлітків підліткам допоможуть розібратися з проблемами в стосунках і переживаннями, які загострила війна. На платформі доступні консультації фахівців психологів. Телеграм-бот, який дозволяє перевірити емоційний стан консультації прямо в ньому у форматі листування. Практична інформація в картках та освітні прямі етери.

Освітньо-інформаційні платформи:

<https://itseems.com.ua/>

<https://nonviolence.ed-era.com/>

<https://rozirvykolo.org/>

<https://mashafund.org.ua/>

Вища школа публічного управління

info@hs.gov.ua
+380 44 455 0572
Київ, вул.Шепелева, 3-а
hs.gov.ua